

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

ŞEYHOĞLU MUSTAFA'NIN KENZÜ'L-KÜBERA VE
MEHEKKÜ'L-ULEMA ADLI SİYASETNAMEİNDE
İDEAL HÜKÜMDAR TELAKKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma SAÇMALI

İstanbul
Eylül - 2022

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

ŞEYHOĞLU MUSTAFA'NIN KENZÜ'L-KÜBERA VE
MEHEKKÜ'L-ULEMA ADLI SİYASETNAMEİNDE İDEAL
HÜKÜMDAR TELAKKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma SAÇMALI

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Hilmi KAÇAR

İstanbul

Eylül - 2022

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hilmi KAÇAR

Üye: Doç. Dr. Özgür KAVAK

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Erhan İÇENER
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Şeyhoğlu Mustafa’nın *Kenzü’l-Kübera ve Mehekkü’l-Ulema* Adlı Siyasetnamesinde İdeal Hükümdar Telakkisi” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Fatma Saçmalı

ÖN SÖZ

Bu çalışmayı bitirmeye muvaffak olduğum için evvela Allah'a hamd ederim. Tez konusunun belirlenmesinden tezin nihayetine kadar olan süreçte akademik destek ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli tez danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hilmi Kaçar'a çok teşekkür ederim. Tez jürisinde bulunan hocalarıma, kıymetli katkı ve eleştirileri ile tezi tashih eden Doç. Dr. Özgür Kavak'a ve önemli katkıları için Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Tok'a ayrı ayrı teşekkür ederim. Ayrıca, yüksek lisans ders döneminde kendilerine talebe olma şerefine nail olduğum ve ilimlerinden çokça istifade ettiğim kıymetli hocalarımdan Prof. Dr. Muhammed Harb'e şükranlarımı sunar ve merhum Prof. Dr. M. Mehdi İlhan hocamı rahmetle anarım. Tez yazma sürecinde hem konforlu bir ortam sunan hem de kaynaklara ulaşmamı sağlayan başta İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi olmak üzere, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kütüphanesi ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Kütüphanesi yetkili ve çalışanlarına teşekkür ederim. Aynı süreci birlikte geçirdiğimiz, tez yazma hususunda motivasyonumu diri tutan ve manevi destek olan sınıf arkadaşlarım Tekmile Pektaş ve Elif Berooğlu'na sevgilerimi sunarım.

Hayatımın her zamanında olduğu gibi bu süreçte de maddi ve manevi destekçim olan, beni teşvik eden anneme, babama ve kardeşim Gönül'e minnettarım. Kayınvalidem ve kayınpederime özellikle çocuklarımızla ilgilenme hususunda verdikleri destek için müteşekkirim. Son olarak, bu zorlu yolda, kendi yoğun ilmi çalışmalarına rağmen hem akademik hem manevi yardımını hiç eksik etmeyen, her daim olduğu gibi bu süreçte de beni hep sabra, tevekküle ve ümide sevk eden sevgili eşim Muhammet Habib Saçmalı'ya, tezin bitmesini sabırla bekleyip yaşına göre büyük bir olgunlukla bu süreci atlatan büyük oğlum sevgili Hamza'ya ve tez yazma sürecinin sonlarında dünyaya gelerek ailemizi şenlendiren küçük oğlum sevgili Salih Bera'ya en kalbi şükran ve sevgilerimi sunarım.

Fatma Saçmalı

İstanbul-2022

ÖZET

ŞEYHOĞLU MUSTAFA'NIN KENZÜ'L-KÜBERA VE MEHEKKÜ'L-ULEMA ADLI SİYASETNAME SİNDE İDEAL HÜKÜMDAR TELAKKİSİ

Fatma SAÇMALI

Yüksek Lisans, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hilmi KAÇAR

Eylül, 2022 – 129 Sayfa

Bu tez, erken Osmanlı dönemine ait bilinen ilk siyasetname olan ve Şeyhoğlu Mustafa tarafından 1401 yılında yazılan *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* adlı eser hakkındadır. Bu tezde *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* başlıklı kaynak eser, genel olarak İslam özel olarak Osmanlı siyaset düşüncesi ve siyasetname geleneği içinde ele alınacaktır. Ayrıca Şeyhoğlu Mustafa'nın “hakiki padişah” olarak isimlendirdiği “ideal hükümdar” fikrine dair tasvir ve ilkeleri, söylem analizi aracılığıyla incelenmektedir.

Bu tezde, Şeyhoğlu Mustafa'nın eserinde açıktan zikretmemekle birlikte siyaset felsefesinin en temel sorunsallarından birine cevap aradığı iddia edilmektedir: Bir yandan güçlü ve istikrarlı siyasi nizam sağlanırken, diğer yandan devletin başındaki kişinin tiranlaşması –Şeyhoğlu'nun ifadesiyle “firavunlaşması” / “ilahlaşması”– nasıl engellenebilir? Tezde, Şeyhoğlu'nun bu problemi aşarken bir “siyasi güç dengesi” ortaya koyduğu iddia edilecektir. Bu dengenin “güç” ayağında, ideal olarak tasvir ettiği hükümdar, devlet idaresinde eşsiz güçlere sahip olmalı ve böylece siyasi düzen ve istikrar sağlanmalıdır. Dengenin diğer ayağı ise “sınır”dır ve padişahın sahip olduğu siyasi otorite konumu, suiistimale ve tiranlaşmaya karşı, “kulluk şuuru”, “adalet” ve “şeriat” ve “ahlak” ile sınırlandırılmalıdır.

Dört ana bölümden oluşan tezin ikinci bölümü Şeyhoğlu Mustafa'nın hayatı ve *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* hakkındadır. Üçüncü bölüm İslam siyaset düşüncesi ve siyasetname geleneğini ele almaktadır. Dördüncü bölümde, *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*'da vezirler, ulema ve diğer devlet yöneticilerine yönelik

tavsiyeler incelenmektedir. Beşinci bölümde Şeyhoğlu'nun ideal hükümdar tasviri tartışılarak tezin ana iddiası ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şeyhoğlu Mustafa, siyasetname, adalet, ideal hükümdar

ABSTRACT

THE PORTRAYAL OF THE IDEAL RULER IN ŞEYHOĞLU MUSTAFA'S MIRROR FOR PRINCES: THE KENZÜ'L- KÜBERA VE MEHEKKÜ'L-ULEMA

Fatma SAÇMALI

Master, History and Civilization Studies

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Hilmi KAÇAR

September, 2022 – 129 Pages

This thesis explores the *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*, written by Şeyhoğlu Mustafa in 1401, which is the first known work of Ottoman advice literature. In this thesis, the *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* is examined as part of the Islamic and Ottoman political thought and the tradition of advice literature (*siyasetname*). Şeyhoğlu Mustafa's portrayal of the ideal ruler, which he called “*hakiki padişah*” is analyzed by making use of the method of the discourse analysis.

This thesis argues that while Şeyhoğlu Mustafa did not do so explicitly, he addressed one of the fundamental questions of political philosophy. How can one create a powerful and stable political order, while preventing the ruler from acting like a tyrant, or in Şeyhoğlu's words, acting like a “pharaoh” or “god”? I argue that Şeyhoğlu attempts to solve this problem by using the concept of “political power balance.” Concerning to the idea of power, Şeyhoğlu emphasizes that the ideal ruler should have unique powers in governance to achieve political order and stability in the society. Yet to achieve balance, the power of the ruler should also be regulated. Therefore, he claims that the political authority of the ruler has to be limited by concepts like “justice,” “sharia,” and “ethics” in order to prevent the abuse of power and becoming a tyrant.

This thesis consists of four main chapters. After the introductory chapter, the second chapter accounts the life of Şeyhoğlu Mustafa and the writing of his advice book *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*. The third chapter provides a general summary of the Islamic political thought and the advice literature tradition. Then, chapter four analyses the discourse in *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*, more specifically the

advice given to the viziers, the ulema and other bureaucrats. Finally, the last chapter sets forth the argument of this thesis by exploring Şeyhoğlu's portrayal of the ideal ruler.

Key Words: Şeyhoğlu Mustafa, mirror for princes, justice, ideal ruler

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1. Tezin Amacı ve Önemi	5
1.2. Tezin Araştırma Yöntemi.....	5
1.3. Tezin Sınırlılıkları	6
1.4. Tezin Bölümleri	6

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYHOĞLU MUSTAFA VE KENZÜ'L-KÜBERA VE MEHEKKÜ'L-ULEMA	7
2.1. Şeyhoğlu Mustafa.....	7
2.1.1. Hayatı	7
2.1.2. Eserleri	8
2.1.3. Yaşadığı Dönemin Siyasi Şartları	9
2.1.3.1. Germiyanogulları Beyliği.....	9
2.1.3.2. Yıldırım Bayezid Dönemi (1389 – 1403)	12
2.2. <i>Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema</i>	15

2.2.1. Eser Hakkında Bilgiler.....	15
2.2.2. Eserin Adı ve Telif-Tercüme Tarihi.....	18
2.2.3. Eserin Yazılma Sebebi ve Kime İthaf Edildiği	18
2.2.4. Eserin Dili ve Üslubu	19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM SİYASET DÜŞÜNCESİ VE SİYASETNAME GELENEĞİ 20

3.1. İslam Siyaset Düşüncesi.....	20
3.1.1. İslam Siyaset Düşüncesinin Tarihi Arka Planı.....	20
3.1.2. İslam Siyaset Düşüncesinin Temelleri	25
3.1.2.1. İslam Siyaset Düşüncesinin Kaynakları ve İlkeleri	27
3.2. Siyasetname-Nasihatname Geleneği.....	32
3.2.1. Siyasetnamelerin Konusu ve İçeriği.....	32
3.2.2. Siyasetnamelerin Tarihi Seyri	33
3.2.3. Klasik Siyasetname Yazarları ve Eserleri	36
3.2.3.2. Gazali ve <i>Nasihatu'l-Mülûk</i> Eseri.....	36
3.2.3.3. Nizamülmülk ve <i>Siyasetname</i> Eseri.....	37
3.2.3.4. Turtûşî ve <i>Sirâcu'l-Mülûk</i> Eseri.....	37
3.3. Sonuç.....	38

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İLK OSMANLI SİYASETNAMESİNDE BÜROKRASIYE NASİHATLER ... 40

4.1. Vezirler, Kalem Sahipleri ve Naipler Hakkında	40
4.1.1. Vezir ile Allah Arasındaki İlişki	41
4.1.2. Vezir ile Padişah Arasındaki İlişki.....	45
4.1.3. Vezir ile Asker ve Reaya Arasındaki İlişki.....	49

4.1.4. Şeyhoğlu Mustafa'nın Vezir ve Diğer Devlet Adamları ile İlgili Genel Değerlendirmesi	50
4.1.5. Sonuç.....	51
4.2. Alimler, Müftü, Kadı, Vaizler Hakkında	51
4.2.1. Alimler	53
4.2.1.1. Müftüler.....	54
4.2.1.2. Vaizler	55
4.2.1.3. Kadılar.....	58
4.2.2. Sonuç.....	60

BEŞİNCİ BÖLÜM

ŞEYHOĞLU'NUN İDEAL HÜKÜMDAR TASVİRİ	61
5.1. <i>Kenzü'l-Kübera</i> 'da Hükümdarlık Telakkisi.....	62
5.1.1. “Yeryüzünün Halifesi” ve “Allah'ın Yeryüzündeki Gölgesi” Olarak Hükümdar.....	62
5.1.2. Hükümdarlık ile Kulluk Arasındaki İlişki.....	68
5.1.3. Hükümdarlık Çeşitleri.....	72
5.1.3.1. <i>Has</i> (Özel) ve <i>Amm</i> (Genel) Hükümdarlık.....	73
5.1.3.2. Hakiki ve Mecazi Hükümdarlık	75
5.1.4. Hükümdarlık ve Adalet.....	76
5.1.4.1. Adalet-Şeriat İlişkisi.....	77
5.1.4.2. Adalet-Zulüm Karşıtlığı	79
5.1.4.3. Adaletin Üç Hali	82
5.1.4.4. Adalet-Gaza İlişkisi.....	85
5.1.5. Hükümdarlık ve Ahlak.....	87
5.1.5.1. Cömertlik ve Kerem.....	87
5.1.5.2. Hilm, Yumuşak Huyluluk	88
5.1.5.3. Kahr.....	89

5.1.5.4. Merhamet ve Şefkat	90
5.1.5.5. İhtiyatlı olma	91
5.2. Şeyhoğlu'nun İdeal Hükümdar Söylemi: Siyasi Otoritede Güç ve Sınır Dengesi	92
5.2.1. “Yeryüzünün Halifesi”nin Firavunlaşma Riski	94
5.2.2. Hükümdarlığın Siyasi Otoritesinde Güç ve Sınır Dengesinin Tesisi	96
5.2.2.1. Hükümdarın Kul Olması İtibariyle Güçlendirilmesi ve Sınırlandırılması	96
5.2.2.2. Hükümdarlık Çeşitleri Açısından Siyasi Otoritenin Güçlendirilmesi ve Sınırlandırılması	98
5.2.2.3. Hükümdarın Siyasi Otoritesinin Adalet-Şeriat ile Güçlendirilmesi ve Sınırlandırılması	99
5.2.2.4. Hükümdarın Siyasi Otoritesinin Ahlak ile Güçlendirilmesi ve Sınırlandırılması	99
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	108
EKLER	114
ÖZGEÇMİŞ	117

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geçen eser

A.g.m. : Adı geçen makale veya madde

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

ev. : Çeviren

ed. : Editör

haz. : Hazırlayan

S. : Sayı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu tez, Erken Osmanlı dönemine ait bilinen ilk siyasetname olan *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* adlı eser hakkındadır. Eser, Germiyanogulları ve Osmanlı saraylarında üst seviye bürokratik görevlerinde bulunmuş Şeyhoğlu Mustafa tarafından 1401 yılında tamamlanmıştır. Bu tezde, *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*, İslam ve Osmanlı siyaset düşüncesi ve siyasetname geleneği içinde incelenecek olup, Şeyhoğlu Mustafa'nın "ideal hükümdar" tasvirinin söylem analizi yapılacaktır.

Bu tezin araştırma soruları şunlardır: *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*, Osmanlı siyasetname geleneğinde nasıl bir konuma sahiptir? İslam/Osmanlı siyaset düşüncesinin siyasetnamelerde yer alan ana unsurları ve kavramları (adalet, zulüm, ideal hükümdar, nizam, ahlak, ehliyet ve benzeri) *Kenzü'l-Kübera*'da nasıl ele alınmıştır? Şeyhoğlu Mustafa ideal hükümdarı nasıl tasvir etmektedir? Hükümdara dair ortaya koyduğu hakiki hükümdar, mecazi hükümdar, has padişah, amm padişah kavramsallaştırmaları ne manaya gelmektedir? Şeyhoğlu'nun ideal hükümdar tasviriyle ulaşmak istediği ideal siyasi nizam nasıldır? Şeyhoğlu'nun resmettiği ideal düzende vezir, kadı ve benzeri üst kademe devlet yöneticileri hangi rollere sahip olmalıdır? Bu tezde Şeyhoğlu'nun *Kenzü'l-Kübera* eseri, esas olarak bu sorular ekseninde incelenecektir. Böylece *Kenzü'l-Kübera* isimli siyasetname eserinin siyasetname geleneği içindeki yeri ortaya konması ve Osmanlı siyaset düşüncesinin temellerine dair daha ayrıntılı bilgi ve bakış açısına sahip olunması amaçlanmaktadır.

Tez, Şeyhoğlu Mustafa'nın, eserinde açıktan zikretmemekle birlikte, siyaset felsefesinin en temel sorunsallarından birine cevap aradığını iddia etmektedir. Bir yandan güçlü ve istikrarlı siyasi nizam sağlanırken, diğer yandan devletin başındaki kişinin tiranlaşması –Şeyhoğlu'nun ifadesiyle "firavunlaşması" / "ilahlaşması" – nasıl engellenebilir? Tezde, Şeyhoğlu'nun bu problemi aşarken bir "siyasi güç dengesi" ortaya koyduğu iddia edilecektir. Bu dengenin "güç" ayağında, ideal olarak tasvir ettiği hükümdar, devlet idaresinde eşsiz güçlere sahip olmalı ve böylece siyasi düzen ve istikrar sağlanmalıdır. Dengenin diğer ayağı ise "sınır"dır ve padişahın sahip olduğu siyasi otorite konumu, suiistimale ve tiranlaşmaya karşı "adalet", "şeriat" ve "ahlak"

ile sınırlandırılmalıdır. Şeyhoğlu, halka karşı hükümdarın gücünü vurgularken, hükümdarın kendisine hitaben ise gücünün sınırlarını öne çıkarmaktadır.

Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema, genelde İslam siyaset düşüncesine, özeldense siyasetname geleneği literatürüne dahil olmaktadır. Bu düşünce ve gelenek içerisinde, yüzyıllar boyunca eser üreten müellifler ana referans olarak Kur'an ve sünneti almakta ve Hz. Peygamber ve dört halife dönemindeki tecrübeleri esas almaktadırlar. Şeyhoğlu da eserinde ana dayanak olarak Kur'an ve sünneti göstermekte, hükümdara, vezirlere ve diğer devlet yöneticilerine bu çerçevede nasihat ve telkinlerde bulunmaktadır. Bu sebeple, *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*'yı ait olduğu İslam Siyaset Düşüncesi bağlamında ele almak, çalışmanın temelini oluşturmak açısından önemli olacaktır.

İki ana kaynağı Kur'an ve hadisler olan İslam siyaset düşüncesi, fıkıh, kelam, tasavvuf, siyaset felsefesi, siyasetname-nasihatname gibi disiplinlerden müteşekkildir. Bu disiplinlerden siyasetname-nasihatname literatürü bu tezin ilgi alanını oluşturmaktadır. Siyasetname geleneği, İslam öncesi dönemlerde Fars, Hint, Yunan medeniyetlerinin birikimlerinden istifade edilerek İslam medeniyeti içinde oluşmuş geniş bir literatürdür.¹

Siyasetname geleneği içinde incelenecek olan *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* eserine dair bu zamana kadar yapılan çalışmalarda, eserin muhtevası tek başına bir incelemeye konu olmamış, eser farklı araştırmacılar tarafından belirli konular çerçevesinde araştırılmıştır.

Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema ile ilgili ilk bilgiye Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde rastlanmaktadır.² Faruk Timurtaş, Fuad Köprülü, Kilisli Muallim Rifat, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Zeynep Korkmaz, Ö. Faruk Akün, Mustafa Çetin Varlık, Orhan Şaik Gökyay, Hüseyin Ayan gibi isimler çeşitli vesilelerle, özellikle *Kenzü'l-Kübera*'nın tercüme eser olup olmadığına dair ve eserin tanıtımına dair hususlarda, yazılar kaleme almışlardır.³

¹ Mehmet Şakir Yılmaz, *Sultanların Aynası*, (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016), 36-79.

² Kemal Yavuz, "Giriş", *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema: Büyüklerin Hazinesi Alimlerin Mihenk Taşı*, 19-20.

³ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema: Büyüklerin Hazinesi Alimlerin Mihenk Taşı*, haz. Kemal Yavuz (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013), 20.

Bu eserin “inceleme-günümüz Türkçesi-metin-tıpkıbasım” neşrini yaparak, eseri ilim dünyasına kazandıran isim Kemal Yavuz’dur. Yavuz, esere yazdığı önsözde, *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*’nın Kutadgu Bilig’ten sonra yazılan ikinci Türkçe siyasetname olduğunu belirtmekte ve iki eseri kısaca karşılaştırmaktadır.⁴ Kemal Yavuz, eserde yazdığı giriş bölümünde ise, *Kenzü'l-Kübera* ve Şeyhoğlu Mustafa ile ilgili bilgiler vermektedir. Şeyhoğlu’nun bu eserinde kendi zamanına yer verdiğini, bunun delili olarak da Yıldırım Bayezid’i anlattığını ve kendi döneminden şikayetlerde bulunduğunu söylemektedir.⁵ *Kenzü'l-Kübera*’nın tam bir tercüme eser olmadığını iddia eden Yavuz’a göre, “eser, iskeletini Necmeddün-i Razi’den almış, fakat Şeyhoğlu Mustafa’nın Germiyan ve Osmanlı saraylarında geçirdiği bir ömrün tecrübeleri ve müşahedeleri ile zenginleşmiş ve geliştirilmiştir.”⁶ Yavuz, yazdığı giriş bölümünün sonunda eserin muhtevasını özet halinde değerlendirmekte ve Şeyhoğlu’nun Türkçe hakkındaki düşünceleri ve hizmetlerini anlatan bilgiler vermektedir.⁷

Özlem Bağdatlı, “İslam Siyaset Düşüncesinin Kavramsal Temelleri” isimli doktora tezi ve sonradan basılan aynı isimli kitabında Şeyhoğlu Mustafa’nın *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* eserine yer vermiştir. İslam siyaset düşüncesinin yapısını “düzen”, “ahlaklılık”, “adalet” kavramları temelinde inceleyen Bağdatlı, siyasetnameleri de bu üç kavram altında değerlendirmiştir. Şeyhoğlu’nun *Kenzü'l-Kübera*’daki düşüncelerine ise özellikle ahlaklılık ve adalet başlıkları altında yer vermiştir.⁸

Orhan Keskintaş, “Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi” isimli doktora tez çalışmasında ve “Adalet, Ahlak ve Nizam: Osmanlı Siyasetnameleri” isimli kitabında, Şeyhoğlu Mustafa’nın *Kenzü'l-*

⁴ Yavuz, “Önsöz”, *Kenzü'l-Kübera*, 7.

⁵ Yavuz, “Giriş”, *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*, 31.

⁶ A.g.e., 32.

⁷ A.g.e., 32-50.

⁸ Özlem Bağdatlı, “İslam Siyaset Düşüncesinin Kavramsal Temelleri (Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016). Özlem Bağdatlı, *İslam Siyaset Düşüncesinin Kavramsal Temelleri*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.

Kübera'daki düşüncelerini Bağdatlı'ya göre daha ayrıntılı yorumlamıştır.⁹ Keskintaş, siyasetnameleri devletin doğasında meydana gelen değişimlere göre sınıflandırmış ve *Kenzü'l-Kübera*'yı gaza ruhunun olduğu dönemde yazılan siyasetnameler kategorisine koymuştur. Bu dönemin “gaza devletine dayalı eşitlikçi toplumsal yapının üretmiş olduğu bir devlet doğasına sahip olduğu”nu iddia eden Keskintaş, toplum kurgusundaki eşitlikçi yapının eserlerde, özellikle de bu dönemin eseri olan *Kenzü'l-Kübera*'da kendini gösterdiğini söylemektedir. Ayrıca Keskintaş, “uç beyliği olarak kurulması ve Hristiyan hinterlandında gelişmesi devletin ruhunu oluşturduğunu” ve *Kenzü'l-Kübera*'nın bu dönemin ruhunu ifade eden siyasetname olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰

Hüseyin Yılmaz, *Caliphate Redefined: The Mystical Turn in Ottoman Political Thought* isimli kitabında özellikle on üçüncü yüzyıl ve sonrası hilafet kavramının sufi etkilerle dönüşümünü incelerken Şeyhoğlu Mustafa'nın *Kenzü'l-Kübera* siyasetnamesine de kısaca yer vermektedir. Yılmaz, esas olarak Necmeddin Daye'nin *Mirsadü'l İbad* kitabını incelediği kısımda, onun tercümelerinden birisi olarak *Kenzü'l-Kübera*'yı zikreder ve Şeyhoğlu'nun birtakım eklemeler ve değişikliklerle, siyasetname formunda bir eser ortaya koyduğunu ifade eder.¹¹

Marinos Sariyannis, Osmanlı siyaset düşüncesinin genel bir seyrini sunduğu *A History of Ottoman Political Thought up to the Early Nineteenth Century* adlı kitabında Yılmaz'a göre daha genişçe *Kenzü'l-Kübera*'dan bahseder. Daha çok tanıtıcı şekilde ele alınan bu kısımda, *Kenzü'l-Kübera*'nın Osmanlı döneminin bilinen ilk siyasetnamesi olduğunun ve 16. yüzyıl Osmanlı siyasetnamelerini etkilediğinin altını

⁹ Orhan Keskintaş, “Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme” (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 22. Orhan Keskintaş, *Adalet, Ahlak ve Nizam: Osmanlı Siyasetnameleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

¹⁰ Keskintaş, “Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme”, 199, 203.

¹¹ Hüseyin Yılmaz, *Caliphate Redefined: The Mystical Turn in Ottoman Political Thought*, (Princeton University Press, 2018), 29.

çizer. Ayrıca İslam siyaset düşüncesi terminolojisinin ilk defa Şeyhoğlu tarafından Türkçe ifade edildiğini vurgular.¹²

Özellikle Osmanlı siyaset düşüncesi ve siyasetname alanlarında *Kenzü'l-Kübera*'ya makale, kitap veya tezlerinde yer veren diğer araştırmacılar, daha çok *Kenzü'l-Kübera*'nın tanıtımıyla ilgili veya genel muhtevasını ele alan yazılar yazmışlardır. *Kenzü'l-Kübera*'nın muhtevasına dair derinlikli bir çalışma yapılmamıştır.

1.1. Tezin Amacı ve Önemi

Şeyhoğlu'nun *Kenzü'l-Kübera* eseri, Osmanlı siyasetname literatürünün bilinen ilk eseri olması yönüyle Osmanlı siyaset düşüncesini anlamada çok önemli bir kaynaktır. Klasik siyasetname geleneğinin bir ürünü olarak *Kenzü'l-Kübera* hem kendinden önceki birikimin hem de döneminin özelliklerini taşımaktadır.

Yukarıdaki literatür özetinde görüldüğü gibi, *Kenzü'l-Kübera*, kendi başına ele alınmamış, daha geniş çalışmalar içinde değerlendirilmiştir. Doğrudan *Kenzü'l-Kübera*'nın bir siyasetname olarak incelendiği bu tez Şeyhoğlu'nun eserini kapsamlı şekilde ele almayı amaçlamaktadır. Bu çalışma ile hedeflenen özelde *Kenzü'l-Kübera*'nın muhtevasının ve "ideal hükümdar" söyleminin incelenmesi, genelde ise İslam siyaset düşüncesi bağlamında erken dönem Osmanlı siyaset düşüncesini anlamaya çalışmaktır. *Kenzü'l-Kübera*'nın kendisinden sonraki Osmanlı siyasetnamelerini de önemli ölçüde etkilediği düşünüldüğünde, böyle bir tez çalışmasının Osmanlı siyasetname geleneğinin oluşumunu anlamada da yardımcı olması amaçlanmaktadır.

1.2. Tezin Araştırma Yöntemi

Bu çalışmanın farklı bölümlerinde literatür analizi, muhteva analizi ve söylem analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. İslam siyaset düşüncesi ve siyasetname geleneğinin incelendiği üçüncü bölümde literatür analizi yöntemi kullanılmıştır. Dördüncü bölüm *Kenzü'l-Kübera*'da devlet yöneticilerine yönelik tavsiyelerin ele alındığı bölümdür ve

¹² Marinos Sariyannis, *A History of Ottoman Political Thought up to the Early Nineteenth Century*, Brill, 2019, 48, 49.

burada muhteva analizi esas alınmıştır. Şeyhoğlu Mustafa'nın ideal hükümdar söyleminin tartışıldığı beşinci bölümde ise hem muhteva analizi hem söylem analizi yöntemlerine başvurulmuştur.

Söylem analizi modelinin tercih edilme sebebi, bu analizin eserin alt metnini ortaya çıkarmaya yönelik bir metot olmasıdır. Bu yöntem sayesinde Şeyhoğlu'nun *Kenzü'l-Kübera*'da ortaya koyduğu fikir ve kavramlar, siyaset düşüncesinin genel kavramları ile değerlendirilebilmiştir.

1.3. Tezin Sınırlılıkları

Tez, İslam siyaset düşüncesi literatürü esas alınarak Şeyhoğlu Mustafa'nın *Kenzü'l-Kübera* eseri ile sınırlı tutulmuştur. Önceki dönem siyaset düşüncesi ve siyasetname literatürü üzerinden ele alınırken, sonraki dönem bu çalışmada yer almamıştır. Ayrıca yazarın diğer eserleri veya kendi döneminde yazılan diğer siyaset eserleri bu çalışmanın kapsamına alınmamıştır.

1.4. Tezin Bölümleri

Tez beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan Giriş bölümünden sonra gelen, İkinci bölümde, Şeyhoğlu Mustafa'nın hayatı, eserleri, yaşadığı dönemin siyasi şartları ve *Kenzü'l-Kübera* ve *Mehekkü'l-Ulema* hakkındadır. Üçüncü bölümde, İslam siyaset düşüncesi ve siyasetname geleneği anlatılacaktır. Dördüncü bölüm, *Kenzü'l-Kübera*'nın üçüncü ve dördüncü bablarında yer alan vezirler, kalem sahipleri, naipler, kadı, müftü ve vaizlere dairdir. Şeyhoğlu'nun bu devlet yöneticilerine yönelik tavsiyeleri, tespitleri ve ihtarları ele alınacaktır. Beşinci bölümde, Şeyhoğlu'nun ideal hükümdar tasviri incelenecektir. Bu bölüm, *Kenzü'l-Kübera*'da hükümdara dair olan birinci ve ikinci babları esas alarak Şeyhoğlu Mustafa'nın siyasi düzen sağlanırken hükümdarın tiranlaşmaması sorunsalına yönelik çözümünü ele alacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYHOĞLU MUSTAFA VE KENZÜ'L-KÜBERA VE MEHEKKÜ'L-ULEMA

2.1. Şeyhoğlu Mustafa

2.1.1. Hayatı

Şeyhoğlu Mustafa'nın asıl doğum yeri belli olmamakla birlikte Germiyan beyliği topraklarında doğup büyüdüğü bilinmektedir. 1401 senesinde yazdığı *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* eserinde 62 yaşında olduğunu söylemekte, buradan doğum tarihinin 1340 olduğu çıkarılmaktadır. Hem anne hem baba tarafının soylu, ilim sahibi ve devlet ricali kimseler olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Asıl adı Mustafa'dır, eserlerinde çoğunlukla “Şeyhoğlu” mahlasını kullanmıştır. Bu sebeple, meşhur şair Şeyhi'nin yeğeni olan Şehzade lakaplı Cemâî ile karıştırılmıştır. Bu hata, yerli ve yabancı müellifler tarafından asırlarca tekrarlanmış, nihayet Fuat Köprülü'nün incelemeleri ve 1926'da yayımlanan *Türk Edebiyatı Numuneleri* isimli eserinde düzeltilmiştir. İsmiyle ilgili bir diğer husus, onun Sadreddin Mustafa ile aynı kişi olup olmadığı hakkındadır. Şeyhoğlu Mustafa, *Kâbusnâme* tercümesinde ismini Şeyhoğlu olarak yazdıktan sonra aynı eserde iki defa Sadreddin ismine de yer vermektedir. Zeynep Korkmaz, Şeyhoğlu'nun bir isminin de Sadreddin olduğunu delillerle ortaya koymuştur. Dolayısıyla müellifin tam adı Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa olarak bilinmektedir.¹³

“İlim Türkdür dilüm Türkdür didüm / Eğerçi Tat dilinde var-durur yat”¹⁴ diyerek, kendisinin Türk, dilinin de Türkçe olduğunu söyleyen Şeyhoğlu, Germiyan beyliği sahasında yetişmiş, iyi bir medrese tahsili görmüştür. Farsça ve Arapça'yı öğrenmiş, bu iki dilden Türkçe'ye tercüme yapmıştır. Gençliğinde içkiye müptela olmuş, ancak sonradan tövbe etmiştir. Germiyanlı Mehmed Bey ve Süleyman Şah devirlerini görmüştür. Gençliğinden itibaren devlet erkânından Paşa Ağa bin Hoca Paşa'nın

¹³ Ömer Faruk Akün, “Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa”, *İslam Ansiklopedisi*, 39/481; Zeynep Korkmaz, “Kabusname ve Marzubanname Çevirileri Kimindir?”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, (1967): 273-275.

¹⁴ Yavuz, “Giriş”, *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*, 45.

himayesinde bulunmuştur. Germiyan beyliği saraylarında nişancılık ve defterdarlık yapan Şeyhoğlu, büyük lütuflarına mazhar olduğu Süleyman Şah'ın en yakınında bulunmuş, onun namına muhtelif eserler yazmıştır. Süleyman Şah'ın kızını Yıldırım Bayezid ile evlendirip, topraklarından bir kısmını çeyiz olarak Osmanlılar'a vermesi üzerine, Şeyhoğlu, bu topraklara idareci tayin edilen Yıldırım Beyazid'a iltihak etmeyip Süleyman Şah'ın yanında onun vefatına kadar kalmıştır. *Hurşidname* eserini Süleyman Şah için yazmaya başlamış, fakat onun ölümü üzerine Yıldırım Bayezid'e takdim etmiştir. *Kenzü'l-Kübera* eserinde de Yıldırım Beyazid'a yer verip ondan övgüyle bahseden Şeyhoğlu, muhtemelen Ankara Savaşı'ndan önce Osmanlı sarayında bulunmuştur.¹⁵ Yıldırım Bayezid'in Timur'a esir düşmesinden sonra Şeyhoğlu'nun I. Bayezid'in oğlu Emir Süleyman'a (Süleyman Çelebi) intisap ettiği düşünülmektedir. 1401 yılından sonra kendisi hakkında kesin bir bilgi bulunmayan Şeyhoğlu'nun nerede, ne zaman vefat ettiği ve kabrinin nerede olduğu bilinmemektedir.¹⁶

2.1.2. Eserleri

Şeyhoğlu Mustafa'nın *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* dışında *Hurşidname*, *Kabusname* ve *Marzubanname* isimli telif ve tercüme eserleri bulunmaktadır. *Hurşidname*¹⁷, 7903 beyitten oluşan bir mesnevidir. Şeyhoğlu, bu eserini, Süleyman Şah için yazmış, onun vefatı üzerine Yıldırım Bayezid'e takdim etmiştir. *Kabusname*¹⁸ ve *Marzubanname*¹⁹ ise, Germiyan beyi Süleyman Şah'ın emriyle Farsça'dan Türkçe'ye tercüme edilmiş edebi eserlerdir. Şeyhoğlu'nun bu eserleri dışında henüz

¹⁵ Kemal Yavuz, “Şeyhoğlu”, *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/88-89. Ömer Faruk Akün, “Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa”, *İslam Ansiklopedisi*, 11/481.

¹⁶ Akün, “Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa”, 11/481-482.

¹⁷ Hüseyin Ayan, *Şeyhoğlu Mustafa Hurşid-name (Hurşid ü Feraḥşad) İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1979).

¹⁸ Enfel Doğan, *Şeyhoğlu Sadrüddin'in Kabus-name Tercümesi, Metin-Sözlük-Dizin-Notlar-Tıpkıbasım*, (İstanbul: Mahvi Yayıncılık, 2011).

¹⁹ Zeynep Korkmaz, *Sadrüddin Şeyhoğlu Marzuban-name Tercümesi, İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1973)

ulaşılamamış olan *Işk-name*, *Ferah-name*, *İlahi-name* isimli başka eserlerinin de olduğu ileri sürülmektedir.²⁰

2.1.3. Yaşadığı Dönemin Siyasi Şartları

Şeyhoğlu Mustafa, hayatının büyük bir kısmını Germiyan Beyliğinde geçirmiş, Germiyan beylerinden Mehmed Bey ile Süleyman Şah devirlerinde yaşamıştır. Süleyman Şah'ın ölümünden sonra ise, 50'li yaşlarda iken, Osmanlı sarayına intisap ederek, Yıldırım Bayezid dönemini görmüştür.²¹

Kenzü'l-Kübera'yı daha iyi anlayabilmek için müellifinin yaşadığı dönemin özelliklerini bilmek gerekir. Bunun için öncelikle Şeyhoğlu'nun yaklaşık 50 yaşına kadar içinde yaşamış olduğu Germiyan Beyliği anlatılacaktır. Daha sonra, Şeyhoğlu'nun intisap ettiği Osmanlı sarayında, dönemin padişahı olması hasebiyle Yıldırım Bayezid dönemi anlatılacaktır. Böylece Şeyhoğlu'nun yaşadığı zamanın tarihi arka planı genel hatlarıyla verilecektir.

2.1.3.1. Germiyanogulları Beyliği

Anadolu Selçuklu Devleti, 1243 yılında Köseadağ'da Moğollar karşısında yenilgiye uğramış ve hızlı bir çöküş dönemine girmiştir. Akabinde, Anadolu Moğolların hakimiyetine girmiştir. Bunun üzerine Türkmen beyleri yavaş yavaş bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Anadolu Selçuklu topraklarında kurulan bu beyliklere Anadolu beylikleri denmiştir. Bunlardan biri de Kütahya ve civarında kurulmuş bir Türk beyliği olan Germiyanogulları beyliğidir (1300-1429).²²

Önceleri aşiret olan Germiyanlılar, Celaleddin Harezmsah'ın maiyetinde Doğu Anadolu'ya gelip Malatya civarında bulunmuşlardır. Muhtemelen Moğol istilası

²⁰ Bu eserlerle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Akün, “Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa”, 11/484-485.

²¹ Akün, “Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa”, *İslam Ansiklopedisi*.

²² Erdoğan Merçil, “Anadolu beylikleri”, *İslam Ansiklopedisi*, 3/138-139.

sebebiyle buradan Batı Anadolu'ya göç edip, Kütahya civarına yerleşmişlerdir.²³ Germiyanlıların ne zaman Batı Anadolu'ya geldikleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu tarihin 1264-1277 yılları arasında olduğu düşünülmektedir.²⁴ Kerîmüddin Alîşir'in oğlu Yâkub Bey, 1300 yılında bağımsızlığını ilan etmiş, Germiyanogulları beyliğini kurmuştur.²⁵ Onun döneminde beylik en güçlü zamanlarını yaşamıştır (1300-1340). İbn Fazlullah el Ömerî, *Mesalikü'l-ebzar'da* Yakub Bey devrinde Bizans İmparatorluğu'ndan her yıl yüz bin dinar vergi ve bazı değerli eşyaların hediye olarak geldiğinden ve iki yüz bin askerin bulunduğundan söz etmektedir.²⁶

Yâkub Bey devrinde beyliğin Osmanlılarla ilişkisi pek iyi olmamıştır. Çünkü, Germiyanlılar Anadolu'da siyasi istikrarı sağlayıp diğer beylikleri himaye altına almış ve Bizanslılardan yeni topraklar fethetmişti. Bu esnada Germiyanlıların komşusu olan Osmanlılar da yeni fetihler yapmakta ve Anadolu birliği için kendini lider olarak görmekteydi. Bundan dolayı iki beyliğin arası açılmıştır.²⁷

Yakub Bey'den sonra yerine oğlu Mehmed Bey (1340-1361) geçmiştir. Mehmed Bey ve dönemiyle ilgili kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşidname* eserinden Mehmed Bey'in lakabının "çağşadan" (mücadeleci, çarpışan manasında) olduğu öğrenilmektedir: "Süleymanşah zamanıydı ki evvel / Uzattım bu kitabı düzmeğe el, Ki şahıydı temamet Germiyanın / Hem ulu oğlu idi çağşedanın."²⁸ Yine, Mehmed Bey'in büyük oğlunun Süleyman Şah olduğu, *Hurşidname*'de geçmektedir. Mehmed Bey döneminde Katalanlar tarafından Türklerin elinden alınmış olan Kula ve Angir (Simav) geri alınmıştır.²⁹

²³ Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanogulları Tarihi (1300-1429)*, (Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974), 22.

²⁴ Mustafa Çetin Varlık, "Germiyanogulları", *İslam Ansiklopedisi*, 14/33-35.

²⁵ Varlık, *Germiyanogulları Tarihi*, 32.

²⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984), 41.

²⁷ Varlık, *Germiyanogulları Tarihi*, 42.

²⁸ Ayan, *Şeyhoğlu Mustafa Hurşidname*, 142.

²⁹ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 44; Varlık, *Germiyanogulları Tarihi*, 47-49.

Mehmed Bey'in vefatı üzerine büyük oğlu Süleyman Şah (1361-1387) Germiyan hükümdarı olmuştur. Süleyman Şah, Karamanoğulları ve Hamidoğulları arasındaki mücadelede Hamidoğlu İlyas Bey tarafında olup, onun işgal edilen topraklarını geri almasında yardımcı olmuştur. Bu durum, Germiyanlılar ile Karamanoğulları'nın arasının açılmasına sebep olmuştur. Hem Karamanlılardan hem de topraklarını hızla genişleten Osmanlılardan çekinen Süleyman Şah, beyliğini muhafaza etmek için yollar aramıştır. Bunun için Osmanlılarla akrabalık kurmak istemiş ve kızı Devlet Hatun'u I. Murad'ın oğlu Yıldırım Beyazıd'la evlendirmiştir. Kızının çeyizi olarak da Kütahya, Simav, Eğrigöz (Emet) ve Tavşanlı'yı Osmanlılar'a vermiştir. Kendisi Kula'ya gitmiş ve bir süre sonra da burada vefat etmiştir. Vefat tarihinin Şeyhoğlu'nun *Hurşidnamesi*'ne dayanılarak 1387 olduğu düşünülmektedir.³⁰

Süleyman Şah'ın ölümü üzerine yerine oğlu II. Yakub Bey geçmiştir. Yakub Bey Kosova Savaşı sırasında diğer beylikler gibi asker göndermiş fakat I. Murad'ın şehit olması üzerine Osmanlılar'a karşı tutum takınmış, kız kardeşinin çeyizi olarak verilen toprakları geri almak istemiştir. Bu sırada Rumeli'deki işlerini düzelterek Anadolu'ya geçen Bayezid, kayınbiraderi II. Yakub Bey'i ve subaşı Hisar Bey'i İpsala Kalesi'ne hapsedirmiştir. Böylece 1390 yılında bütün Germiyan toprakları Osmanlılar'ın idaresi altına girmiştir. Yakub Bey, 1399 yılında kaçıp Timur'un yanına gitmiştir. 1402 yılında yapılan Ankara Savaşı'ndan sonra eski toprakları kendilerine verilmiştir. Fetret Devri'nde Osmanlılar'ın karşısında durmuş, daha sonra Çelebi Mehmed'in tarafında yer almıştır. Karamanoğulları 1410-1411 yıllarında Germiyan topraklarına saldırıp Kütahya'yı ele geçirmiştir ve Bursa üzerine yürümüştür. Yakub Bey, iki buçuk yıl memleketinden uzakta kalmıştır. Bunun üzerine Çelebi Mehmed 1413'te Karamanlılar'a karşı harekete geçmiş, Yakub Bey tekrar Osmanlı himayesi altında beyliğine sahip olmuştur. Germiyan beyliği, Çelebi Mehmed'in 1421 yılına kadar geçen döneminde Osmanlı himayesi altında bir dönem geçirmiştir.³¹

Germiyanlılar Beyliğinin devlet teşkilatı, diğer Türkmen beyliklerinin devlet teşkilatı ile benzerdi. I. Yakub Bey, devletin hükümdarı yani "Ulu Bey" idi. Ona bağlı beyler vardı ve ailenin ortak malı araziye paylaşım yapıyorlardı. Germiyan

³⁰ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 45-47; Varlık, "Germiyanlılar", *İslam Ansiklopedisi*, 33-35.

³¹ Varlık, "Germiyanlılar", *İslam Ansiklopedisi*, 33-35.

sarayında nişancı, defterdar, emirler, vezirler, kadılar, katibler, ve köleler bulunuyordu. Şeyhoğlu'nun hem nişancılık hem defterdarlık vazifelerini yaptığı bilinmektedir. Selçuklularda “pervanecilik” olarak kullanılan nişancılık, divanda bulunan arazi defterlerinde toprak tevcihatı işinin baş sorumlusudur. Defterdarlık da arazi vergilerini düzenleyen bir memuriyet olup, Selçuklularda “mustavfi” denilen defterdarlık memuriyeti ise, arazi vergilerini düzenleme işidir.³²

Germiyan toprak sistemi ve idaresi Selçuklu teşkilatının devamı şeklindedir. Osmanlılar dönemine ait tahrir defterlerinde burada ikta sisteminin uygulandığına dair bilgiler mevcuttur. Germiyanlılarda edebi ve ilmi faaliyetler ise oldukça gelişmiştir. Bu beylikte yetişen Şeyhoğlu Mustafa, Şeyhi Sinan, Ahmedi, Ahmed-i Dai gibi müellifler ve şairler, özellikle Farsça'dan Türkçe'ye tercüme yapmış, Türk edebiyatının doğmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu müellifler daha sonra Osmanlılar'a intisap etmişlerdir. Dolayısıyla Germiyanlılar, Osmanlı ilim kültür birikimine önemli katkılarda bulunmuşlardır.³³

2.1.3.2. Yıldırım Bayezid Dönemi (1389 – 1403)

I. Murad ve Gülçiçek Hatun'un oğlu olan Bayezid, 1354 yılında doğmuştur. 1381 civarında Germiyanlı Süleyman Çelebi'nin kızı Sultan Hatun ile evlendikten sonra, Sultan Hatun'un çeyizi olarak verilen topraklara sancak beyi tayin edilmiştir. Osmanlılar'ın doğu sınırlarını muhafaza etmek için görevlendirilmiş, Kütahya'ya yerleşmiştir. 1386'da Osmanlılar ile Karamanlılar arasında yapılan Frenk Yazısı Savaşı'nda gösterdiği cesaretinden dolayı Bayezid'e Yıldırım lakabı verilmiştir. 15 Haziran 1389'da yapılan Kosova Savaşı'nın kazanılmasında büyük rolü olan Yıldırım Bayezid, bu savaşta yaralanan babası I. Murat'ın vasiyeti ve ölümü üzerine tahta çıkarılmıştır. İç karışıklık çıkmaması için kardeşi Yakub'u öldürmüştür.³⁴

Yakub Bey'in katledilmesi üzerine Yakub Bey'in taraftarları ve Anadolu beylikleri Bayezid'e karşı cephe almışlar, isyan başlatmışlardır. Osmanlılar'a tabi olan bu

³² Varlık, “Germiyanlılar”, *İslam Ansiklopedisi* 33-35; Varlık, *Germiyanlılar Tarihi*, 98-100.

³³ Varlık, “Germiyanlılar”, *İslam Ansiklopedisi*, 33-35.

³⁴ Halil İnalçık, “Bayezid I”, *İslam Ansiklopedisi*, 5/231-234.

beylikler eski topraklarına sahip olabilmek için Karamanoğlu'nun etrafında toplanmışlardır. Karamanlılar Beyşehir'i, Sivas emiri Kadı Burhaneddin Kırşehir'i zaptetmiş, Germiyanogulları daha önce Osmanlılar'ın eline geçmiş olan bazı topraklarını geri almıştır. Bunun üzerine Bayezid, hemen Bursa'ya dönmek üzere harekete geçmiştir. Anadolu'ya geçmeden önce Sırp kralının oğlu Stefan Lazareviç ile müzakere yapmıştır. Bu müzakereye göre Bayezid, Stefan'ın kız kardeşi Olivera (Marina Despina) ile evlenecek ve seferlerde Sırp'lar bütün askerleriyle birlikte padişahın yanında bulunacaklardı. Stefan, Macar baskısı sebebiyle bu anlaşmaya sadık kalmıştı.³⁵

Bayezid, Rumeli ve Bizans işlerini yoluna koyduktan sonra Anadolu'ya geçmişti. Batı Anadolu'daki Türkmen beyliklerini, Saruhan, Aydın, Hamid, Menteşe ve Germiyan'ı Osmanlı topraklarına dahil etmişti. Sonraki seferini Karamanoğlu üzerine yapan Bayezid, Batı'ya yönelip buradaki hakimiyetini güçlendirmeye çalışmıştı. Bunun için Tırnova (1393), Selanik (1394) ve Tesalya bölgesini (1394) fethetmişti. Bayezid'in bu ani ve süratli fetihleri karşısında Macarlar ve Venedikliler ittifak kurdular ve Osmanlılar'a karşı yeni bir Haçlı seferi başlatmışlardı. Bayezid, 1396 yılında İstanbul'u kuşatmak için uğraşırken, Macar Kralı Sigismund idaresindeki Haçlılar Niğbolu'yu kuşatmışlardı.³⁶ Bu orduda Burgonya, Fransa ve Bizans askerleri de yer almaktaydı. Ayrıca Venedik ve Cenova bu orduya destek olarak bir donanma göndermişlerdi. Böylece Osmanlı Devleti, Niğbolu'da ilk birleşik haçlı saldırısı ile karşı karşıya gelmişti. Bayezid, bu birleşik Avrupa kuvvetlerini büyük bir bozguna uğratarak Niğbolu'yu aldı. Ayrıca bu savaş, Osmanlı ile Burgonya Dukalığı arasındaki diplomatik ilişkilerin de asıl başlangıcını teşkil eder. Burgonya dükünün oğlu Kont Jean de Nevers ile birçok asilzade Niğbolu Savaşı'nda Osmanlılar tarafından esir alınması sonrasında, bu devletler esirleri geri alabilmek için diplomatik ilişkileri başlatmışlardı.³⁷

³⁵ İnalçık, "Bayezid I"; Mükrimin Halil Yinanç, "Bayezid I", *İslam Ansiklopedisi II*, 369-370.

³⁶ İnalçık, "Bayezid I"; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I.cilt*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982), 265; Yinanç, "Bayezid I", 370.

³⁷ Hilmi Kaçar, Jan Dumolyn, "The Battle of Nicopolis (1396), Burgundian Catastrophe and Ottoman Fait Divers" *Revue Belge de Philologie et d'Histoire / Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 91(2013): 905-934.

Niğbolu zaferi sonrası Bayezid Balkanlar'ı neredeyse tamamen hakimiyeti altına aldı ve böylece İstanbul, Osmanlı'nın Anadolu ve Rumeli toprakları arasında savunmasız hale geldi. 1397'de Argos ve Atina alındı. Daha sonra Bayezid, Anadolu'ya geçerek Konya, Karaman toprakları ve Canik bölgesini ele geçirdi. Elbistan, Malatya, Behisni, Kahta ve Divriği gibi şehirler de Osmanlı topraklarına katıldı.³⁸

1399 yıllarında Timur tehlikesi ortaya çıktı. Timur, Anadolu üzerinde hakimiyet kurmak istiyordu. Bayezid ise, Anadolu'da birliği sağlama düşüncesinde idi. Timur, Bayezid'e karşı koyan Anadolu beylerini destekledi. Ardından, 1400 yılında Osmanlılar'a ait olan Sivas Kalesi'ni kuşattı. Nihayet Timur ile Bayezid, 28 Temmuz 1402 yılında Ankara yakınında Çubuk ovasında karşı karşıya geldiler. Bu savaşı Bayezid kaybetti ve esir düştü. 1403 yılında esaret halinde iken Akşehir'de vefat etti.³⁹

Erken Osmanlı tarihinin en önemli olaylarından biri Ankara Savaşıdır. Bu savaşta mağlubiyet, Osmanlı'nın yeniden toparlanmasını yarım asır kadar geciktirmiştir. Ankara Savaşı sonrası yeniden güçlenen Anadolu beylikleri ve birbiriyle mücadele eden Osmanlı şehzadeleri Timur'un hakimiyetini tanıdılar. Osmanlı şehzadeleri arasında saltanat mücadelelerinin yaşandığı ve kardeş kanının döküldüğü Fetret Devri başlamış, bu problemler ancak II. Mehmed döneminde tam manasıyla çözülebilmiştir. Ankara Savaşı'ndaki bu mağlubiyet sonrası Bayezid, yanlış stratejileri yüzünden kendi dönemindeki ve müteakip Osmanlı tarihçileri tarafından eleştirilen ilk Osmanlı hükümdarı olmuştur. Kaynaklarda ideal sultan vasıflarını ve yükümlülüklerini ihmal ettiği sebebiyle çok tenkit edilmiştir.⁴⁰

³⁸ İnalçık, "Bayezid I"; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I.cilt*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982), 265; Yinanç, "Bayezid I", 370.

³⁹ İnalçık, "Bayezid I".

⁴⁰ İnalçık, "Bayezid I". Osmanlı ve Osmanlı dışı kaynaklarda Yıldırım Bayezid'in imajı ve onunla ilgili eleştirilere dair daha ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun Emecen, "İhtirasın Gölgesinde Bir Sultan: Yıldırım Bayezid", *Osmanlı Araştırmaları* (2014), 67-92.

2.2. *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*

2.2.1. Eser Hakkında Bilgiler

Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema, Kutadgu Bilig'ten sonra Türkçe olarak yazılan ikinci siyasetname eseri olarak görülmektedir. *Kenzü'l-Kübera*'ya dair ilk bilgiye Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde rastlanmaktadır.⁴¹ Faruk Timurtaş, Fuad Köprülü, Kilisli Muallim Rifat, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Zeynep Korkmaz, Ö. Faruk Akün, Mustafa Çetin Varlık, Orhan Şaik Gökyay, Hüseyin Ayan gibi isimler de bu eserle ilgili bilgi vermişlerdir.⁴²

Eserin müellifin el yazısı ile yazılmış olan tek nüshası Fuad Köprülü'nün hususi kütüphanesinde bulunmuş olup daha sonra Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Kemal Yavuz tarafından neşredilmiştir.⁴³

Kenzü'l-Kübera ile ilgili önemli bir husus, onun Necmeddin-i Daye'nin Farsça olarak kaleme aldığı *Mirsadü'l-İbad Mine'l-Mebdei İle'l-Mead*⁴⁴ isimli eseriyle benzerlik göstermesidir. Bu sebeple onun tercüme mi yoksa telif bir eser mi olduğu yönünde

⁴¹ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, 2.cilt (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 65-66. Bursalı Mehmet Tahir'in bu eserinde Şeyhoğlu Mustafa ile Cemali-i Germiyani'yi karıştırdığı düşünülmektedir. Bu yanlış, daha sonra Fuad Köprülü ve Faruk Timurtaş tarafından düzeltilmiştir. Bu konuyla ilgili bilgi için bkz. Yavuz, "Giriş", *Kenzü'l-Kübera*, 19-20.

⁴² Yavuz, *Kenzü'l-Kübera*, 20.

⁴³ Eserin cildinin bozuk bir halde bulunduğu ve bazı sayfalarında eksiklikler olduğuna dair bilgiler vardır. Yanlış ciltlenmeden kaynaklandığı düşünülen bu bozukluk ve dağınıklık büyük oranda giderilmiştir. Bu hususta daha ayrıntılı bilgi için bkz. Akün, "Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa", *İslam Ansiklopedisi*; Mustafa Çetin Varlık, "Şeyhoğlu'nun *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* Adlı Tercüme Eseri", *1. Milletlerarası Türkoloji Kongresi* Orhan Şaik Gökyay, "Kenzü'l-Kübera ve Mahakkü'l-Ulema", *Çevren*, S.10 (Haziran 1976): 37. Ayrıca, Kemal Yavuz, eserdeki reddadelerden hareketle var olan bozukluğu büyük oranda düzelttiğini söylemekte ancak "Vr. 81b'den vr. 83b'ye kadar metin mevzu bakımından bir kopukluk göstermektedir" diye de eklemektedir. Bkz. Yavuz, "Giriş", *Kenzü'l-Kübera*, 21.

⁴⁴ Necmeddîn-i Dâye, *Tasavvuf Yolu: Mirsâdü'l-İbâd*, Çev: Halil Baltacı, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013).

bazı ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Mustafa Çetin Varlık, Orhan Şaik Gökyay, Hüseyin Ayan gibi isimler, *Kenzü'l-Kübera*'nın beş bölümden oluşan *Mirsadü'l-ibad*'ın son bölümünün birebir tercümesi olduğunu iddia etmişlerdir.⁴⁵ Daha yakın zamanda Hüseyin Yılmaz ve Özgür Kavak tarafından yapılan çalışmalarda da eserin tercüme olduğuna kanaat getirilmiştir.⁴⁶ Her iki çalışmayı daha ayrıntılı inceleyen Özgür Kavak, modern sınıflama kriterleri açısından bakarak *Kenzü'l-Kübera*'nın *Mirsadü'l-ibad*'daki beşinci bölümün yeniden kurgulanıp döneme uyarlandığını fakat bunun telif bir eser değil *Mirsadü'l-ibad*'ın kısmi bir tercümesi olduğunu belirtmektedir.⁴⁷

Kenzü'l-Kübera'nın *Mirsadü'l-İbad* ile benzerliğini kabul edip onun telif bir eser olduğunu ileri süren Kemal Yavuz'a göre ise, tercüme iddiasında bulunanlar her iki eserin başlıklarının benzer olmasından hareketle bu kanaate varmışlardır. Yavuz, Orhan Şaik Gökyay'ın *Kenzü'l-Kübera*'nın tercüme olduğunu iddia etmesinin, eserin iskeleti ile ilgili bir durum olduğunu söylemektedir. Yavuz'a göre, eser, iskeletini *Mirsadü'l-İbad*'dan almıştır, fakat Şeyhoğlu'nun uzun yıllar edindiği devlet tecrübesi ile zenginleştirilip geliştirilmiştir.⁴⁸ Yavuz, Şeyhoğlu'nun eserinde kendi zamanına yer verip, Yıldırım Bayezid'i anlattığını ve kendi eseri için telif dediğini vurgulayarak onun tercüme bir eser olarak kabul edilemeyeceğini söylemektedir.⁴⁹

İki eser karşılaştırıldığında, *Kenzü'l-Kübera*'nın *Mirsadü'l-İbad*'ın beşinci bölümünden tercüme edilerek oluşturulduğu görülmektedir. Fakat, Şeyhoğlu Mustafa tercüme ederken bazı ilave ve değişikliklerde bulunmuştur. *Kenzü'l-Kübera*'da *Mirsadü'l-İbad*'dan farklı bir önsöz yer almaktadır. Tercümenin yapıldığı içerik kısmında ise çok sayıda şiir eklenerek, anlatıma farklı bir üslup kazandırılmıştır.

⁴⁵ Gökyay, “*Kenzü'l-Kübera*”, 46-49; Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi*, 124-125; Ayan, *Hurşidname*, 7.

⁴⁶ Yılmaz, *Caliphate Redefined*, 29; Necmeddîn-i Dâye, *Sufi Diliyle Siyaset: İrşâdü'l-mürîd ile'l-murâd fî tercemeti Mirsâdü'l-ibâd*, haz. Özgür Kavak (İstanbul: Klasik Yayınları, 2010), 27.

⁴⁷ Necmeddîn-i Dâye, *Sufi Diliyle Siyaset*, 26-27.

⁴⁸ A.g.e., 31-32.

⁴⁹ Yavuz'un *Kenzü'l-Kübera*'yı telif eser olarak görmesinin sebepleri ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz, “Giriş”, *Kenzü'l-Kübera*, 24-32.

Ayrıca, Şeyhoğlu, dönemin padişahı olan Yıldırım Bayezid'e atıflarda bulunmuştur.⁵⁰ Bunların haricinde, eserin sonunda yazdığı tenbih⁵¹ ve "Gazilerin Kendisi ile Övündüğü Büyükler Rütbesine Ulaşmış Kişinin Zikrine Dair"⁵² başlığını taşıyan Paşa Ağa hakkındaki yazı, Şeyhoğlu'nun eklediği kısımlardır. Özgür Kavak'ın değerlendirmesinde değindiği üzere, telif ve tercüme hususundaki modern yaklaşım esas alındığında, Şeyhoğlu'nun eserini telif bir eser olarak değil tercüme olarak ele almak daha isabetli olacaktır.

Bununla birlikte dönemin telif ve tercüme anlayışı dikkate alındığında Şeyhoğlu Mustafa'nın Necmeddin-i Daye'den yaklaşık iki yüz sene sonra bu eseri Anadolu coğrafyasında yeniden canlandırması mühimdir. Bu durum Şeyhoğlu Mustafa'nın, Daye'nin 13. yüzyılda Alaeddin Keykubat için yazdığı eserin siyasete taalluk eden kısmındaki görüşlerin geç 14. yüzyıl dönemde Osmanlı Devleti için de geçerli olduğu kanaatinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca Daye'nin eseri tasavvufi bir metin iken ve Şeyhoğlu'nun tercüme ettiği kısımlar da bu genel tasavvufi çerçevenin içerisinde yer alırken, Şeyhoğlu Mustafa sadece siyasetle ilgili bölümü tercüme ettiği için, *Kenzü'l-Kübera*'da tasavvufi yönden ziyade siyasi yön öne çıkmaktadır. Zaten bu sebeple *Kenzü'l-Kübera* literatürde siyasetname eserleri arasında değerlendirilmektedir. Şeyhoğlu'nun özellikle şiirlerle yaptığı katkıların da önemli olduğunu belirtmek gerekir. Şeyhoğlu, Daye'den aktardığı fikirlerle canlı bir etkileşime girmekte ve bu fikirleri 14. yüzyıl Anadolu coğrafyasına zenginleştirilmiş bir formda sunmaktadır. Bu sebeplerle, bu tezde *Kenzü'l-Kübera*'da geçen fikir, tespit ve iddialar Şeyhoğlu'na nispetle değerlendirilmiştir. Bu tezdeki değerlendirme ve iddiaların, doğrudan Daye'nin metni için de geçerli olan ve olmayan yönleri olması beklenen bir durumdur. Fakat mevzubahis geçerliliğin kapsamına dair değerlendirme yapmak için, *Mirsadü'l-İbad*'daki fikirlerin bu tezin özellikle son bölümünde öne sürülen argümanlar çerçevesinde ayrıca ele alınması gerekir. Böyle bir değerlendirmede Necmeddin Daye'nin hayatı, eserin telif edildiği tarihsel bağlam, eserin siyasete dair bölümü haricindeki diğer bölümleri gibi hususların incelenmesi

⁵⁰ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 256-258.

⁵¹ A.g.e., 372-375.

⁵² A.g.e., 375-377.

gerektiği kuşkusuzdur. Bu tezde ise, Necmeddin Daye ve *Mirsadü'l-İbad*'a dair böyle bir araştırma ve mukayese yapılmamıştır.

2.2.2. Eserin Adı ve Telif-Tercüme Tarihi

Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*'nın sonunda: “Tarih-i kitab-ı *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* yazıldı bu nüsha ve telifi tamamen beyaza geldi Receb ayının yigirmi üç çeharşenbe gün öyle vaktında, yılumuz hicretten sekiz yüz üçüncü yılda. Mütala'a kılanlara huçeste ve mübarek ola inşa'allahu ta'ala” diyerek hem eserinin adını hem yazıldığı tarihi söylemektedir.⁵³ Buna göre, eserin 9 Mart 1401'de tamamlandığı bilinmektedir. Eserin tam adı olan *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*, Kemal Yavuz tarafından *Büyüklerin Hazinesi ve Alimlerin Mihenk Taşı* olarak tercüme edilmiştir.⁵⁴

2.2.3. Eserin Yazılma Sebebi ve Kime İthaf Edildiği

Şeyhoğlu, Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e salat ve dört halifeye dua ve övgüden sonra, devlet idaresinde yaşanan problemleri sıralamaktadır. İktidar sahiplerinin gevşeklik ve güçsüzlüğü sebebiyle şeriatın zayıfladığını iddia etmektedir. Ona göre, hükümdarların adaletten ayrılmaları İslam'a zarar vermiş, tarikat, marifet ve hakikat yolları kesintiye uğramıştır.⁵⁵ Bu sebeplerle *Kenzü'l-Kübera*'yı yazdığı anlaşılan Şeyhoğlu, eserinin dünya ve ahiret mutluluğu için ihtiyar, genç, kız, erkek herkesin okuyup okutmasını, içinde yer alan ayet, hadis ve beyitleri ezberlemeye gayret etmelerini söylemektedir.⁵⁶

⁵³ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 377.

⁵⁴ A.g.e., 53-195.

⁵⁵ A.g.e., 202-203: “... Ammâ ba'd bilmek gerek ki çün 'alem dîn ulularından hâlî oldı, zamân ve mekân eclâf ve erâzile birle toldı, hâkim sustlığı-ıyla şerî'at za'f hâsıl itdi, pâdişâhların zulm-y-ıla İslâm imâretlıkdan harâblıya yüz dutdı, târikât yolu kesildi, ma'rifet yayı yasıldı, hakikât sîmurg-ı Kâf oldı, isteyiciler güzâf oldı.”

⁵⁶ A.g.e., 374.

Şeyhoğlu, övgüyle bahsedip dua ettiği ve minnet beslediği kimse olan Paşa Ağa bin Hoca Paşa'ya eserini ithaf etmiştir.⁵⁷ Paşa Ağa bin Hoca Paşa'nın kim olduğu hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Germiyanoğlu sarayında bulunan Şeyhoğlu'nun gençliğinden itibaren onun himayesinde bulunduğu, birlikte Osmanlı sarayına geçtikleri ve bundan sonra *Kenzü'l-Kübera*'yı yazdığı düşünülmektedir.⁵⁸

2.2.4. Eserin Dili ve Üslubu

Eserin dili Türkçedir. Şeyhoğlu, yazdıklarının benzerlerinin Arapça ve Farsça'da zaten bulunduğunu, insanlara faydalı olması için eserini Türkçe yazdığını söylemektedir.⁵⁹ Onun için önemli olan bir eserin hangi dilde yazıldığı değil, insanlara fayda sağlamasıdır. Dillerin eşit olduğu görüşündedir.⁶⁰ *Kenzü'l-Kübera*'yı sade ve didaktik bir dil ile yazan Şeyhoğlu, bu eserinde hem nesre hem şiirlere yer vermektedir. *Kenzü'l-Kübera*, müellifin son eseri olması yönüyle daha önce Türkçe yazdığı *Hurşidname*'ye göre dil açısından daha kuvvetlidir. Şeyhoğlu, son eserinde Türkçe'yi kullanmada ziyadesiyle ustalaşmıştır. Dolayısıyla, eser, dil özellikleri bakımından Eski Anadolu Türkçe'sinin önemli bir metni olarak görülmektedir.⁶¹

⁵⁷ A.g.e., 375-376.

⁵⁸ Gökyay, "Kenzü'l-Kübera", *Çevren*, S.9, 40.

⁵⁹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 201-202.

⁶⁰ Şeyhoğlu'nun bu konuyla ilgili beyti: "Garaz hubun cemalidir kemali / Gerek Türki tonansın ger Mogali" ("İstenen, sevgilinin güzelliğini ve kusursuzluğunu, / İster Türkçe isterse Moğolca olsun anlatmaktır.") A.g.e., 55, 202.

⁶¹ A.g.e., 42-50. Yavuz, "Şeyhoğlu", 88-89.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM SİYASET DÜŞÜNCESİ VE SİYASETNAME GELENEĞİ

15. yüzyıla ait bir siyasetname olan *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*, Osmanlı siyaset düşüncesinin önemli eserlerindedir. Siyasetname geleneği içerisinde eser üreten Müslüman müellifler, Kur'an ve sünneti ana referans noktası olarak almakta, görüşlerini Hz. Peygamber ve dört Halife dönemindeki tecrübelere dayandırmaktadırlar. Bu sebeple, *Kenzü'l-Kübera*'yı ait olduğu İslam siyaset düşüncesi bağlamında ele almak gerekmektedir.

Osmanlı siyaset düşüncesinin de içinde yer aldığı İslam siyaset düşüncesinin inceleneceği bu bölüm, iki ana başlıktan oluşmaktadır: İlk olarak İslam siyaset düşüncesinin tarihi arka planı ve temelleri ele alınacaktır. Bu kısımda önce Hz. Peygamber döneminden itibaren, Hulefa-i raşidin, Emevi ve Abbasi devirlerinde yaşanan siyasi tecrübe ana hatlarıyla irdelenecektir.

Ardından, adalet, emanet, ehliyet, beyat, istişare gibi İslam siyaset düşüncesinin temel ilkeleri incelenecektir. Bu kısımda son olarak İslam siyaset düşüncesinin incelendiği disiplinler (fıkıh, kelam, tasavvuf, felsefe, siyasetname) genel olarak anlatılacaktır.

İkinci başlık siyasetname geleneği üzerinedir. Bu kısımda bir tür olarak siyasetnamelerin muhtevası ve tarihi seyri incelenecektir. Özellikle Hint, Fars ve Yunan eserlerinden yapılan tercümelerin siyasetnamelere tesiri ele alınacaktır. Son olarak Gazali ve Nizamülmülk, gibi önemli siyasetname yazarlarının eserlerine değinilerek, siyasetname geleneği daha ayrıntılı sunulacaktır.

3.1. İslam Siyaset Düşüncesi

3.1.1. İslam Siyaset Düşüncesinin Tarihi Arka Planı

İslam'da siyasi düşüncenin temelini, Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret etmesinden sonra bir devlet ve siyasi düzen kurması oluşturmaktadır.⁶² Hz. Peygamber'in Medine'de kurduğu devlet, küçük bir şehir-devlet şeklinde doğmuş, fakat on yıl gibi kısa bir zamanda bütün Arap Yarımadasını, Filistin ve Irak'ın güney

⁶² Ali Bardakoğlu, "İslam", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/21.

kısımlarını kaplamıştır.⁶³ Hz. Peygamber'in önderliğinde hazırlanan Medine Vesikası, Hz. Peygamber'in devlet başkanlığı altında Medine'de yaşayan farklı dini, siyasi ve etnik grupları (Müslümanlar, Yahudiler ve Müşrik Araplar) kapsayan bir metin olmuştur. Bu vesika ile Medine'de şehir devleti oluşturan farklı toplulukların bir arada yaşamaları, birbirleriyle ve yabancılarla olan ilişkileri, devletin adli ve idari yapısı, dini hürriyetler belirli esaslara bağlanmıştır.⁶⁴ Hz. Peygamber tarafından oluşturulan devlet idari yapılanmasında valiler, katipler, elçiler, muhtesipler, güvenlik görevlileri, gece bekçileri, vergi memurları görevlendirilmiştir.⁶⁵ Vergi niteliği alan zekat ve cizye memurlar tarafından toplanmış, zekatı ödemeyenlere bazı cezalar uygulanmıştır.⁶⁶ Yani, Hz. Peygamber'in liderliğinde devletin hukuki, siyasi ve iktisadi yapılanması oluşturulmuştur.

Tüm bunlar aynı zamanda Arap yarımadasında o zamana kadar var olan siyasi yapının köklü değişimi manasına gelmektedir. Kabileler üzerinden var olan parçalı, siyasi yapı, İslam Devleti ile birlikte ilk defa bir devlet hüviyetine bürünmüştür ve bu devlet siyasi bir güç olarak kısa bir sürede örgütlenip yayılmaya başlamıştır.⁶⁷ Özetle, Hz. Peygamber döneminde İslam siyaset düşüncesinin ortaya çıkmasını sağlayan temel iki husus: Hz. Peygamber'in bir devlet teşkilatını inşa etmesi ve İslam'a göre siyasi idarenin nasıl olması gerektiğine dair ilkeleri örneklerle ortaya koymasındadır.

Hz. Peygamber'in 632 yılında vefat etmesinin ardından, sırasıyla Hz. Ebu Bekir (632-634), Hz. Ömer (634-644), Hz. Osman (644-656) ve Hz. Ali (656-661) halifelik yapmıştır. Hulefa-i Raşidin veya Dört Halife dönemi (632-661) denilen bu zamanda İslam'ın yayılışı hızlı bir şekilde devam etmiş, Suriye, Filistin, Irak, Mısır, Tunus, Kıbrıs, İran, Horasan, Azerbaycan ve çevresi, Kuzey Afrika toprakları fethedilmiştir.

⁶³ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2004), 249.

⁶⁴ Mustafa Özkan, "Medine Vesikası", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2019), ek-2/212.

⁶⁵ Mehmet Şimşir, "İslam Devleti'nin İlk Kuruluş ve Kurumsallaşma Süreci" *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Dergisi*, S. 38 (2017): 276-277.

⁶⁶ Macit Kenanoğlu, "Vergi", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/54.

⁶⁷ Ahmet Davutoğlu, "Devlet", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9/237; Bardakoğlu, "İslam", 21.

Bu fetihler sadece bir toprak genişlemesi olarak kalmamış beraberinde geniş çaplı bir merkezi devlet teşkilatının kurulması ve genişlemesi mümkün olmuştur.⁶⁸ Bu dönemki devlet anlayışı ve müesseseleşmesi sonraki dönemlerde İslam siyaset düşüncesinin temel aldığı ana hususlardan/kaynaklardan biri olmuştur.⁶⁹

Hulefa-i Raşidin döneminde devlet idaresi ile ilgili karşılaşılan en önemli ve ilk mesele, Hz. Peygamber'den sonraki devlet başkanlığı ile ilgilidir. Hz. Peygamber hem peygamber hem de İslam devletinin başkanı olarak idarecilik yapmıştır. Dolayısıyla, onun döneminde devlet idaresiyle ilgili bir problem yaşanmamıştır.⁷⁰ Hz. Peygamber'in vefatından sonra, devlet başkanının kim olacağı ve nasıl belirleneceğine dair tartışmalar başlamıştır. Bunun ana sebebi, Hz. Peygamber'in hayatta iken bütün Müslümanlarca kabul edilen siyasi bir varis bırakmamış olması ve Kur'an-ı Kerim'de bu hususta bir usulün gösterilmemiş olmasıdır. Bu noktada, niçin Kur'an-ı Kerim ve hadislerde devletin nasıl yönetileceği ile ilgili bir emir veya tavsiyede bulunulmamıştır sorusu akla gelmektedir. İslam'da tek bir yönetim sisteminin olmaması, İslam'ın bu alanı boş bıraktığı manasına gelmemekte, aksine İslam'ın evrenselliğini ve tüm zamanlara hitap ettiğini göstermektedir.⁷¹ İslam siyaset düşüncesinde insanın iki dünyada saadeti hedeflenmiş, yönetim şekli öncelikli olmamış,⁷² adalet, ehliyet, istişare, beyat, ahlak gibi asıl kaynağını Kur'an ve sünnetten alan belli ilkeler öne çıkmıştır.⁷³ İslam siyaset düşüncesinin temellerini oluşturan bu ilkelere, bu bölümde

⁶⁸ Mustafa Fayda, "Hulefa-i Raşidin", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18/330.

⁶⁹ Davutoğlu, "Devlet", 237.

⁷⁰ Mehmet Akif Aydın, "Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi İslam Devlet Yönetimi", *İslam ve Demokrasi, Kutlu Doğum Sempozyumu-1998*, haz. Ömer Turan (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 21.

⁷¹ Aydın, "Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi İslam Devlet Yönetimi", 21-22; Fayda, "Hulefa-yi Raşidin", 326; Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1999), 143-145, 151.

⁷² Hamidullah, *İslam'a Giriş*, 150-151; Aydın, "Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi İslam Devlet Yönetimi", 24-25.

⁷³ Hızır Murat Köse, "Siyaset", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37/295.

kısaca değinilecek olup, “adalet” ve “ahlak” ilkeleri tezin beşinci bölümünde *Kenzü'l-Kübera* üzerinden daha ayrıntılı biçimde incelenecektir.

İlk dört halifenin her birinin hilafete geliş usulü farklı şekillerde olmuştur.⁷⁴ Hz. Ebu Bekir beyat ile, Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'in vasiyet etmesi üzerine yani istihlaf ile, Hz. Osman ve Hz. Ali, Ehlü'l-hal ve'l-akd tarafından yapılan şura ile seçilmiştir.⁷⁵ Dört halifeden sadece Hz. Ebu Bekir eceliyle vefat etmiş, Hz. Ömer, Ebu Lü'lü'ün kişisel husumeti sonucu, Hz. Osman ve Hz. Ali siyasi ve dini ihtilaflar sebebiyle şehid edilmişlerdir. Hz. Osman'ın şehid edilmesi ve ardından Hz. Ali'nin halife olması üzerine yaşanan Cemel Vakası ve Sıffin Savaşı, Harici isyanları, Hz. Ali'nin şehit edilmesi gibi olaylar İslam tarihindeki ilk fitne hareketleridir.⁷⁶ Bu olaylar bu dönemden başlayıp günümüze kadar devam eden Müslümanlar arasındaki siyasi ihtilafların temelini oluşturmaktadır.⁷⁷

Dört halife dönemi yaklaşık otuz yıl sürmüş, ardından Muaviye b. Ebu Süfyan⁷⁸ tarafından kurulan Emeviler Devleti (661-750) dönemi başlamıştır. Bu dönemde, İslam toprakları hızla yayılmaya devam etmiştir. Maveraünnehir, Sind, Endülüs (İspanya) fethedilmiş, Kuzey Afrika'da Berberiler ve Orta Asya'da Türkler arasında

⁷⁴ Fayda, “Hulefa-yi Raşidin”, 326. Ali Bardakoğlu, bu konuda “Hulefa-yi Raşidin'den her birinin farklı usullerle iş başına gelmesi ve uyguladıkları farklı yönetim tarzları, esasen temel dini ilkelere uyulduğu sürece İslam toplumunda siyasetin esnek ve yenileşmeye açık olduğunu gösterir.” demektedir. Bkz. Bardakoğlu, “İslam”, 21.

⁷⁵ İbrahim Barca, “Klasik İslam Siyaset Kurumu ve Literatürüne Genel Bir Bakış”, *Siirt Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 1 (2015): 43.

⁷⁶ Fayda, “Hulefa-yi Raşidin”, 330.

⁷⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Casim Avcı, “Hilafet”, *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/539-546.

⁷⁸ Muaviye, Hz. Osman'ın kanını dava ettiğini ileri sürerek, Medine'de halife seçilen Hz. Ali'ye biat etmemiştir. Muaviye'nin siyasi mücadelesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Aycan, “Muaviye b. Ebu Süfyan”, *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30/332-334.

İslamiyet hızla yayılmış, ülke sınırları Türkistan'dan Fransa içlerine, Kafkaslar'dan Hindistan'a kadar genişlemiştir.⁷⁹

Emeviler döneminde, daha önce yaşanan Hz. Ali'nin şehadeti ve Kerbela hadisesi gibi büyük hadiseler sebebiyle Müslümanların arasındaki ayrılıklar iyice belirginleşmeye başlamış ve sonrasında doğacak iki büyük mezheb olan Sünnilik ve Şiiliğin temelleri atılmıştır.⁸⁰ Yaşanan bu ayrılıklar, "Hz. Peygamber'in hilafetinin seçim yoluyla mı yoksa Hz. Peygamber'in yakın akrabaları arasında miras yoluyla mı olmalıydı?"⁸¹ sorusu temelinde başlamış, özellikle imamet hususunda, imamın tayin şekli, nitelikleri gibi esaslarda ihtilafa düşülmüştür. Devlet başkanının kim olacağı hususunda Şia, Hz. Ali-Fatıma soyundan gelme şartını öne sürmüştür. Ehl-i sünnet ise özellikle Emevi ve Abbasi halifelerinin seçilme pratiğine dayanarak meşru devlet başkanı olmanın teorik esaslarını ortaya koymaya çalışmıştır.⁸²

Emeviler döneminin devlet anlayışı ve idaresi, Ömer b. Abdülaziz dönemi hariç olmak üzere, Hulefa-i Raşidin döneminden farklıdır.⁸³ Hilafetin saltanata dönüşmesi bu

⁷⁹ Azmi Özcan, "İslam", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/27.

⁸⁰ Hamidullah, *İslam'a Giriş*, 254-255.

Şiilik ilk dönemlerde bir mezheb olarak ortaya çıkmamış, yalnızca siyasi bir tercihten ibaret olmuştur. Dolayısıyla Hz. Ali ve oğlu Hz. Hasan'ın yönettiği devlet bir Şii devleti değildi. Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Kerbela Vak'ası'ndan (680) sonra Şiiliğin mezhepleşme süreci başlamıştır. Bkz. Mustafa Öz, "Şia", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/114-115.

⁸¹ Hamidullah, *İslam'a Giriş*, 254-255.

⁸² Mehmet Akif Aydın, "İmamet", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/204.

⁸³ Ömer b. Abdülaziz dönemi, Emeviler döneminde istisna olarak görülmektedir. Onun döneminde Hulefa-i Raşid dönemine benzer uygulamalar görülmüştür. Hatta bu sebepten bazı alimler Beşinci Halife olarak Ömer b. Abdülaziz'i zikretmekte, onu Raşid Halife olarak görmektedirler. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Cide, "Devlette Birliği Sağlama Örneği Ömer b. Abdülaziz", *Kilis 7 Aralık Üni. Sos. Bil. Dergisi*, C. 8, S. 15 (2018): 56-73.

dönemde başlamış, devlet monarşik bir iktidar ile idare edilmiştir. Bu nedenle, İslam tarihi boyunca Emevi hilafetinin meşruiyeti tartışılmıştır.⁸⁴

Şii ve harici isyanları sebebiyle Emevi hanedanı yıkılmış, 750 yılında Abbasiler dönemi başlamıştır. Abbasilerin büyük bir coğrafyayı tek merkezden idare etmekte zorlanmaları sebebiyle, bu dönemde İslam ülkesinin siyasi birliğinin ilk bölünmesi yaşanmıştır. Batıda ve doğuda bağımsız veya yarı bağımsız birçok hanedan doğmuştur. Kurtuba'da İspanya rakip bir halifelik olarak ortaya çıkarken, Doğu'da halifeliğin merkezi olan Şam'ın yerini Bağdat almıştır. Devlet, yeni fetihlerden ziyade içeride düzeni sağlamak için uğraşmıştır. Ayrıca, Bizans'la mücadeleler yapılarak Anadolu'ya akınlar gerçekleştirilmiştir.⁸⁵ Bu dönemde devlet teşkilatında da değişiklikler olmuş, yeni müesseseler ortaya çıkmıştır. Bunların başlıcaları emirü'l-ümera ve Sasanilerden alınan vezirlik müesseseleridir.⁸⁶

1258 yılında Moğollar'ın Bağdat'ı işgal etmeleri neticesinde Abbasi Devleti son bulmuştur. Moğol İstilasası, İslam tarihinde büyük bir felaket olarak kabul edilmiştir. Abbasi ailesinden Müstansır-billah'ın Memlükler tarafından 1261 senesinde Kahire'ye getirilmesi ve hilafet makamına getirilmesinden 16. yüzyıla kadar hilafet Mısır'da Memlükler tarafından temsil edilmiştir.⁸⁷ Fakat bu dönemde halife siyasi bir yetkiye sahip olmayıp temsili bir konumda yer almaktadır. 1517 yılında Memlükleri ortadan kaldıran Osmanlılar, hilafet unvanının yeni sahibi olma iddiasıyla, bu unvanı yirminci yüzyılın başlarına kadar taşımışlardır.

3.1.2. İslam Siyaset Düşüncesinin Temelleri

İslam geleneğinde siyaset kurumu, Allah, insan ve toplum ilişkisine dayanan, insanın iki dünyada da saadete ermesi, dinin muhafaza edilmesi ve dünya işlerinin yönetilmesini amaçlayan ve bu amaca hizmet edecek bir yöneticinin bulunmasını

⁸⁴ İsmail Yiğit, "Emeviler", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11/88-89.

⁸⁵ Azmi Özcan, "İslam", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/27; Hamidullah, *İslam'a Giriş*, 255.

⁸⁶ A.g.m., 38.

⁸⁷ İsmail Yiğit, "Müstansır-Billah, Ahmed b. Muhammed", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/119.

gerekli gören bir kurum olarak telakki edilmiştir.⁸⁸ İslam düşüncesinde bir yöneticinin olması ve düzenin sağlanması hem akli hem dini bir zorunluluk olarak görülmüştür.⁸⁹

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanlar, devletin siyasi ve idari teşkilatlanmasında kendi tecrübelerinin yanında komşu geleneklerin birikimlerinden de istifade etmişlerdir.⁹⁰ İslami ilimler ile Yunan, Fars, Hint medeniyetlerinin siyasi tecrübelerinden sentezlenerek oluşturulan İslam siyaset düşüncesi, içinde farklılıkları barındıran zengin bir birikime sahiptir. Bu birikim, nesilden nesle aktararak bir geleneği meydana getirmiştir.⁹¹

İslam siyaset geleneğinde, devletin rejimi, hilafet, saltanat ve benzeri konular önemli tartışma alanları olmuştur. Kur'an'da, sünnette ve müteakip İslam siyaset düşüncesinde belirli bir yönetim modeli ortaya konmamış, farklı dönemlerde farklı bölgelerde farklı uygulamalar tercih edilmiştir. İslam düşüncesinde devletin hangi sistemi uyguladığından ziyade, insanı iki dünya saadetine ulaştıracak olan adalet, ahlak, ehliyet gibi temel ilkelerin belirlenmesi ve korunması öncelikli hedef olmuştur.⁹²

Ayrıca, İslam düşüncesinde siyaset, modern sosyal bilimlerde olduğu gibi diğer disiplinlerden bağımsız bir kurum olarak görülmemiştir. Fıkıh, kalam, tasavvuf, siyasetname, felsefe ile iç içe olan siyaset, bu kaynaklardan beslenerek bir gelenek halini almıştır.⁹³ Aşağıda bu kaynaklar ve ilkeler genel olarak tanıtılacaktır.

⁸⁸ Köse, "Siyaset", 294-295.

⁸⁹ Bardakoğlu, "İslam", 21.

⁹⁰ A.g.m., 22.

⁹¹ Lütfi Sunar ve Özgür Kavak, "Giriş", *İslam Siyaset Düşüncesi: Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018), 1-2.

⁹² Hamidullah, *İslam'a Giriş*, 150-151. Aydın, *Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi İslam Devlet Yönetimi*, 24-25.

⁹³ Hızır Murat Köse, "İslam Siyaset Düşüncesinin Temelleri – Bir Giriş Denemesi", *İslam Siyaset Düşüncesi: Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan*, ed. Lütfi Sunar ve Özgür Kavak (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018), 27-43.

3.1.2.1. İslam Siyaset Düşüncesinin Kaynakları ve İlkeleri

İslam siyaset düşüncesi Kur'an ve hadisleri iki ana kaynak olarak almaktadır. Bu düşünce fıkıh, kelim, tasavvuf, felsefe, siyasetname-nasihname gibi alanlarda ortaya çıkmış ve gelişerek bir gelenek halini almıştır. Mevzubahis disiplinlerin siyaseti ele alma şekli, metodolojisi, referansları farklı olmakla birlikte hepsi birbiriyle bağlantılı ve birbirini tamamlayan özelliktedir. Fıkıh alanı İslam siyaset düşüncesinin bilhassa hukuki boyutunu ele almış ve genişletmiştir. Bu alanda Maverdi, Cüveyni gibi önemli isimler tarafından yazılan Siyasetü'ş-Şer'iyye ve Ahkâmu's-Sultaniyye gibi eserler fıkhi açıdan İslam siyaset düşüncesinin temellerini ve özelliklerini ayrıntılı biçimde tartışmışlardır. Kelam alanı, siyaset düşüncesinde imamet kavramı çerçevesinde ortaya çıkan tartışmaları ele almıştır. Tasavvuf, İslam siyaset düşüncesine tasavvufi boyuttan bakarak ele alır. Bu alanda mutasavvıflar eserlerinde ricalü'l-gayb, kutub, halife gibi konuları tartışmışlardır. Muhyiddin İbn'ül Arabi, Necmeddin Daye gibi mutasavvıfların eserleri bunlar arasında öne çıkan eserler olmuştur. Felsefe alanı, Özellikle Fars, Hint, Yunan kaynaklarından tercüme edilerek oluşturulan İslam felsefesi düşüncesinde siyaseti ele alan mutluluğa ulaşmak, erdemli şehir, devlet başkanı, adalet gibi konular tartışılmaktadır. Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd, Nasıruddin Tusi gibi İslam felsefesinin önemli isimlerindedir.⁹⁴

Bu kaynaklar esas alındığında İslam siyaset düşüncesinin başlıca ilkeleri, adalet, ehliyet, emanet, bey'at, şura, ahlak ve nizam olarak öne çıkmaktadır.⁹⁵

a) *Adalet*

Farklı şekillerde tanımlamaları olmakla birlikte, esas itibariyle adalet hakkın yerine getirilmesi; haksızlığın, yani zulmün ortadan kaldırılması manasına gelmektedir. İslam siyaset düşüncesinde adalet kavramı hak ve zulümle doğrudan irtibatlı olarak ele

⁹⁴ A.g.m., 32-40. İsmail Kara, "Hilafetten İslam Devletine Çağdaş İslam Siyasi Düşüncesinin Ana İstikametleri ve Problemleri", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C.24, S.47 (2019): 12.

⁹⁵ Bu ilkelerin sınıflandırılması değişkenlik gösterse de genel olarak bu sınıflandırmada bir uzlaşma görülmektedir. Bu ilkelere başka kavramlar eklenebilir veya sınıflandırma değiştirilebilir.

alınmıştır.⁹⁶ Adaletin bu evrensel tanımının ötesinde, neyin hak neyin zulüm olduğunu her bir sistem kendine özgü şekilde belirler. İslam düşüncesi özelinde ise hak, zulüm ve adalet İslam'ın temel kaynaklarına göre tanımlanır. Buna göre adalet ilk olarak Allah'ın bir emridir.⁹⁷ Birçok ayet ve hadiste adalet ile ilgili açıklamalar ve emirler bulunmaktadır.⁹⁸ İslam siyaset düşünürleri ilgili ayet ve hadislere eserlerinde sıklıkla atıf yaparak adaletin aynı zamanda ilahi bir yükümlülük olduğunu vurgulamışlardır. Adalet ilkesinin İslam siyaset düşüncesinin diğer ilkeleri arasında en temelde yer aldığı söylenebilir. Ehliyet, emanet, bey'at, şura, ahlak gibi diğer ilkeler adaletin ardından gelmektedir.⁹⁹

Adalet hem İslam siyaset düşüncesinde hem genel siyaset tarihinde meşruiyeti sağlayan temel unsur olarak görülmüştür. Soyut adalet fikri bu düşünce geleneği içinde "daire-i adalet" şeklinde formüle edilmiştir.¹⁰⁰ Daire-i adalet yani adalet dairesi, İslam siyaset düşüncesinden önce İran, Mezopotamya, Hint ve Yunan medeniyetlerinin

⁹⁶ Mustafa Çağrı, "Adalet", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/341-343.

Hayreddin Karaman, "Adalet", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/343-344. Şadi Eren, "Kur'ani Perspektiften Adalet ve Zulüm Kavramlarına Genel Bir Bakış", *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, S. 6 (2018): 121-138.

⁹⁷ Keskintaş, "Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme", 22.

⁹⁸ Bu ayetlerden bazıları şöyledir: "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor." (Nahl 16/90)

"Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder..." (Nisa 4/58)

"Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı ve mizanı (ölçüyü) indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler..." (Hadid 47/25)

"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvaya daha uygundur. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır." (Maide 8)

⁹⁹ Kara, *Hilafetten İslam Devletine Çağdaş İslam Siyasi Düşüncesinin Ana İstikametleri ve Problemleri*, 46.

¹⁰⁰ Köse, "İslam Siyaset Düşüncesinin Temelleri", 31.

siyaset anlayışlarında merkezi bir yer teşkil etmiştir. İslam siyaset düşünürleri, bu kavramı İslam'ın ana kaynaklarıyla yorumlayarak onu İslam siyasetinin temel bir unsuru haline getirmişlerdir.¹⁰¹ 16. yüzyılın büyük düşünürlerinden Kınalızade Ali'nin kaleme aldığı hali adalet dairesinin en meşhur formlarından birisidir. Kınalızade Ali Çelebi adalet dairesini şu şekilde açıklamaktadır:

*“Adldir mucib-i salah-ı cihan
Cihan bir bagdır divarı devlet
Devletin nazımı şeriattır
Şeriate olamaz hiç haris illa melik
Melik zabt eylemez illa leşker
Leşkeri cem'edemez illa mal
Malı kesb eyleyen ra'iyettir
Ra'iyyeti kul eder padişah-ı aleme adl”¹⁰²*

Buna göre, padişah devletin nizamını ancak adaletle sağlayabilmektedir. Bunun tatbikini ise asker ile yapabilmektedir. Asker temini ve askeri müdahale için para gerekmektedir. Paranın kaynağı da vergi ödeyen halktır. Halkın padişaha itaati ise padişahın adil olmasına bağlıdır. Böylece adalet döngüsü birbirine bağlı temel unsurlar ile tamamlanmaktadır. Devlet sisteminin ayakta kalması ve düzgün işlemesi adaletle bağlıdır.

¹⁰¹ Daire-i Adalet'e dair geniş kapsamlı bir çalışma için bkz., Linda Darling, *A History of Social Justice and Political Power in the Middle East: The Circle of Justice from Mesopotamia to Globalization*, (New York: Routledge, 2013). Diğer çalışmalar için bkz., İlker Kömbe, “Dünya Düzeninin Temelleri: Adalet Dairesi Literatürüne Giriş”, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C.18, S.35 (2013): 139. Lütfi Sunar, “Patrimonyalizmin Gölgesinde İslam Siyasal Sisteminin Anlaşılması Sorunu”, *İslam Siyaset Düşüncesi: Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan*, ed. Lütfi Sunar ve Özgür Kavak (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018), 351.

¹⁰² Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlak-ı Ala'i*, haz. Mustafa Koç (İstanbul: Klasik Yayınları, 2012), 532.

İslam siyaset düşüncesi yazarları adalete büyük önem atfetmişler ve gayrimüslim dahi olsa adil bir idarenin zulmeden Müslüman bir idareden daha başarılı olacağını ifade etmişlerdir. Bunun en açık göstergelerinden biri sıklıkla başvurdukları “Küfr ile abad olunur, zulm ile olunmaz” sözüdür. Kadim İran’ın önemli hükümdarlarından olan Nuşirevan’ın İslami kaynaklarda adil bir hükümdar olarak sıkça zikredilmesi, yine bu anlayışın bir tezahürüdür.¹⁰³

b) Ehliyet / Liyakat

İslam siyaset düşünürleri siyasi ve bürokratik vazifelerin ehline verilmesi konusunu adaleti sağlamanın esas gereklerinden biri olarak görmüşlerdir. Özellikle nasihatname yazarlarının hükümdarlara işi ehline vermesi gerektiği hususundaki vurguları bunun altını çizmektedir. “İş ehil olmayanlara verildiğinde kıyameti bekle!” hadisi bu çerçevede sıklıkla hatırlatılmıştır.¹⁰⁴

c) Emanet

Doğruluk ve güvenilirlik manasında olan emanet İslam siyaset düşüncesi mütefekkirlerine göre yöneticilerde olması gereken başlıca özelliklerdendir. Bir yönetici her şeyden evvel dürüst ve emin olmalı, yaptıkları ve söyledikleri uyumlu bir bütünlük arz etmelidir. Bir devletin nizam içinde devam edebilmesi halkın yöneticilerin güvenilirliğine olan itimatına bağlıdır.¹⁰⁵

d) Beyat

Başta geçen hükümdarın yönetilenler, bilhassa da üst ehil zümre olan ehlü’l-hal ve’l-akd tarafından iktidarının kabul edilmesidir. İslam tarihi boyunca beyat hükümdarın

¹⁰³ Ahmed Tefazzüli, “Enuşirvan”, *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11/255.

¹⁰⁴ Köse, “İslam Siyaset Düşüncesinin Temelleri”, 31.

¹⁰⁵ A.g.m., 31-32.

siyasi, hukuki ve toplumsal meşruiyetinin temel şartı ve göstergesi olmuştur. Beyatın şartları özellikle fıkıh eserlerinde ayrıntılı olarak tartışılmış ve açıklanmıştır.¹⁰⁶

e) İstişare / Şura

İslam siyaset düşüncesinde kararların istişareyle alınması hususu önemle vurgulanır. Bu konuda “Onlar aralarında istişare ederler” mealindeki ayet ve Hz. Peygamber’in Uhud Savaşı ve benzeri olaylardaki istişare örnekleri hükümdara sıklıkla hatırlatılır. Bu itibarla istişare mekanizmasının İslam siyaset düşüncesi yazarları tarafından hükümdarın siyasi gücünü sınırlandıran önemli bir unsur olduğunu ifade etmek gerekir.¹⁰⁷

f) Ahlak

Yukarıda bahsedilen temel ilkelerin yanında İslam siyaset düşünürleri hükümdarın ve devlet adamlarının ferdi ahlaklarının iyi bir devlet nizamı için ana unsurlardan olduğunu ifade etmektedirler. Örneğin, cömertlik, şefkat, merhamet, ihsanda bulunma, ihtiyatlı olma, dürüstlük gibi ahlaki özelliklerin hükümdarda bulunması gerekir.¹⁰⁸

g) Nizam

“Düzen” manasına gelen nizam, İslam düşüncesinin temel ilkelerinden biridir. İslam siyaset düşünürleri “nizam-ı alem” olarak adlandırdıkları genel olarak alemdeki düzen ya da ülkedeki siyasi düzene sıklıkla vurgu yapmaktadır. Mevzubahis nizam düşüncesi bütüncül bir dünya tasavvurunu yansıtmakta olup ferdi varoluş, siyasi ve toplumsal hayat, devlet düzeni ve kainatın bütünlüğü gibi alanlarda bir bütünlüğü ifade etmektedir. Siyasetnamelerde ele alınan nizam fikrinde ise adalet ve ahlak kavramları

¹⁰⁶ A.g.m., 32; Cengiz Kallek, “Biat”, *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6/120-124.

¹⁰⁷ Talip Türcan, “Şura”, *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/230-235.

¹⁰⁸ Ahlak ve siyaset ilişkisine dair daha ayrıntılı bilgi için şu çalışmalara bakılabilir: Müstakim Arıcı, “Ahlak ve Siyaset Üzerine Düşünceler”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.25 (2011): 167-188.

merkezi bir yere sahip olup, “alemin adalet üzere kurulduğu” kabulüne dayanmaktadır.¹⁰⁹

3.2. Siyasetname-Nasihatname Geleneği

3.2.1. Siyasetnamelerin Konusu ve İçeriği

Siyasetnameler, siyaset ve devlet yönetimiyle ilgili, önemli fikir adamları tarafından hükümdarlar veya vezirler için kaleme alınmış eserlerdir. Siyasetnamelerde genellikle, hükümdarda bulunması gereken vasıflar, saltanatın esasları ve şartları hükümdarlara verilen öğütler halinde anlatılmıştır. Vezirliğin şartları ve yetkilerini anlatan, sadece vezirler ve emirler için yazılmış siyasetnamelerin yanı sıra, aynı eserde hem hükümdarlar hem vezirler için kaleme alınmış siyasetnameler de bulunmaktadır.¹¹⁰

Hükümdar aynaları olarak da isimlendirilen siyasetnamelerde şu konular ele alınır: hükümdarın ve yardımcılarının sahip olması gereken özellikler, dönemin siyasal, sosyal ve ekonomik koşullarından örnekler, geçmişteki ideal hükümdarlarla ilgili kıssalar, halkla kurulan ilişkiler, savaşlardaki taktikler, dostluk, düşmanlık ve benzeri.

111

Siyasetnamelerde ideal bir hükümdar tasvir edilir ve hükümdarın bu ideale neden ulaşması gerektiği anlatılır.¹¹² Bunu, ideal hükümdar olmanın yolu, adil hükümdar olmaktan geçer şeklinde ifade etmek mümkündür. Siyasetnameler ideal olanı ortaya koyan eserler olmakla birlikte, güncel tartışma, gelişme ve uygulamalar siyasetnamelerin kapsamı içine girebilmektedir. Bu sebeple, siyasetname yazarlarının bu birincil amacın yanında dönemin hükümdarına öğütler vermek, dönemin problemlerine çözümler sunmak gibi maksatlarının da bulunduğunu söylemek gerekir. Dolayısıyla siyasetnamelerden yazıldığı dönemin sosyal ve toplumsal hayatını,

¹⁰⁹ Keskintaş, “Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnâmelerde Adalet, Ahlâk ve Nizâm Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme”, 394-395.

¹¹⁰ Agah Sırrı Levend, “Siyaset-nameler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, C.10, S. 167-194 (1962): 168.

¹¹¹ H. Bahadır Türk, *Çoban ve Kral: Siyasetnamelerde İdeal Yönetici İmgesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 24.

¹¹² A.g.e., 24.

toplumun gelenek ve göreneklerini, askeri ve mali örgütlerini, yasa ve tüzüklerini öğrenmek mümkündür.¹¹³

Siyasetnameler, ayrıca herkesi muhatap olarak almaktadır ve bu itibarla ahlaki eserler arasında da zikredilebilir. Siyasetnamelerde verilen öğütler ahlaki ve dini esaslara dayanır ve Kur'an, hadis ve tarihten örneklere yer verilir.¹¹⁴ Bu esaslar içinde adalet kavramının önemli bir yer teşkil ettiği, siyasetnamelerin asıl yazılış amacının adalet olduğu söylenebilir.

3.2.2. Siyasetnamelerin Tarihi Seyri

İslam öncesi dönemlerde siyaset alanında siyasetname türünde verilen eserlere özellikle Fars, Hint ve Yunan medeniyetlerinde rastlanmaktadır. İslam siyaset düşüncesi mütefekkirleri her üç gelenekte yer alan siyasetname türünü miras almışlar ve bu türde eserler vererek, yüzyıllar içinde siyasetname literatürünü geliştirmişlerdir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Dört Halife, Emeviler ve Abbasiler döneminde İslam devleti çok kısa sürede fetihlerle oldukça geniş bir coğrafyaya yayıldı. Erken İslam tarihinde devlet adamları siyasi güçlenme ve toprak genişlemesi yanında ilmi açıdan güçlenmeye de önem vermişlerdir. Bu çerçevede yeni karşılaşılan Fars, Hint, Yunan gibi köklü medeniyetlerin ilimlerinden istifade oldukça erken sayılabilecek dönemlerde başlamış ve kısa sürede kurumsal hale getirilmiştir. 8. yüzyılın başlarında Emeviler döneminde Süryanice'den Arapça'ya ilk tercüme yapılmaya başlamış, Abbasiler döneminde de devlet desteği ile devam etmiştir. Bu tercüme, Abbasi halifesi Me'mun tarafından 830 yılında bir kütüphane ve tercüme merkezi olarak kurulan Beytül Hikme'de gerçekleştirilmiştir.¹¹⁵

Ortaya çıkan bu zengin ilim ortamı içinde Müslüman ilim adamları pek çok farklı ilim dalında önceki miraslara dayanarak önemli gelişmeler kaydetmişlerdir. Birçok ilim adamları tıp, fizik, kimya, matematik, astronomi gibi alanlarda uzun yüzyıllar tesirini gösterecek bilimsel buluşlara imza atmışlardır. Felsefe ve düşünce alanında da aynı dönemde öne çıkan Müslüman düşünürler İslam düşüncesinin temelini oluşturacak

¹¹³ Levend, "Siyasetname", 168.

¹¹⁴ A.g.m., 171.

¹¹⁵ Mehmet Şakir Yılmaz, *Sultanların Aynası*, (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016), 36-37.

eserler vermişlerdir. İslam siyaset düşüncesine siyasetnamelerin girişi ve gelişmesi böyle bir zeminde gerçekleşmiştir. O dönemden itibaren yapısında ve içeriğinde pek çok değişiklik göstermekle beraber, siyasetnameler İslam siyaset düşüncesi geleneğinin temel unsurlarından olmayı uzun yüzyıllar sürdürmüştür.

Kadim İran kültürü ve devlet geleneğinin Farsça'dan Arapça'ya tercüme edilerek İslam düşüncesine aktarılması sürecine katkıda bulunmuş en önemli isim İbnü'l Mukaffa'dır. Devlet idaresini anlatan fabl türünde yazılmış *Kelile ve Dimne* isimli eseri Arapça'ya tercüme etmiştir. Bunun yanı sıra Fars tarih ve yönetiminin anlatıldığı başka eserler de tercüme etmiştir. Bunlardan *Ayınname*, *Hudaname*, *Siyerül al-Acem* Sasaniler döneminde yazılan resmi kronik eserlerdir. *Taçname*, Sasanilerin son devir hükümdarlarından Enuşirvan'ı öven bir eserdir. *Risale fi al Sahabe*, Halife Mansur'a sunulmuştur. Bu eserde, ehliyet ve liyakat sahibi hükümdar ve yöneticiler ile adaletin önemi anlatılmaktadır. Siyasetname veya edeb türü içinde sayılabilecek olan *Edeb el Kebir* ve *Edeb el Sağir* isimli eserleri de meşhurdur.¹¹⁶

İbn Mukaffa'nın, Fars siyaset düşüncesinin İslam dünyasına intikalindeki rolü, daha sonra gelişen İslam siyasetname geleneğinde de devam etmiştir. Câhiz, İbn Kuteybe, Turtûşî, Seâlibî, Mâverdî, Gazâlî, Nizâmülmülk, Keykâvus, Zencânî, Şeyzerî gibi birçok Müslüman tarih ve siyasetname yazarları ondan etkilenerek eserlerini oluşturmuşlardır. Bu siyasetnamelerde Fars devlet geleneğine sık sık yer verilmiş, Enuşirvân, Hüsrev Perviz, Hürmüz, Kubad, Behram Gûr, Erdeşir ve Yezdicerd gibi meşhur İran kralları ile Büzürgmihir ve Yunan gibi vezirlerin siyaset tatbikleri ve adil olmaları örnek olarak gösterilmiştir.¹¹⁷

İslam siyaset düşüncesinin oluşumunda etkili olan bir diğer medeniyet Hint medeniyetidir. Özellikle Fezari ailesi başta olmak üzere Hint dilini (Sanskritçe) öğrenen Müslüman ilim adamı ve dilbilimciler bazı eserleri Arapça'ya tercüme etmişlerdir. Hintçe yazılmış eserlerin bir kısmı da Farsça ve Pehlevice yoluyla Arapça'ya çevrilmiştir. Astronom ve tıp gibi alanlarda birçok eserlerin yanı sıra Hint ahlak ve dünya görüşünü yansıtan *Edebü'l-Hind ve Sind*, *Sinbâd-ı Kebîr*, *Sinbâd-ı*

¹¹⁶ A.g.e., 68.

¹¹⁷ Hasan Hüseyin Adalıoğlu, "Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.2 (2004): 8.

Sağır, el-Bedd, Hâbil fi'l-Hikme, Hudûdu Mantık-ı Hind gibi eserler de tercüme edilmiştir. Müteakip dönemlerde yazan siyasetname ve tarih müellifleri bu tercüme eserlerden etkilenmişlerdir. Özellikle Gazali, Maverdi, Turtûşî gibi isimler kendi siyasetnamelerinde Hint filozoflarının siyaset ve devlet idaresi hususundaki görüşlerini nakletmişlerdir.¹¹⁸

Yunan medeniyetinde yazılmış Yunanca ve Süryanice eserler de Müslümanların ilgisini çekmiş ve İslam siyaset düşüncesinin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. 8. yüzyılda başlayan Arapça'ya tercüme faaliyetleri ilk olarak tıp, kimya ve astronomi alanlarında yapılmış, 8. yüzyılın ikinci yarısında ise felsefe eserleri ile devam etmiştir.¹¹⁹ Beytü'l Hikme'de gerçekleştirilen bu çalışmaların neticesinde İslam dünyasında Platon, Aristo, Sokrat, Proclus, Plotinus (eş-Şeyhü'l-Yûnânî), İskender Afrodisî, Themistius, John Philoponus (Yahyâ en-Nahvî) başta olmak üzere Ammonius, Nicolaus Damescius, Galen, Iamblichus, Syrianus, Simplicius, Plutarchos, Porphyrius (Furfûriyûs) gibi filozoflar tanınmış ve eserleri tercüme edilmiştir.¹²⁰

Eflatun/Platon ve öğrencisi Aristoteles İslam dünyasında tanınan en meşhur filozoflardandır. Kaynaklarda Platon'un eserlerinin tercümesi ile ilgili bilgiler yeterli olmamakla birlikte *Devlet, Kanunlar, Sophistes, Timaios* isimli eserlerin tercüme edildiği bilinmektedir. Aristoteles'in ise birçok eseri Müslümanlar tarafından tanınmaktaydı.¹²¹

İbn Mukaffa tarafından ilk defa Yunanca veya Süryanice'den Arapça'ya tercüme edilen eserler, Aristoteles'in *Kategoriler (Categorias, el-makulat)*, *Önermeler (Peri Hermeneias, el-ibare)*, *Birinci Analitikler (Analytica Priora, Analutika el-ula)* ve *İkinci Analitikler (Analytica Posteriora, Analutika el-saniye veya el-Burhan)* isimli

¹¹⁸ A.g.m., 9-10.

¹¹⁹ Yılmaz, *Sultanların Aynası*, 45.

¹²⁰ Muhittin Macit, "Tercüme Hareketleri", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/501.

¹²¹ A.g.m., 502.

mantık kitaplarıdır. Ayrıca Porfirios'un *İsagoci* isimli meşhur eseri Arapça'ya tercüme edilmiştir.¹²²

İslam siyaset düşüncesinin Yunan birikiminden etkilenmesi tercüme sonrası devam etmiştir. Müteakip dönemlerde yazılan siyasetname eserlerinde, Yunan filozof ve düşünürlerin siyaset ve devlet idaresine dair görüşleri yer almıştır.¹²³

3.2.3. Klasik Siyasetname Yazarları ve Eserleri

3.2.3.2. Gazali ve *Nasihatü'l-Mülûk* Eseri

1058 senesinde Tus şehrinde dünyaya gelen Gazali (ö. 1111), kelim, fıkıh, tasavvuf ve felsefe alanında en önemli Müslüman ilim adamlarındandır. Selçuklu veziri Nizamülmülk döneminde, 1091 senesinde Bağdat Nizamiye medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir.¹²⁴

Gazali, *Nasihatü'l Mülûk*'te eski İran hükümdarlarının adaletlerinden örnekler vermekte ve kafir olsalar da adil olmaları neticesinde binlerce sene iktidarlarını sürdürdüklerini yazmaktadır. Bu hükümdarlar arasında özellikle Enuşirvan'ın adını zikretmektedir.¹²⁵ Adaletin önemini anlatırken adalet dairesi izahını vermektedir.¹²⁶ Gazali diğer siyasetnamelerde olduğu gibi hükümdarın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi ve halifesi olduğunu iddia etmektedir.¹²⁷ Ayrıca Gazali, hükümdarın doğru bir akideye sahip olup, dini vecibelerini yerine getirmesini nizamın düzgün sağlanmasında önemli bir unsur olarak belirtmektedir.¹²⁸

¹²² Yılmaz, *Sultanların Aynası*, 45-48.

¹²³ Adaloğlu, *Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları*, 12.

¹²⁴ Mustafa Çağrı, "Gazzâlî," *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13/489.

¹²⁵ Şakir Yılmaz, *Kitâb-i Mirâtu'l Mülûk*, 72.

¹²⁶ A.g.e., 73.

¹²⁷ A.g.e., 74.

¹²⁸ A.g.e., 73.

3.2.3.3. Nizamülmülk ve *Siyasetname* Eseri

Büyük Selçuklu veziri ve Ortaçağ İslam dünyasının en önemli devlet adamlarından biri olan Nizamülmülk'ün asıl adı Ebû Ali Kıvamüddin Hasan bin Ali bin İshak et-Tûsî'dir. 1018'de İran'ın Horasan bölgesindeki Tus şehrinin Radkan köyünde doğmuştur. Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, hadis rivayet etmiş, dönemin meşhur alimlerinden dersler almıştır.¹²⁹

Nizamülmülk'ün, *Siyasetname* isimli eseri, elli fasıldan oluşmaktadır. Eserinde ayet, hadis ve hikayelere sıklıkla yer vermektedir. Hükümdar başta olmak üzere, vezir, kadı, alim ve diğer devlet görevlilerine devlet teşkilatı ve idaresine dair nasihatlerde bulunmaktadır. Diğer siyasetnamelere benzer şekilde "adalet", bu eserde de merkezi bir konuma sahiptir. Nizamülmülk, padişahın haftada iki gün divan-ı mezâlîme oturarak, doğrudan kendisinin mazlumların hakkını zalimden alması gerektiğini ifade etmektedir. Adaletin merkeziliği hususunda küfr ile abad olunup, zulm ile abad olunmayacağını hatırlatan Nizamülmülk, özellikle Anuşirvan'ın adalet uygulamalarını hükümdara örnek olarak göstermektedir. Hükümdarın çeşitli ahlaki sıfatlara sahip olması gerektiğini belirten Nizamülmülk, bunları adaleti doğruluk, cömertlik, nefsini terbiye etme, feraset sahibi olma, alçakgönüllü olma olarak sıralamaktadır. Nizamülmülk'e göre, adalet ve ahlak, devlet ve toplum nizamının sağlanmasında temel unsurlardır. Başta hükümdar olmak üzere, devlet yöneticilerinin adil ve ahlaklı olmaları sayesinde fesad ortadan kaldırılarak, toplumda nizam sağlanır.¹³⁰

3.2.3.4. Turtûşî ve *Sirâcu'l-Mülûk* Eseri

Ebu Bekr Muhammed b. Velid b. Muhammed b. el-Fihr et-Turtûşî, 1059 senesinde Kuzeydoğu Endülüs'te Turtûşe (Tortosa) şehrinde doğmuştur. Tasavvufa yönelen Turtûşî'nin Kudüs'te Gazali ile görüştüğüne dair rivayetler olmakla birlikte

¹²⁹ Abdülkerim Özaydın, "Nizamülmülk," *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33/194-196.

¹³⁰ Nizâmülmülk, *Siyasetnâme*, çev. Mehmet Taha Ayar, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009).

görüşemediği ile ilgili bilgiler de nakledilmektedir. 1126 senesinde İskenderiye’de vefat etmiştir.¹³¹

Turtûşî, *Sirâcu’l-Mülûk* eserini 1122’de tamamlamış ve Fatımî veziri Me’mûn el-Batâihî’ye sunmuştur. Siyasetname türüne dahil olan bu eserde, siyaset ahlakı ve devlet yapısı anlatılmış, özellikle hükümdar olmak üzere vezir, kadı ve diğer devlet adamlarına nasihatlerde bulunulmuştur. Turtûşî, hükümdarın Allah’ın yeryüzündeki gölgesi olduğunu ve adil olması gerektiğini söylemekte ve düşüncesini örneklerle açıklamaktadır. Ayrıca Turtûşî’ye göre, hükümdar Allah’ın sıfatlarına sahip olmalı ve hilm, cömertlik, cesaret ve merhamet gibi güzel ahlak vasıflarını taşımalıdır.¹³² Bu anlatılan hususlar göz önüne alındığında *Sirâcu’l-Mülûk* ile *Kenzü’l-Kübera*’nın önemli benzerlikler taşıdığı söylenebilir.

3.3. Sonuç

Osmanlı’daki bilinen ilk Türkçe siyasetname olan *Kenzü’l-Kübera ve Mehekkü’l-Ulema*, genelde İslam siyaset düşüncesinin özelde ise siyasetname türünün önemli bir halkasını teşkil etmektedir. Osmanlı siyaset düşüncesini de içinde barındıran İslam siyaset düşüncesi, bu bölümde iki ana başlık halinde sunulmuştur. İlk olarak, Hz. Peygamber döneminden başlayarak, Hulefa-i Raşidin, Emevi ve Abbasi dönemlerinde yaşanan siyasi olaylar, İslam siyaset düşüncesinin tarihi arka planı olarak genel hatlarıyla anlatılmıştır. Yaşanan bu siyasi tecrübeye ortaya çıkan ilkeler (adalet, emanet, ehliyet, beyat, istişare, nizam) ve disiplinler (fıkıh, kelim, tasavvuf, felsefe, siyasetname) de bu kısımda ayrıca incelenmiştir. İkinci olarak, *Kenzü’l-Kübera*’nın içinde yer aldığı siyasetname türünün özellikleri ve tarihi seyri anlatılmıştır. Hint, Fars, Yunan eserlerinden tevarüs edilerek oluşan siyasetname geleneği ve Gazali, Nizamülmülk ve Turtûşî gibi önemli müelliflerin siyasetnameleri ele alınmıştır. Ele alınan bu çerçeve göz önüne alındığında *Kenzü’l-Kübera ve Mehekkü’l-Ulema*’nın İslam siyaset düşüncesi içinde ve siyasetname türünde bir eser olduğu gözükmektedir. Tezin dördüncü ve beşinci bölümlerinde *Kenzü’l-Kübera*’ya dair yapılan ayrıntılı

¹³¹ Muharrem Kılıç, “Turtûşî”, *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41/430-431.

¹³² Muhammed B. Turtûşî, *Sirâcu’l-Mülûk: Siyaset Ahlakı ve İlkelerine Dair*, haz. Said Aykut, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011).

inceleme mevzubahis durumu daha açık şekilde ortaya koymaktadır. Böylece, Osmanlı siyaset düşüncesinin beslendiği temel siyaset düşüncesi havzası ve geleneğinin, İslam siyaset düşüncesi ve kökleri Hint, İnan ve Yunan'da olan siyasetname geleneği olduğu söylenebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İLK OSMANLI SİYASETNAMEİNDE BÜROKRASIYE NASİHATLER

Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema dört babdan oluşmaktadır. İlk iki babı padişahlar hakkındadır. Üçüncü babda vezirler, kalem sahipleri, naipler, dördüncü bölümde ise, ulema, kadı, müftü ve vaizler anlatılmaktadır. *Kenzü'l-Kübera*'nın padişahlığa dair olan ilk iki bâbı tezin beşinci bölümünde incelendiği için, bu bölümde o bâbların tanıtımına ayrıca yer verilmeyecektir. Bu bölümde *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* eserinin üçüncü ve dördüncü bölümlerinin muhtevası ayrıntılı olarak verilecektir. Vezirler, kalem erbabı ve naipler hakkında olan üçüncü bölüm devlet bürokrasinin nasıl işlemesi gerektiğini ve üst idare kademelerinde bulunanların vazifelerini ortaya koymaktadır. Dördüncü bölümde, Şeyhoğlu ilmiye sınıfı olarak adlandırılabilir olan ulemayı, müftüler, kadılar ve vaizler alt başlıklarında incelemekte ve bu vazifeleri ifa edenlerin yapması gerekenleri anlatmaktadır. Aşağıda *Kenzü'l-Kübera*'nın önce üçüncü bölümü, ardından dördüncü bölümü muhteva olarak tanıtılacaktır. Bu bölümde incelenen konular, tezin ana teması olan Şeyhoğlu'nun ideal hükümdar tasviri hususunda önemli tamamlayıcı bilgiler ve kavramlar sunmaktadır. Ayrıca tezin temel meselelerinden olan devlet nizamı ve adaletin sağlanması konularında, Şeyhoğlu'nun bürokrasiye yönelik nasihatleri önemli teorik ve pratik yaklaşımlar sunmaktadır.

4.1. Vezirler, Kalem Sahipleri ve Naipler Hakkında

Şeyhoğlu Mustafa'ya göre vezirlik “saltanatın direğidir” ve “memleketin ulu rüknü ve gereğidir.”¹³³ Ayrıca, Şeyhoğlu, bütün peygamberlerin vezirlere ihtiyaç duymuş olduklarını belirtmektedir. Buna Kur'an'dan bir misal de vererek, Hz. Musa'nın Allah'tan bir vezir duasında bulunduğunu yazmaktadır. Şeyhoğlu, Hz. Peygamber'in bir hadisini bu bağlamda ele almaktadır: “(Benim için) iki vezir gökte, iki vezir yerde vardır.”¹³⁴ Gökteki vezirlerin Cebrail ve Mikail melekler olduğunu, yerdekilerin de

¹³³ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*, 305.

¹³⁴ A.g.e., 306.

Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer olduğunu izah eder.¹³⁵ Şeyhoğlu, böylece siyasi ve dini açıdan vezirlik makamının varlığının esas olduğunu ifade etmektedir.

Şeyhoğlu olgun, şefkatli ve saygın bir vezir olmazsa, padişahlığın da heybet ve gerekliliklerinin yerine gelmeyeceğini söylemektedir. Bu iddiasını da bir örnekle ortaya koymaktadır. Buna göre padişahlık çadıra, o çadırın direği de feraset sahibi ve hikmetli vezire benzemektedir. Şeyhoğlu, çadırı ayakta tutan ip, ipin geçirildiği halka gibi diğer unsurların ordu komutanları, naipler ve mutasarrıflara denk düştüğünü söylemektedir. Şeyhoğlu çadırın kazıklarını padişahın adalet ve insafına benzetmekte, böylece yine devlet idaresinin en temel unsurunun adalet olduğunun altını çizmektedir. Devletin kafir olsa da adil olan bir idarede devam edeceğini, fakat zalim bir Müslüman ile devam etmeyeceğini, siyasetname literatüründe sıkça atıf yapılan söz ile tekrar ifade etmektedir: “Padişahlık baki olur küfr ile adl olıcak / Ve illa baki olmaz iman ile zulm olıcak.”¹³⁶

Bu genel tasvirin ardından Şeyhoğlu Mustafa veziri temsil eden direğin yüksek ve kuvvetli olması gerektiğini ifade etmektedir. Güçlü vezirliğin gerekliliğini bu şekilde izah eden Şeyhoğlu, geri kalan kısımda güçlü vezirliğin nasıl sağlanacağını ayrıntılı şekilde ortaya koymaktadır.

Şeyhoğlu'na göre vezirin üç durumu vardır: Birincisi, kendisi ile Tanrı arasında; ikincisi, kendisi ile padişah arasında; üçüncüsü, kendisi ile asker ve raiyyet arasındadır. Her üç durumda da vezirde şu dört özellik bulunması gerekir: “doğruluk”, “yüce himmetli olma”, “sebat”, “tahammül”.¹³⁷ Böylece Şeyhoğlu, ideal veziri toplam on iki hususiyete sahip olarak nitelemekte ve bunları tek tek açıklamaktadır.

4.1.1. Vezir ile Allah Arasındaki İlişki

Doğruluk: Şeyhoğlu, vezirin Allah ile arasındaki ilişkide doğruluğu esas olarak Hakk'a bağlı olma ve şeriattan ayrılmama şeklinde ifade etmektedir. Halkı Hakk'a ulaştırmak için de doğruluktan başka bir yol olmadığını söylemektedir. Vezirin yaptığı bütün işlerde Allah'ı düşünmesini ve ona göre doğru yoldan gidip, eğriliğe sapmaması

¹³⁵ A.g.e., 206.

¹³⁶ A.g.e., 307.

¹³⁷ A.g.e., 307-308.

gerektiğini öğütlemektedir. Bir meselede halk ve Hakk tarafı çakışır, halk tarafını değil Hakk tarafını tutmasının şart olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü Hakk'ın karşısında yer alan her şeyin eğrilik olduğunu ve eğrilik yolunun tutulmaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Halk korkusuyla Hakk'tan sapma düşüncesinde olan vezire, Allah rızası için Allah yolunda olanın her ihtiyacına Allah'ın yeteceğini ifade eden bir beyit ile ihtar ve teşvikte bulunmaktadır.¹³⁸

“Ki her kim Hakk-ılaya Hak anunla

Ol ana lahik ol mülhak anunla”¹³⁹

Yüce Himmetli Olma: Şeyhoğlu'na göre vezirin Allah ile ilişkisinde yüce himmetli olması, nefisini terbiye eden, mal ve makama sahip olduğunu düşünerek kibirlenmeyen, gurura kapılmayan manalarına gelmektedir. Vezire dünyanın sonsuz kalmayacağını, malının, memleketinin ve gücünün yok olacağını hatırlatan Şeyhoğlu, bu düşüncesini şu beyitlerde ifade etmektedir:

“Be-hakikat bilür-iken ki fenadur dünya

Gırra kılmak seni billahi ne revadur dünya

Bir harabe ki anun evveli la ahiri la

Kime rahat kıla çün dar-ı beladır dünya

Malı vü memleketi mikneti vü esbabı

Hiç ider cümleyi çün kendü hebadur dünya”¹⁴⁰

¹³⁸ A.g.e., 308-309.

¹³⁹ A.g.e., 309.

¹⁴⁰ A.g.e., 310.

“Dünyanın sonsuz olmayacağını hakikatte apaçık bilip dururken,

Allah için onun ile gururlanmak sana yakışır mı?

O, evveli ve sonu olmayan bir yerdir;

Kimseye rahat ve huzur vermeyen dünyanın eziyet ve bela ülkesi olduğunu bilmek gerekir.

Malı, memleketi, gücü, kuvveti ve sebepleri bütün her bir şeyi yok eyler,

Vezirin makamına güvenip gururlanmaması gerektiğini söyleyen Şeyhoğlu, dünyanın hilesine nasıl kapılmaması gerektiğini hac misalini vererek anlatmaktadır. Buna göre, dünyada sahip olunan mal ve makamı hac azığı ve yol hazırlığına, vezirin ömrünü hac yolculuğuna, ölümü ise hacda vakfeye durmaya benzetmektedir. Vezir, dünyada kendi hayatını Kabe'ye yapılan ziyaret olarak düşünmeli, bu yoldaki çölü de nefs-i emmare çölü olarak görmelidir. Şeyhoğlu'na göre bu yolculukta geçilmesi gereken çok menzil vardır. Eğer vezir, yolda, Şat (Dicle) kıyısının güzel havasına aldanır, Bağdat'ta develerini süslemeye ve yiyip içmeye dalarsa, hac kafilesini gider ve kendisi gaflet uykusunda yolda kalır. Hacılar hac vazifesini yerine getirip döndükleri zaman ise, vezir gafletten uyanır. Şeyhoğlu, bu uyanışı "İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar" hadisi ile yorumlamaktadır. Bu durumda vezirin içine pişmanlık düşer. Şeyhoğlu şu beyte yer vermektedir:

"Çü öndin işitmedün öğüdi çok

*Pişmanlığın sonra assısı yok"*¹⁴¹

Şeyhoğlu tüm bunları anlattıktan sonra, vezirin yüce himmetli olması durumunda, yani dünyadaki mal ve makamını Allah'ın rızasını kazanmak için bir vasıta kılar ise bu pişmanlığı yaşamayacağını söylemektedir.¹⁴²

Sebat, Kararlılık: Vezirin Allah ile ilişkisinde olması gereken bir başka özellik sebat ve kararlılıktır. Şeyhoğlu, bu özelliğin bazı şartlarının olduğunu söylemektedir. Vezir, dini tatbikte dürüst ve sabit-kadem olmalıdır. Bunu yaparken Allah'ın rızasını kazanmak maksadını gütmelidir. Kimseden korkmamalı, halkın kınaması gibi bir durum olsa bile doğruluktan ayrılmamalıdır. Şeyhoğlu Mustafa, Maide suresinin 54. ayetinde yer alan "Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından

Çünkü dünyanın kendisi yok olacaktır." Bkz., Yavuz, "Büyüklerin Hazinesi Âlimlerin Mihenk Taşı -Günümüz Türkçesiyle-", *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*, Şeyhoğlu Mustafa, 142.

¹⁴¹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 312.

"Öğüdü önceleri işitip aldırış etmedin

Şimdi artık pişman olmanın faydası var mı?" Bkz., Yavuz, "Günümüz Türkçesiyle", *Kenzü'l-Kübera*, 144.

¹⁴² Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 312.

korkmazlar” kısmına metninde aynen yer vererek, veziri hak yolda gitme konusunda hiçbir tereddüde düşmemesi yönünde uyarmaktadır.¹⁴³ Sebat hususunu bir beyitle sona erdirir:

“Hak işini halk için her kimse kim mühmel koya

Halk ucından akıbet dinden çıka candan tuya”¹⁴⁴

Bu dizeler yine aynı manayı işaret etmektedir. Vezir halkı düşünerek Hakk’a mugayir iş yaparsa, neticesinde dinden dahi çıkacak noktaya varır. Bu duruma düşmemek için hakk yolunda sebat etmelidir.

Tahammül: Şeyhoğlu’nun vezirin Allah ile ilişkisindeki son özellik olan tahammül ile kastettiği şey şeriatın uygulanmasıdır. Bununla ilgili Şeyhoğlu şu ayete yer vermektedir: “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.”¹⁴⁵ Şeyhoğlu’na göre, bu ağır vazifeyi yüklenen vezir, dayanıklı olmalı, sabretmeli ve emanete ihanet etmemelidir.

Şeyhoğlu, aşağıdaki beyitte, vezirin içinde yaşadığı dönemde karşılaştığı eziyet ve cefa karşısında ancak tahammül ederek başa çıkabileceğini ifade etmektedir:

“Bin tahammül rahşını gey sabr u uzlet cevşenin

Yohsa devrün cevrine Rüstem’ler itmez ihtimal”¹⁴⁶

¹⁴³ *Kur’an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Mâide 5/54.

¹⁴⁴ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü’l-Kübera*, 313.

“Kim Hak işini halkın hatırı için ihmal ederse;

Halk tarafını tutması yüzünden sonunda dinden çıkar ve canından olur.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü’l-Kübera*, 145.

¹⁴⁵ Ahzab Suresi, 33/72.

¹⁴⁶ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü’l-Kübera*, 313.

“Tahammül atına bin, sabır ve uzlet zırhını giy;

Değilse zamanenin eziyet ve cefasına

Vezirin türlü zorluklara tahammül göstererek şeriatı uygulamasını emanete hıyanet etmeme olarak görmektedir. Ve bunu gerçekleştiren vezirin can ülkesinin padişahı olacağını ifade ederek, veziri emanete riayet etmeye teşvik etmektedir:

“Her kimde ki olmaya hıyanet

Ol saklaya emn-ile emanet

Çün issine arz ide kemahi

Can mülkinün ola padişahı”¹⁴⁷

4.1.2. Vezir ile Padişah Arasındaki İlişki

Doğruluk: Şeyhoğlu vezirin padişah ile arasındaki ilişkisinde de ilk özellik olarak doğruluğu zikretmektedir. Vezire padişaha karşı dürüst olmasını, ikiyüzlü olmamasını ve hıyanet etmemesini tembih etmektedir. Ayrıca vezir, padişahın dedikodusunu yapmamalı, ondan işittiği emirleri aynı şekilde aktarıp kendisi müdahil olmamalıdır. Padişahın verdiği emirleri yerine getirmeli ve itiraz etmemelidir. Halkı galeyana getirip isyana teşvik etmemelidir. Şeyhoğlu’na göre, vezir böyle yapmaz ise halk padişahı kötü, bilgisiz ve zalim olarak görür. Şeyhoğlu, böyle bir veziri şu beyitler ile anlatmaktadır:

“Yiyiciler kim oturur diz-e-diz

Kimi ger-efza vü kimi keş-çeliz

İtdüğün eyelükleri örter bular

Kendü sera-perdeni yırtar bular

Rüstem ve onun gibi padişahlar bile dayanamaz.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 145.

¹⁴⁷ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 314

“Kimde hıyanet yoksa o, emaneti en güvenilir şekilde saklar.

Onu sahibine eksiksiz verdiği zaman,

O can ülkesinin padişahı olur.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 146.

Ol ki huzurunda ögenler durur

*Hak bilir ardunca sögenler durur*¹⁴⁸

Şeyhoğlu, vezirlerin kendi kişisel çıkarları sebebiyle düşman oluşturmak istediğini ve onunla yaptığı mücadelede aslında memlekete zulmetmiş olacağını söylemektedir. Yaptığı bu kötülük için de padişahı perde olarak kullanıp emirleri verenin padişah olduğunu söyler. Böylece kendisini adaletli ve suçsuz gibi yansıtır. Şeyhoğlu Mustafa, bunun hıyanet olduğunu ve en büyük kötülüklerden olduğunu söylemektedir.

Vezir, padişaha bir düşüncesini uygun bir zamanda güzel şekilde, tevazu ile ve saygı göstererek arz etmelidir. Eğer padişah, vezirin sözlerine itiraz ederse veya hatasını düzeltirse vezir ona karşı gelmemelidir. Çünkü, Şeyhoğlu'na göre, "padişahların ilahi yönden güç sahibi bulunmaları sebebiyle ferasetleri olduğu için ona karşı gelmemeli ve hata saymamalıdır. Şeyhoğlu, bununla ilgili bir sözü aktarır: "Meliklerin kelamı, kelimelerin melikidir."¹⁴⁹

Ayrıca, Şeyhoğlu, vezirin kendi düşüncesinde ısrar etmemesi gerektiğini ve görüşlerini teenni ile iletmesi gerektiğini söylemektedir. Vezir, bu konuşma için en uygun zamanı beklemelidir. Padişahın öfkeli ve hüzünlü olduğu vakitlerde bir şey dememelidir. Padişahın huyuna göre gerektiğinde latife de ederek meramını söylemelidir. Şeyhoğlu'na göre böyle bir vezir doğruluk ve ihlas üzerine olan vezirliktir.

Yüce Himmetli Olma: Şeyhoğlu'na göre, vezirin padişah ile ilişkisinde yüce himmetli olması, padişaha hizmetinde çok gayret etmesi, tok gönüllü olması demektir.

¹⁴⁸ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 314-315.

"Kimi gönlünce çalıp söyleyen,

Kimi el çırpan olan o yiyiciler diz dize oturmuşlar.

Bunlar senin yaptığın iyilikleri inkar edip göstermezler,

Ve senin utanma, ar perdeni parçalayıp yırtarlar.

Seni huzurunda öven o kimseler,

Allah şahit, senin ardından söven kimselerdir." Bkz., Yavuz, "Günümüz Türkçesiyle", *Kenzü'l-Kübera*, 146.

¹⁴⁹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 316.

Ayrıca vezir, işlerinde gevşeklik göstermemeli, kıskançlık edip, usulsüz yollarla isteklerini elde etmeye çalışmamalı, nefesine uymamalı ve adam kayırma (iltimas) gibi işlere yeltenmemelidir. Şeyhoğlu'nun idealindeki bu vezir padişah tarafından sevilen, değerli görülen vezirdir. Böylece, padişahın isteklerinin reddedilmemesi ve padişahın iyi olarak anılması (“iyi ad kazanıp şöhrete kavuşması”) mümkün olur. Son olarak, Hz. Ali'nin “İnsanların üstünlüğü himmetleri kadardır.” Sözüünü aktaran Şeyhoğlu, yüce himmetli olma ile ilgili şu beyitlere yer vermektedir:

“Ne yirde ki himmet yüceliği var

Hem oldur bulan izz ü hürmet vekar

Selatin tapusunda mergub olur

Tamamet gönüllerde mahbub olur”¹⁵⁰

Sebat: Vezirin padişahla ilişkisinde sebat, padişahın hizmetinde vefalı olması, sözünde iyi ve doğru olması, kararlı olması demektir. Böylece vezir, padişahın düşmanlarının veya isyan edenlerin kışkırtmaları karşısında hiçbir şekilde kanmaz.

“Şahlar işiginde iy sabit kadem budur sebat

Kim yolundan ırmaya cehd idse külli kayinat

Ger cihan düşmen ola ya vire mal u mülk ü cah

Kamusın şeytan bile ol aldamağı türrehat”¹⁵¹

¹⁵⁰ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 317-318.

“Himmet yüceliğinin bulunduğu kimse,

Yücelik, hürmet ve vakara kavuşmuştur.

O sultanların hizmetinde üstün ve rağbette olduğu gibi

Gönüllerinde de büsbütün sevgili kesilir.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 149.

¹⁵¹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 318.

“Ey kararlı kişi, padişahların kapısındaki sebat, kararlılık,

Bütün kainatın çalışıp yolundan çeviremedikleri kimsenin davranışdır.

Ona dünya düşman olsa yahut da mal mülk, makam mevki verseler

Tahammül: Vezirin padişahla ilişkisindeki bir diğer özellik olan tahammül, vezirin zorluklara karşı sabırlı, metanetli olması, yumuşak huylu olması, padişahın nazını çekmesi demektir. Şeyhoğlu, vezirin padişah ile her ne olursa olsun çelişmemesini/çatışmamasını, onunla hep uzlaşmasını istemektedir. Bu sebeple, vezirin hangi durumlarda padişaha nasıl davranması gerektiği ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir. Örneğin; devlete karşı açılması muhtemel olan bir savaş durumunda öncelikle “Barışta hayır vardır.” (Nisa-128) diyerek, sabır ve sakinlik ile faydalı görüşle barışa gidilmesinde yardımcı olmalıdır.¹⁵² Eğer barışın çözüm olmadığı durumda padişah harbe niyet ederse, vezir onu bu niyetinden vazgeçirmeye çalışmamalıdır. Savaşı açan kafir bir ülke ise, bu durumda vezir, padişahı savaşa girmesi için hırslandırmalı ve cesaretlendirmelidir. Kendisi de mallarını ortaya koymalı ve savaşa katılmalıdır. Padişahın savaştan çekinip korkması durumunda ise onu cesaretlendirip, Allah’ın yardım edeceğini söyleyerek ümitlendirmeli, bu korkusunu yumuşak bir şekilde gidermeye çalışmalıdır.¹⁵³

Ayrıca vezir, fitne ve fesada sebep olan şeyleri ortadan kaldırmalı ve padişahın zaman zaman hayır ve iyilik yapmasına vesile olmalıdır. “Cenab-ı Hak bir sultana hayır dilediğinde ona salih bir vezir verir; bu, sultan Allah’ı unutunca hatırlatır, hatırında olduğu zaman da yardımcısı olur.” sözü üzerine hareket etmelidir.¹⁵⁴

Şeyhoğlu, vezirin tüm bunları yapması halinde vezir sayesinde hem padişahın arkasının kuvvetleneceğini hem de saltanatın eli kolunun güçleneceğini söylemektedir. Burada son olarak Allah’ın Harun Peygamberin vezirliği ile Hz. Musa’ya ihsanda bulunduğunu misal olarak vermekte ve şu ayeti söylemektedir: “Allah, Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size bir iktidar vereceğiz de âyetlerimiz sayesinde size (kötü bir amaçla) ulaşamayacaklar. Siz ve size uyanlar, galip gelecek olanlardır, dedi.” (Kasas-35)¹⁵⁵

O, bunların hepsini şeytan bilir ve aldanmayı da boş şeyler olarak görür.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü’l-Kübera*, 149.

¹⁵² Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü’l-Kübera*, 318-19.

¹⁵³ A.g.e., 319-20.

¹⁵⁴ A.g.e., 321.

¹⁵⁵ A.g.e., 321.

4.1.3. Vezir ile Asker ve Reaya Arasındaki İlişki

Doğruluk: Şeyhoğlu'na göre, vezir, çevresindekilere ve halka karşı doğruluğu tatbik etmeli ve adalet ve insaf ile hareket etmelidir. Şeyhoğlu, vezirin bir kişiyi bir işe ve makama getirirken ihtiyatlı olmasının ve işi ehline vermesinin vacip olduğunu söylemektedir. İş ve makamları ehline vermemenin din ve dünya işlerinin bozulmasına neden olacağını vurgulamaktadır. İş ehline vermemenin sebeplerine dair ise şu örnekleri vermektedir: vezir veya naibin gönüllerine göre davranmaları, rüşvet almaları veya bir mürebbi tutup o işe layık olup olmadığına bakmadan kendi çıkarını önde tutma... Şeyhoğlu, işlerin ehline verilmeden istihkak yolu ile yapılmamışsa bundan vezirlerin, naiblerin, haciblerin ve başmabeyncilerin sorumlu olduğunu ve onların kusurlarından kaynaklandığını söylemektedir.¹⁵⁶

Tahammül:¹⁵⁷ Şeyhoğlu, buradaki tahammülü, vezirin asker ve halkın yükünü çekmesi, onlara şefkatli ve merhametli davranması olarak açıklamaktadır: “Ol dahi cümle haşemün ve ra’iyyetün yükünü çeke ve şefkat ve merhamet nazarıyla cemi memleket ehline baka.”¹⁵⁸ Çadır misalini burada da vermekte, veziri çadırın direğine benzetmektedir. Buna göre, direk çadırın tüm yükünü nasıl kuvvetle kaldırıyorsa bunun gibi vezir de üzerindeki yüklere tahammül etmelidir. Vezir, yapılan küçük suçları affetmeli, hilm ile yaklaşmalı ve tahammül etmelidir. Eğer, memlekette bozukluk çıkaracak bir iş veya söz ile karşılaşırsa gereğini yapmalıdır.¹⁵⁹ Bununla ilgili, Şeyhoğlu, vezirin yanan ateşi büyümeden hemen söndürmesi gerektiğini yoksa bu ateşin ülkeyi yakacağını anlatan beyte yer verir:

“Odı az ike söyindir iy hümam

Baş götürse yandurur mülki tamam”¹⁶⁰

¹⁵⁶ A.g.e., 322-324.

¹⁵⁷ Diğer iki özellik olan yüce himmetlilik ve sebat metinde yer almamaktadır. Bu durum eldeki metnin birleştirilmesi sırasında bazı eksik kısımlar ortaya çıkmasıyla alakalı olabilir.

¹⁵⁸ A.g.e., 324.

¹⁵⁹ A.g.e., 324-25.

¹⁶⁰ A.g.e., 325.

“Ey yükseklerde uçan arkadaşım, ateşi büyümeden söndür;

Ayrıca, vezir halkın işlerini aksatmamalı, ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Devlet görevlisi olan sipahilerin, subaşılının, diğer önde gelenlerin ve halktan insanların dost veya düşman olup olmadıklarını tetkik etmelidir. Böylece, din ve dünya işlerinin bozulmasına engel olmalıdır. Din ve dünya işlerinin düzeltilmesi için ise din ehlinin ilimde ilerlemesine yardımcı olmalı, fitne sahibi olan kimseleri ise “aşağıda tutmalıdır.”¹⁶¹

4.1.4. Şeyhoğlu Mustafa'nın Vezir ve Diğer Devlet Adamları ile İlgili Genel Değerlendirmesi

Şeyhoğlu, bu bölümün sonunda vezir ve diğer devlet adamlarının nasıl olmaları gerektiğine dair sonuç niteliğinde genel değerlendirmede bulunmaktadır. Şeyhoğlu'na göre, vezirin yukarıda anlatılan özellikleri iyi anlayıp tatbik etmesi gerekmektedir. Bütün işlerini öncelikle Allah'ın rızasını kazanma niyetiyle yapmalıdır. İnsanların maslahatını ve asayişini sağlayıp, onları rahata erdirmenin yanında mazlumun yanında olup zalimin zulmünü engellemelidir. Vezir yaptığı her iş ve hareketinde sükunet, sa'y, sabır, doğruluk, sebat, hilm, tahammül, emr ve nehy, adl, insaf, hizmet, tevazu gibi ahlak ilkelerini yerine getirmelidir. Şeyhoğlu, vezirin bunları yapması halinde Allah yolunda ilerleyeceğini ve derecesinin yükseleceğini söylemektedir. Bunun için de nefsinin isteklerini yapmaması, kibir, zenginlikle övünme, insanlara külfet verme gibi şeylerden uzak durması lazımdır.¹⁶²

Şeyhoğlu, diğer devlet adamları, emirler, başta bulunanlar, katipler için de tavsiye ve tembihlerde bulunmaktadır. Buna göre, hepsi işlerini hakkıyla yapmalıdır. Allah'ın emrine göre işlerini yaptıkları taktirde kurtuluşa erecekler ve Allah'a yakın olacaklardır. Şeyhoğlu, vezirin ve diğer saydığı devlet adamlarının gecenin üçte ikisinden sonrasını Allah'ı zikirle geçirmelerini, ayrıca sık sık “la ilahe illallah” zikrini

Eğer o bir baş kaldırırsa ülkeyi büsbütün yakıp kül eder.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 155.

¹⁶¹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 325-326.

¹⁶² A.g.e., 326-328.

tekrar etmelerini, böylece asıl devlete kavuşmuş ve nimeti tamamlamış olacaklarını söylemektedir.¹⁶³

4.1.5. Sonuç

Şeyhoğlu Mustafa, veziri saltanat çadırının direği olarak tasvir etmekte ve hükümdarın otoritesi altındaki siyasi nizamın düzgün şekilde işleminin anahtarının iyi bir vezir olması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre vezirin vazifelerini yerine getirememesi, hükümdar ve memleket için felaket manasına gelmektedir. Bu sebeple ideal bir vezirin sahip olması gereken özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Şeyhoğlu, saltanatın direği konumunda olan vezirin konumu itibariyle sahip olduğu ilişkileri üç ana kategoride incelemektedir. Bunlar, vezirin Allah ile arasındaki ilişki, vezirin padişahla olan ilişkisi, vezirin asker ve reaya ile olan ilişkisidir. Her üç halde de vezirin sahip olması gereken dört özellik bulunmaktadır: doğruluk, yüce himmetlilik, sebat, tahammül. Şeyhoğlu, her bir ilişki kategorisinde aynı dört özelliği ayrıntılı şekilde açıklamaktadır. Bütün bunları yerine getiren vezirin vazifesini yerine tam olarak getiren ve kuvvetli bir vezir olacağını belirten Şeyhoğlu, memleket nizamının bu sayede tam tesis edileceğini ifade etmektedir.

4.2. Alimler, Müftü, Kadı, Vaizler Hakkında

Şeyhoğlu Mustafa alimlerin durumlarını anlattığı dördüncü bölüme ilmin ve ilim sahibi olmanın yüceliğini anlatarak başlamaktadır. Bunun için Kur'an ayetleri ve hadislere yer vermektedir. “Ümmetimin alimleri İsrâoğulları'nın peygamberleri gibidir” hadis-i şerifine de atıfta bulunarak alimlerin oldukça ayrıcalıklı bir konumda olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁴ İlimin Hak sıfatlarından biri olduğunu yazan Şeyhoğlu, ilmi, Allah ile yakınlık kurmada ve Allah'ı tanımada oldukça şerefli bir vesile olarak zikretmektedir.¹⁶⁵

¹⁶³ A.g.e., 328-329.

¹⁶⁴ A.g.e., 331.

¹⁶⁵ A.g.e., 331-332.

Fakat bu ayrıcalıklı konumun suiistimal edildiğine işaret eden ve bunu mümkün merteye engelleme amacıyla olan Şeyhoğlu, gerçek ilim sahibi olmak için belirli şartlar öne sürmektedir. Bu şartların en başta geleni Allah korkusudur. Şeyhoğlu, Allah korkusunu bütün ilimlerin başı olarak ifade etmektedir. “Allah’ın kulları arasında O’ndan korkan, ancak alimlerdir” şeklindeki Fatır Suresi 28. ayetinden iktibas yapan Şeyhoğlu, ilim arttıkça Allah korkusunun da artacağını ifade etmektedir.¹⁶⁶ Bu sözlerden açıkça ilim sahibi olduğu halde Allah korkusu taşımayan kimselerin hakiki alim sayılamayacağını işaret etmektedir. Bunu daha açık bir şekilde iki beyitlik bir şiirle ifade eder:

“Her ki sizden alımrakdur delim

Tangrı’sından korhulurakdur azim

Kimde kim ol korhu yokdur ilm yok

Assı kılmaz az okusun yahu çok”¹⁶⁷

Bu ikazlardan sonra, Şeyhoğlu, ilmin ve alimliğin toplumdaki ayrıcalıklı konumundan haksız şekilde faydalanmak isteyenlere karşı daha açıktan tenbihlerde bulunur. Allah korkusu şartının soyut olması sebebiyle onu da daha somut hale getirir ve Allah korkusunun alametinin ilmiyle amel etmek olduğunu ifade eder. İlmiyle amel etmeyen kimselerin, mal ve makam sahibi olmak için ilmi vasıta kıldıklarını söyler. Yani ilim, Allah’tan korkan ilim sahipleri için Allah’a yaklaşmanın şerefli bir vesilesi olabilmekte iken, Allah korkusu taşımayanlar için mal ve mevkiye ulaşma vasıtasıdır. Şeyhoğlu, bu ikinci grup ilim sahiplerini hakikatte alim değil cahil olarak nitelemektedir. Onlar için Cuma suresi 116. Ayetine atıf yaparak “kitap taşıyan eşek” benzetmesini hatırlatmaktadır. Ayrıca ilmiyle amel etmeyen kimselere karşı bir

¹⁶⁶ A.g.e., 331-332.

¹⁶⁷ A.g.e., 332.

“Kim sizden daha bilgili ise,

O, Tanrı’sından daha çok korkar.

O korku kimde yoksa, ister az isterse çok okusun,

Onun ilmi yok demektir.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü’l-Kübera*, 160.

uyarıda da bulunarak o kimselere gerçek alim diye bel bağlanmaması gerektiğini, bir şey sorulmaması ve sorduğuna cevap verilmemesi gerektiğini telkin etmektedir.¹⁶⁸

Alimlere dair bu tanım ve tasniflerden sonra, Şeyhoğlu Mustafa ilmin peygamberlerin mirası olduğunu, onların mal ve servet değil, ilmi miras bıraktıklarını ifade etmektedir. Bu ilmin ne olduğunu ise zahir ve batın ilmi olarak iki ana kategoride sunmaktadır. Zahir ilmi, sahabilardan nakledilen ilimdir ve tefsir, sünnet, fıkıh, ahbar ilmi ve bunlara bağlı diğer ilimleri kapsamaktadır. Batın ilmi ise gönül ilmidir ve hallerin sırrını bilmeye dairdir. Şeyhoğlu Mustafa, batın ilimlerinin uzun bir listesini yapar ve bunların saymakla bitmeyeceğini dile getirir. Saydığı batını ilimlerden bazıları şunlardır: iman, ihsan, tevbe, zühd, takva, ihlas, nefis, marifet, sıfatlar, Allah'ın ahlakıyla ahlaklanma, celal ve cemal sıfatı ilmi, fena ve beka ilimleri. Batını ilimlere karşı olanların bulunduğunu belirten Şeyhoğlu, onlara karşı net bir tavır almaktadır. Onların saadetten mahrum olduklarını söylemekte ve tutundukları birkaç elif ve lam'a dayanarak, gelişigüzel adetle bilmeye ve bu şekilde kıldıkları namazla övündüklerini yazmaktadır. Bu kişilerin batını ilimlerin sırlarını ise inkar ettiklerini ifade etmektedir. Şeyhoğlu, onların ancak mukallit olduklarını gerçek alim olmadıklarını söyler. Hz. Peygamber'in bir hadisine atıf yaparak batını ilimlerin hakikat olduğu iddiasını pekiştirir: "Öyle bir ilim hazinesi vardır ki, onu ancak Allah'ı bilenler bilir..."¹⁶⁹

4.2.1. Alimler

Şeyhoğlu yukarıda bahsedilen zahir ve batın ilimlerini esas alarak alimleri üçe ayırmaktadır. Bunlardan ilki sadece zahiri ilmi bilen, ikincisi sadece batını ilmi bilen, üçüncüsü ise her ikisini de bilen alimlerdir. Şeyhoğlu Mustafa üçüncü grup alimlerin çok nadir görüldüğünü, bir asırda bu şekilde beş alim olsa Doğu ve Batı her yer için yeterli olacağını ifade etmektedir. Bu iki ilmi bilen kişinin kutup olduğunu belirtmektedir. İlmin yüceliğinden bahsederek atıf yaptığı Müslüman alimlerin İsrailoğulları'nın peygamberleri gibi olması hadisine yeniden telmihte bulunarak, bu alimlerin mezkur üçüncü gruba dahil alimler olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 332-333.

¹⁶⁹ A.g.e., 338.

¹⁷⁰ A.g.e., 338-39.

Bu ana tasniften sonra, zahir alimlerini de üçe ayırır: müftüler, vaizler ve kadılar.¹⁷¹

4.2.1.1. Müftüler

Şeyhoğlu'na göre göre müftüler, fetva vermede ehil olan, feraset sahibi kimselerdir. İkiye ayrılırlar: Birinci grup, gönül ve dil ilmini bilip, fetva ile takva kılan, Allah'tan korkan müftülerdir. İkincisi ise, dilleri alim, gönülleri cahil olan, Allah'tan korkmayan müftülerdir.¹⁷²

Birinci kategoride olan gönül ve dil ilmini bilen müftülerin fetva ilmini tahsil etme ve müftülük yapma maksatları kurtuluşa ermek ve Allah katındaki derecelerinin yükselmesi için çalışmaktır. Dünyadaki mal ve makamlarına değer vermezler, kanaat sahibidirler. Ümit içinde Allah'a bağlanmışlardır. Bunların has kul olduklarını söyleyen Şeyhoğlu, Fatır suresi 28. ayeti iktibas etmektedir: "...Allah'tan kullarından olmak üzere ancak bilgililer korkar, belli ki Allah güçlüdür, bağışlayıcıdır."¹⁷³ Yine, bu müftüler için, aşağıdaki beyitlerde, ilimleri ile amel ettiklerini, onların has kul olduklarını ve muhakkak kurtuluşa ereceklerini ifade etmektedir:

"Çün şekl-i ulumı hall kılur

Ol ilm-ile hoş amel kılur

Kullarda çü oldı has bunlar

Elbette bulur halas bunlar"¹⁷⁴

Şeyhoğlu, ikinci çeşit müftüleri, dilleri alim fakat gönülleri cahil olan, Allah'tan korkmayan ve utanmayan kimseler olarak açıklamaktadır. Şeyhoğlu'na göre, onların bu halleri gönüllerinin öldüğünün bir göstergesidir. Şeyhoğlu, bu müftülerin ilim

¹⁷¹ A.g.e., 339.

¹⁷² A.g.e., 339-340.

¹⁷³ A.g.e., 340, 331.

¹⁷⁴ A.g.e., 340.

"İlimlerin şeklini çözdükleri, güçlükleri hall ettikleri ve o ilimle güzel amel kıldıkları için, Bunlar kullar içinden seçilmişler ve mutlaka kurtuluşa ermişlerdir." Bkz., Yavuz, "Günümüz Türkçesiyle", *Kenzü'l-Kübera*, 166.

öğretmede ve ilmi yaymadaki maksatlarının Allah'a yakınlık ve sevap kazanıp ahirette kurtuluşa ermek olmadığını, mal, mülk ve mevki elde etmek olduğunu söylemektedir. Ayrıca, ilmini nefsin isteklerine göre kullanan kişinin derdine deva bulamayacağını ve dili diri, gönlü ölü bu kimselerin Hak kapısından kovulacağını şu beyitlerde anlatmaktadır:

“Kim uydura ilmini hevaya

Her derdi irişmeye devaya

Dili diri gönlü ölmüş ola

Merdud-ı hakiki olmuş ola”¹⁷⁵

4.2.1.2. Vaizler

Şeyhoğlu Mustafa, vaizleri üç zümreye ayırmaktadır: birinci zümre, şiir ve hikaye okuyan kassaslar yani kıssacılar veya fassallardır. İkincisi, çeşitli din ilimlerine sahip olan, Allah rızası için çalışan, takva sahibi vaizlerdir. Üçüncüsü ise, ilmiyle amel olan, içi dışı bir olan, Allah rızasını gözetem müzekkirler (uyarıcı, hatırlatıcı), gerçek vaizlerdir.¹⁷⁶

Birinci grupta yer alan, Şeyhoğlu'nun kassaslar veya fassallar olarak isimlendirdiği bu kimseler, din ilminin içinde bulunmadığı sadece sanatlı ve süslü sözlerin yer aldığı konuşmalarda bulunurlar. Bazen peygamberlerin ve şeyhlerin kıssa ve hikayelerini bazen de ezberledikleri bazı ayetlerden yorumları anlatırlar. Bazı münacatları söyleyerek, beyit ve şiirler ile okurlar. Şeyhoğlu, fassalların bu işte ehliyet ve kabiliyetlerinin olmadığını fakat halkın onlara inandığını ve gözlerinde büyüttüklerini

¹⁷⁵ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 341.

“Kim ilmini nefsinin istekleri doğrultusunda kullanırsa,

Hiçbir derdine çare bulamaz.

Dili canlı gönlü ölü olan böyle kişiler,

Hak kapısından sürülüp kovulmuşlardır.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 166.

¹⁷⁶ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 352.

söylemektedir. Şeyhoğlu'na göre, fassallar, halkın bir kesiminde rağbet görüp, dünyalık niyetlerini gerçekleştirmek için sanat icra etme, hikaye anlatma, şiir okuma gibi işleri kendilerine meslek edinmişlerdir. Bu kimseler, minbere çıktıklarında kendi çıkarları için padişahları, vezirleri, beyleri, makam ve mevki sahibi olanlar överler ve haksız yere para toplarlar. Halkı, sapıklığa, hurafelere ve bidate sürüklerler. Şeyhoğlu, bu insanların çoğunun özellikle kötü yerlerde ve günah işlenen mahallelerde ortaya çıkıp, taassupluk gösterdiğini belirtmektedir. Bu kimselerin halk arasında fitne ve fesada, haksız yere kanların dökülmesine sebep olduğunu söylemektedir. Ayrıca ona göre alimlerin saygınlığının yitirilmesine sebep olan yine fassaldır. Şeyhoğlu, hakikatte bunların dillerinin alim, gönüllerinin cahil olduğunu ve cehennemde yanacaklarını söylemektedir. Bu düşüncelerini şu beyitlerde de vurgulamaktadır:

*“Dil yügrükligin ider minbere çıkup ol biri
Dir ki benüm higi bilür cümle diyar içinde yok
Gönlü çü cahil ü dili alim ü şuh söyle kim
Kapuda çok silah var kimse hisar içinde yok”¹⁷⁷*

İkinci grup vaizler olan din ilimlerine sahip, takvalı imamlar, sözlerini Allah'ın rızasını kazanmak ve sevap kazanmak için söylerler. Sapıklıklardan, hurafelerden ve gösterişten uzak dururlar. Sanatlı ve süslü sözlerden kaçınarak, tefsirden, Peygamber ve ashabının sözlerini ve salih kimselerin menkıbelerini aktarırlar. Şeyhoğlu, böylece bu vaizlerin insanları Allah'a yakınlaştırıp, Hz. Peygamber'in sünnetine uymaya yöneltip doğru yola getirdiğini, günahlardan kaçınmaya davet ettiğini söylemektedir. Ayrıca onlar, halkı hem fazla korkutmazlar hem de ümitsizliğe düşürmezler. Bunlarla ilgili Şeyhoğlu, yine beyitler ile düşüncelerini dile getirmektedir:

¹⁷⁷ A.g.e., 354.

“O biri minbere çıkarak dili ile taşkınlık eder,

Ve her yerde “benim gibi bilen biri yoktur” der.

Gönlü cahil, dili alim ve şen şakrak durum;

Bütün silahları kapıya yığılmış boş bir kaleye benzetmektedir.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 176.

*“Söz anun durur kim bilür hikmeti
İlahi yola sarf ider himmeti
Hasedden ırag u tama’dan beri
Cemaat harifi vü sünnet eri
Ne söylerse hem hakk için söyleye
Ala halk elin Hak yolın soylaya
Celal ü cemal itdi çün hak bedid
Vire halka hem korhu vü hem ümid
Çü va ‘iz bu tertib ile yol gide
Yarar arş fevkinde ger va ‘z ide”¹⁷⁸*

Üçüncü zümre ise Şeyhoğlu’nun hakiki müzekkirler olarak zikrettiği vaizlerdir. Bu kimseler, zahir ve batın ilimlerine sahip olan, Allah’ı kalp ile zikreden büyük alim ve

¹⁷⁸ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü’l-Kübera*, 356.

“Söz, hikmeti bilen o kişilerindir;

Bunlar bütün gayretleri ile Hakk’ın yolunda bulunurlar.

Hasetten, kıskançlıktan ve açgözlülüğten uzak olan bu kişiler;

Cemaatin halkın dostu ve peygamber yolunda yürüyenlerdir.

Bunlar ne söylerse Hak için söylerler

Ve halkın elinden tutarak Tanrı yoluna çekerler.

Bunlarda açıkça söylemek gerekirse hem yumuşaklık ve güzellik,

Hem de tavizsiz vakar ve korkutuculuk vardır.

Onun için bunlar insanlara

Hem korku hem de ümit verirler.

İşte gerçek vaizler bu düzen üzere yürürlerse;

Onlar arşın üstünde bile va’z etmeye layıktırlar.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü’l-Kübera*, 177-178.

şeyhlerdir. Şeyhoğlu'na göre, bu gruptaki vaizler, Allah'ın lütfuyla ilahi sırlara ulaşmış ledünni ilme sahip olmuşlardır. Allah tarafından Hakk'a davet etmeye vazifeli kılınmışlardır. Şeyhoğlu, bu vaizlerin halkı doğru yola getirip, eğitip öğretmenlerinin yanında kendi nefislerine de vaaz ve nasihat verdiklerini söylemektedir:

“Öz nefsünü ön ü öğütme zinhâr

Andan dahılara arz idi y yâr

Niçe k'olasın öğüde muhtâc

Ayruklara va 'zun eylemez kâr”¹⁷⁹

4.2.1.3. Kadılar

Şeyhoğlu, kadıları da üçe ayırmakta, bunlardan ilk iki grubun cehennemde üçüncünün cennette olduğunu söylemektedir. Birincisi, kadılık ilmini bilmeyen cahil kadılardır. İkincisi, kadılık ilmini bilen, ilmiyle amel eden fakat sevgi veya korku sebebiyle Hakk tarafını değil halk tarafını tercih eden kadılardır. Üçüncüsü ise, kadılık ilmini bilen, fıkhıta içtihad mertebesine gelmiş, nefisini tam terbiye etmiş kadılardır.

Şeyhoğlu, birinci kategoride yer alan kadıları, kadılık ilmini ve hadiselerin nasıl meydana geldiğini bilmeyen cahil kadılar olarak tanımlamaktadır. Onların, cahillikleri veya nefislerinin isteği üzerine yahut da yaratılışları gereği ilimsiz hüküm verdiklerini ve kadılık yaptıklarını söylemektedir. Şeyhoğlu, hakkı batıldan ve doğruyu yanlıştan ayıramayan bu kadıların cehennemde olacağını, kurtuluşa erip ermeyeceklerinin ise meçhul olduğunu söylemektedir.¹⁸⁰ Bununla ilgili aşağıdaki şiire yer vermektedir:

“Her isi Hak ehline viridi atâ

¹⁷⁹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 360.

“Ey sevgili kardeşim! Kendi nefisini bekle ve ona öğüt ver;

Sonra da başkalarına arz et.

Eğer sen öğüde muhtaç isen;

Yaptığın nasihatler başkalarına kar etmez.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 181.

¹⁸⁰ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 367.

Bilmediğün işe yiltenmek hatâ
Hâşâ ol kim Hak işidir bilmedin
Soklınursan terk olur iman ü din
Çün ziyandur kendüye vü kamuya
Pes bu fi'l elbette iltür tamuya”¹⁸¹

İkinci gruptaki kadılar ise, kadılık ilmini bilen, bu ilimle amel eden fakat halk tarafını Hak tarafından üstün tutan kimselerdir. Şeyhoğlu, bu kadınların rüşvet aldığını, nüfus bilgilerini, sicil belgelerini ve nikah akidlerini kendi istedikleri gibi değiştirdiğini, yetimlerin ve varislerin hakkından haram kazançlar elde ettiğini, haklı olana hakkını vermediğini, din için çalışanlara destek olmadığını, çarşı pazarı denetleyen muhtesiblerin işlerini ihmal ettiğini, zalimlerin tarafını tutup zayıf ve güçsüzlerin hakkını vermediğini söylemektedir. Şeyhoğlu’na göre böyle bir kadı nefesine uyup bu kötü işleri yaptığı için cehennemliktir.¹⁸²

Üçüncü grupta yer alan kadılar, Şeyhoğlu’nun cennet kadısı olarak zikrettiği kimselerdir. Şeyhoğlu, onların dünya kadısı olmadıklarını ve Hak tarafını gözettiklerini söylemektedir. Kadılığın yetkilerinin çok fazla olduğunu ve bu görevi üstlenen kişi için bunun tehlikeli bir mesuliyet olduğunu söyleyen Şeyhoğlu, şu hadise yer vermektedir: “Kadı tayin edilen kimse, bıçaksız boğazlanan gibidir.”¹⁸³ Kadılık makamına gelen kimsenin ilim tahsil ettikten sonra içtihad mertebesine ulaşmış, olgun,

¹⁸¹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 367.

“Allahu Taâla her bir işi ehline vererek ihsanda bulundu;

Kişinin bilmediği işi yapmaya kalkışması hatadır.

Özellikle Hakk’ın işini bilmediğin halde

Yapmaya kalkarsan iman da din de elinden çıkar.

Bu insanlara ve işleyenin kendisine

Zarar verdiği gibi onu cehenneme de sürükler.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”,
Kenzü'l-Kübera, 186.

¹⁸² Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 367-368.

¹⁸³ A.g.e., 369.

akıllı, nefisini terbiye etmiş, iyi huylara sahip olması gerektiğini ifade eder. Ayrıca, bu kadı Allah'ın nuruyla nurlanmış, yüce himmet sahibi, diğer iki grupta yer alan kadıların aksine güzel ahlak sahibi olandır. Şeyhoğlu, kadının, din, diyanet, doğruluk, emanet, iyi niyet içinde, Allah'a yakınlık için kadılık vazifesini yapması gerektiğini söylemektedir.¹⁸⁴

Şeyhoğlu, bu üç grup kadının özelliklerini anlattıktan sonra kadının yapması gereken vazifelere de değinmektedir. Şeyhoğlu'na göre, bir kişi kadılık makamına oturduğunda, davacı, davalı, vekiller ve muhızır yani mübaşir de orada hazır bulunmalıdır. Kadı davayı görürken, kendisinin ahiretteki mahkemede sorgulanacağını hatırlamalı ve adalet ile karar vermelidir. Şeyhoğlu, kadının kadılık vazifesi dışındaki diğer zamanlarını ibadet ve zikirler ile geçirmesini ifade etmektedir. Ayrıca, kadı karar verirken, halka şefkat göstermeli fakat bu şefkat şeriatın sınırlarını aşmamalıdır.¹⁸⁵

4.2.2. Sonuç

Şeyhoğlu Mustafa alimleri ele alırken genel olarak ilim hayatından ziyade, devlet bürokrasisinde vazife olan alimlere odaklanmaktadır. Bunları da müftüler, vaizler ve kadılar olarak üç gruba ayırmakta ve her birine yönelik tavsiyelerini ayrıntılı olarak aktarmaktadır. Şeyhoğlu'nun devlette görev alan ulema sınıfına yönelik temel meselesi, bu zümreye ait kişilerin sahip oldukları ilim ve devlet gücünü kötüye kullanmalarının sağlanmasıdır. Burada önce ilmin ve alimlerin yüceliğini anlatmakta, ardından ilimlerini suistimal eden alimlerin "kitap taşıyan eşek" mesabesinde olduğunu söyleyerek, bu gibi kişilere devlet görevi verilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre gerçek alim ile sahte alimleri ayıran ana kıtas Allah korkusudur. Ancak Allah korkusu taşıyan alimler muteberdir ve onlara devlet görevlerinde vazife verilmelidir. Allah korkusunun somut göstergesi ise ilmiyle amel olmaktır. Şeyhoğlu, ilmiyle amel eden alimleri gerçek alim olarak nitelerken, diğerlerinin hakikatte cahil olduğunu ve müftülük, vaizlik ve kadılık gibi görevlerde bulunmalarını gerektiğini ifade etmektedir.

¹⁸⁴ A.g.e., 369-370.

¹⁸⁵ A.g.e., 371-372.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ŞEYHOĞLU'NUN İDEAL HÜKÜMDAR TASVİRİ

Bu bölüm, Şeyhoğlu'nun *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*'daki hükümdarlık ve ideal hükümdar tasviri hakkındadır. Üçüncü bölümde ele alındığı gibi, siyasetname yazarları ideal bir hükümdar tasviri yaparak halihazırdaki hükümdara yönelik tavsiyelerini aktarmaktadır. Bu tasvir aynı zamanda ideal siyasi düzeni de içermekte, böylece meşru siyasi düzen ve meşru siyasi otoritenin esaslarını ele almaktadır. Şeyhoğlu Mustafa'nın ideal hükümdar tasviri aynı çerçevede yer almakta ve bu tasvir Osmanlı siyasi nizamının ve padişahın meşru otoritesinin temellerini ortaya koymaktadır.

İki ana kısımdan oluşan bölümde, ilk olarak “*Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema*’da Hükümdarlık Telakkisi” başlığı altında Şeyhoğlu'nun hükümdarlık telakkisi yani ideal hükümdarının özellikleri ele alınacaktır. Şeyhoğlu'nun bunları nasıl işlediği şu alt başlıklar altında incelenecektir: “Yeryüzünün Halifesi” ve “Allah'ın Yeryüzündeki Gölgesi” Olarak Hükümdar, Hükümdarlık ile Kulluk Arasındaki İlişki, Hükümdarlık Çeşitleri, Hükümdarlık ve Adalet, Hükümdarlık ve Ahlak.

“Şeyhoğlu'nun İdeal Hükümdar Söylemi: Siyasi Otoritede Güç ve Sınır Dengesi” başlıklı ikinci kısımda ise, ilk kısımda verilen bu esaslar iki ana eksenle ayrıntılı şekilde incelenecektir. Bu eksenler hükümdarın mutlak otoritesi ve bu gücün sınırlandırılmasıdır. Şeyhoğlu'nun ideal hükümdar ve toplum düzenine yönelik görüşleri “hükümdarlıkta güç dengesi” çerçevesinde incelenecektir. Şeyhoğlu'nun eserinde vurguladığı ideal hükümdara dair normatif fikir ve değerler etrafında Şeyhoğlu bir siyasi söylem üretmiştir. Bu simgesel temsiller, söylemler ve fikirler, Osmanlı devlet anlayışının yeniden üretimi ve kurumsallaşması için de gerekli olmuştur. Böylece Osmanlı siyasi otoritesinin meşruiyeti temellendirilmiş, toplumun siyasi örgütlenmesine de bir dayanak sağlanmıştır.

5.1. *Kenzü'l-Kübera*'da Hükümdarlık Telakkisi

5.1.1. “Yeryüzünün Halifesi” ve “Allah’ın Yeryüzündeki Gölgesi” Olarak Hükümdar

İslam siyaset düşüncesinde önemli bir yeri olan “*zıllullahi fi'l arz*” (“Allah’ın yeryüzündeki gölgesi”) “yeryüzünün halifesi” veya “Allah’ın halifesi” kavramları *Kenzü'l-Kübera*'da hükümdara atfen kullanılan temel kavramlardır.¹⁸⁶ Şeyhoğlu'nun hükümdarlık telakkisinde, hükümdar ilk olarak “Allah’ın yeryüzündeki gölgesi” ve “yeryüzünün halifesi” olarak konumlandırılmakta ve bu vasıflar üzerinden ideal bir hükümdarın sahip olması ve olmaması gereken özellikleri anlatılmaktadır. Şeyhoğlu hükümdarın yeryüzünün halifesi olmasını Allah’ın gölgesi olmasına bağlamaktadır. Ona göre “Allah’ın gölgesi” sıfatına hak kazanmak için hükümdarın yerine getirmesi gereken bazı vazifeler bulunmaktadır. Şeyhoğlu, Allah’ın gölgesi sayılabilmek için gereken vazifelerini yerine getiremeyen hükümdarın, halife addedilmeyeceğini ifade etmektedir. Yani hükümdarın meşruiyeti bu vazifeleri yerine getirip, Allah’ın gölgesi sıfatını elde etmesine ve böylece yeryüzünün halifesi olmaya hak kazanmasına bağlıdır.¹⁸⁷

Kenzü'l-Kübera'da hükümdarın Allah’ın gölgesi olarak nitelendirilmesi özellikle adalet ve ahlak kavramları ile ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. Buna göre adalet ve ahlak vasıfları, “Allah’ın gölgesi” sıfatını taşıyan iki ana sütun olarak değerlendirilebilir.¹⁸⁸ Adalet ve ahlak konusundan önce Şeyhoğlu'nun Allah’ın gölgesi kavramını nasıl ele aldığını göstermek önemli olacaktır. Şeyhoğlu, Hz. Peygamber'in sultana Tanrı gölgesi dediğini aktarmaktadır. Şeyhoğlu, bu gölgenin halife ve naib olduğunu söylemekte ve şu misali vermektedir: Bir kişi evinin üzerine çıksa ve gölgesi aşağıya düşse, diğer insanlar o gölgeyi “falanın gölgesi” olarak isimlendirirler. Bunun gibi halife de Allah’ın gölgesidir.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 206, 241, 242.

¹⁸⁸ Hükümdarlığın adalet ve ahlak ile ilişkisi aşağıda daha ayrıntılı ele alınacaktır. Burada yalnızca Allah’ın gölgesi ile ilgili olan kısmı anlatılacaktır.

¹⁸⁹ A.g.e. 206.

Şeyhoğlu'na göre, bir gölge olarak hükümdar, sahibine, yani Allah'a benzemek durumundadır. Şeyhoğlu şu beyte yer vermiştir: “Togrunun hem kölgesidir togrılık / İssine benzemeyendir ogrılık”¹⁹⁰ Yani, “doğru doğruya benzemek zorundadır, benzemezse asıl hırsızlığı yapmış olur.”¹⁹¹ Burada Şeyhoğlu'nun hükümdarı insanüstü bir varlık olarak algılayıp, ontolojik olarak Allah'a benzetmesi mevzubahis değildir.¹⁹² Nitekim bir dizesinde “Yir ehli buna hayran gökler kamu sergerdan / Ne kimse ana benzer ne kimseye ol sultan” diyerek Allah'ın yaratılmışlara benzemediğini dile getirmiştir.¹⁹³ Şeyhoğlu'nun hükümdarlığı ve adaleti sağlaması itibariyle hükümdarı Allah'a benzettiği ve bu benzemenin Allah'ın ahlakıyla ahlaklanma manasında olduğu görülmektedir.

Şeyhoğlu, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak hükümdarın Allah'ın ahlakıyla ahlaklanması gerektiğini söylemektedir.

“Çün sana Tangrı kölgesi didiler

Tangrı huyıyla hulan iy sultan

Yohsa ger Hak hilafını dutasın

Olasın belki saye-i şeytan”¹⁹⁴

¹⁹⁰ A.g.e., 242.

¹⁹¹ Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 86.

¹⁹² Keskintaş, tezinde bu hususu açıklamaktadır. Bkz., Keskintaş, “Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme”, 337-340.

¹⁹³ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 200.

¹⁹⁴ A.g.e., 241.

“Ey sultan sana: ‘Tanrı gölgesidir’ dediler;

Ey padişah sen Allah huyu ile huylan.

Yok eğer sen Hakk'ın zıddına iş işlersen;

İşte o zaman şeytanın gölgesi olursun.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 85.

dizelerinde görüldüğü gibi, Sultana Allah'ın gölgesi denildiği için Allah'ın huyuyla huylanması gerektiği tembihlenmekte, aksi taktirde şeytanın gölgesi olacağı ihtar edilmektedir. Yine bir başka dörtlükte,

“Çünkü Tangrı huyın hulana bular

Baki dirlik suyun sulana bular

Pes bulardur hakikat ehlu'ullah

Ehl-i Kur'an u hasa-i dergah”¹⁹⁵

diyerek, Tanrı huyuyla huylanmanın hakikat ehli ve Kur'an ehli olduğu, onların baki dirlik suyuyla sulandığını vurgulamaktadır. *Kenzü'l-Kübera*'da sık sık geçen Allah'ın huyu / ahlakı / hulku gibi tabirler ile kastedilen Allah'ın sıfatlarıdır. Bu sıfatlar *Kenzü'l-Kübera*'da cömertlik, kerem, hilm, affetme, kahr, merhamet ve şefkat sıfatları olup, aşağıda hükümdar-ahlak ilişkisi bölümünde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Şeyhoğlu'nun Allah'ın gölgesi olmak ile ilişkilendirdiği diğer önemli kavram adalettir. Şeyhoğlu, Allah'ın gölgesi olan hükümdarı, “Cümle mazlumun, mahlukatın sığınacağıdır.” diye açıklamaktadır.¹⁹⁶ *Zillullah* ile sığınılan yer arasında kurulan bu ilişkide adalet önemli bir yer teşkil etmekte, hükümdarın Allah'ın gölgesi olması neticesinde adaletin sağlanması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. “Kölgelerinden kemiş iy şehriyar / Anlarun üstüne ki güneş koyar”¹⁹⁷ dizelerinde, hükümdarın zulme uğrayan halkını güneşin yakıcılığından ancak kendi gölgesiyle

¹⁹⁵ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 225.

“Eğer bunlar Tanrı huyu ile huylanırlarsa,

Sonunda ölümsüzlük suyu, ab-ı hayat ile sulanırlar.

İşte gerçek adamları bunlardı;

Bunlar Kur'an ehli ve dergah sahibidir.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 73.

¹⁹⁶ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 241.

¹⁹⁷ A.g.e., 206.

“Ey padişah! Güneşin yaktığı, sıkıntı verdiği /O kimselerin üstüne gölgelerini atıp yay.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 59.

kurtarabileceği belirtilmiştir. Bu gölgenin varlığının ise adalet ile mümkün olacağı şu dizelerde de görülmektedir:

“Adl eyler-isen cihan dutasın

Kisri bigi ad u san dutasın

Yanmışlara zulm ıssisinden

Dadun-ıla sayeban dutasın

Han kölgesi anda diyiserler

Kim töre vü resm-i han dutasın”¹⁹⁸

Şeyhoğlu'na göre Allah'ın gölgesi olarak hükümdarın asıl amacı Allah'ın emirlerine göre işini yapmak, şeriat yolunda gitmek, devlete sığınan halkını kendi gölgesi ile koruma altına almak ve adaleti sağlamaktır.¹⁹⁹

Şeyhoğlu, hükümdarın yeryüzünün halifesi olmasını şu ayetten yola çıkarak açıklamaktadır:

“Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır.”²⁰⁰

¹⁹⁸ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 242.

“Adaletle iş yaparsan cihanı ele geçirirsin.

Ve Kisra gibi şan şöhret sahibi olursun.

Zulüm sahiplerinin yaktığı kimselere,

Adaletin ile gölge verirsin.

İşte buna sultanın gölgesidir diyecekler.

Böylece padişahlığın töre ve kanunlarını yerine getirirsin.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 86.

¹⁹⁹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 242.

²⁰⁰ Sad Suresi, 38/26.

Hız. Dâvûd ile ilgili olan bu ayette Allah'ın on hüküm bildirdiğini belirten Şeyhoğlu, bu hükümler çerçevesinde hükümdarlığın usul ve şartlarını ortaya koymaktadır. Hükümdarın yeryüzünün halifesi olması için gerekli vazifeleri yerine getirmelidir. Aşağıda görüleceği üzere, Şeyhoğlu'nun bahsettiği bu şartların özünü yine adalet ve ahlak teşkil etmektedir.

Bu vazifeler şunlardır:²⁰¹

1. Şeyhoğlu, “Biz seni yeryüzünde halife yaptık.” ayetinin hükümdara işaret ettiğini ve hükümdarın kendi saltanatını Allah'ın ihsanı ve lütfu olduğunu bilmesi gerektiğini söylemektedir.
2. Şeyhoğlu'na göre, hükümdar, Allah'ın verdiği mülkü dilediği takdirde yine Allah'ın alacağını bilip, dikkatli ve teyakkuz halinde olmalıdır. Böylece, bu fani ve emanet olarak verilen mülk ile baki ve hakiki mülkü elde edecektir.
3. Padişah, padişahlığını Allah'ın halifeliği olarak görmeli, her hareketinde ve sözünde ihtiyatlı olmalıdır.
4. Şeyhoğlu, ayette geçen “İnsanlar arasında hüküm eyle” ibaresini, hükümdarın, hükümdarlık vazifesinin sadece kendisinin yapması, bu vazifeyi devlet beyleri, naipler dahil kimseye bırakmaması gerektiği şeklinde açıklamaktadır. Bunun sebebi olarak da devletteki diğer görevlilerin halka ve orduya olan merhamet ve şefkatlerinin padişahınki gibi olmayacağını söylemektedir. Şeyhoğlu, burada hükümdarın gücü kendi elinde tutması ve kimseye paylaşmamasını vurgulamaktadır.
5. Şeyhoğlu, “Hükümeti hak ile et” buyruğunu hükümdarın hükmetme işini Allah'ın emrine göre yapması, adaleti de kendine göre değil şeriata göre yerine getirmesi olarak açıklamaktadır. Bununla ilgili olarak şunları yazmaktadır:

“Degüldür adl ol kim ola tab'i

Şeha adl ol-durur kim ola şer'i

Kişi kim ya'ni adl ider ilana

Ne zulm eyler gör ahir bagubana”²⁰²

²⁰¹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 211.

²⁰² A.g.e., 213.

6. “Nefsinin isteklerine uyma” buyruğunda, Şeyhoğlu, hükümdarın nefesine göre hareket etmemesi, Firavun gibi olmaması ihtarında bulunmaktadır.

*“Ya hu ola ya gönül hevası
Ya ravza ola ya dost rızası
Hevaya yiltelenler toprak oynar
Emegi suya dönse oda köyner”²⁰³*

7. Hükümdarın nefsin isteklerine uyması neticesinde Allah’ın onu yolundan saptıracağını, nefse muhalefet etmesi halinde ise Allah yolunda doğru gideceği anlatılmıştır. Şeyhoğlu, burada Hoca Mes’ud’un şu şiirine yer vermiştir:

*“Hevaya binüp nefsiine uymağıl
Gözün göre canun oda koymağıl
Ol eğri çeker ko togruya sap
Ol od yandurur üstine sen su sep
Ki her bir amel bakıcah çep ü rast
Çü nefse muhalif düşer ola rast”²⁰⁴*

“Kendine göre yapılan adalet, adalet değildir.

Ey padişah, adalet şeriata göre hüküm vermektir.

Eğer insan yılanı adalet ederse,

Sonunda bahçivana nasıl zulmeder bir bak.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 65.

²⁰³ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 214.

“Ya Tanrı emrine uymalı ya da isteklerine,

Ya cennet yahut da dostun rızası olmalı.

Nefesine göre hareket edenler pişman olurlar,

Onların emeği boşunadır ve sonu yanmaktır.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 65-66.

²⁰⁴ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 215.

8. Aynı ayetin “Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır” ibaresi ile ilgili Şeyhoğlu, Allah’ı ve ahireti unutmanın küfür olduğunu söylemekte, hükümdara bu unutmanın neticesinin katı bir azap olduğunu hatırlatmakta ve onu ihtar etmektedir.

9. Hükümdar, dünyaya hükmetmenin hakkını yerine getirmeli, adaleti sağlamalı, tebaasını beslemeli, asker hazırlamalı ve ülkesini düşmandan korumalıdır. Bunları yerine getirdiği taktirde peygamberlik makamına ve mertebesine ulaşacağı ifade edilmiştir.

10. Bütün bu vazifeler yerine getirildikten sonra, hükümdar bütün işler şeriat üzere yapılarak tamamlanmasını takip etmelidir.²⁰⁵

Netice olarak, Şeyhoğlu’na göre, hükümdarın yeryüzünün halifesi olması birçok vazifeleri yerine getirmeye ve Allah’ın gölgesi olmasına bağlıdır. Hükümdarın Allah’ın gölgesi olması için de adaleti yerine getirmesi ve Allah’ın ahlakıyla ahlaklanması yani Allah’ın sıfatlarını taşıması gerekmektedir.

5.1.2. Hükümdarlık ile Kulluk Arasındaki İlişki

Şeyhoğlu, hükümdarlık ve dünya saltanatının Allah’a kullukta birer vasıta olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncesini, *Kenzü'l-Kübera*’da sık sık dile getirmektedir: “Belki dünya saltanatı tamamı aletdür, Hak kulluğın yerine getürmege ve bu memleket ulurak vesiletlerdür, Hak yoluna varmaga ve başına yitürmege ki o ulu dergahta

“İstek ve arzularına binip de nefsine uyma,

Gözün göre göre canını ateşe atma.

O hep eğri tarafa çeker, sen bırak onu.

Ve doğruya git; o ateş yakar, sen o ateşe su serp.

Yapılan her bir iş eğri veya doğrudur.

Doğru olan daima nefse karşıdır.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 67.

²⁰⁵ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 210-217.

takarrüb bula.”²⁰⁶ Şeyhoğlu kulluk vurgusunu, yine ahlak ve adalet çerçevesi içinde ele almakta ve kulluk bilincinin hükümdarın ahlaklı ve adil olmasının esas şartı olduğunu öne sürmektedir.

Hükümdarın dünyada sahip olduğu saltanat, memleket gibi bütün nimetlerin ahiret için bir araç hükmünde olduğunu hatırlatmaktadır. Yine bir dizesinde,

“Hak kullığını yol varmaga bugün

Key bil ki saltanat ulu aletidir iy emir

Dünyada ululuk tadı çün sindi canuna

Sa’y id ki ahirette dahi olasın kebir”²⁰⁷

diyerek asıl maksadın Allah’a kulluk etmek olduğu, hükümdarın bu maksat için tahtını ve devleti araç olarak kullanması gerektiği, bunu yaptığı taktirde ahirette büyüklerden olacağını vurgulamaktadır.

Şeyhoğlu’na göre, hükümdarın memleket ve saltanata sahip olması, onun Allah’a olan kulluğu için bir vasıta olacağı gibi nefesine uyup sapıtmasına da sebep olabilir. Şeyhoğlu, nefsin her istediğinin yapılması halinde kişinin tanrılık davasına düşeceğini söylemektedir. Ona göre, derviş, fakir ve zavallı olan insanlar kibirlenecek bir şeye sahip olmadıkları için tanrılık davasında bulunamazlar. Fakat saltanat sahibi olan hükümdar, kibirlenmesi ve nefesine uyması halinde şirk tehlikesi ile karşı karşıya kalır. Şeyhoğlu, burada Firavun’u misal olarak vermekte ve “Ben sizin ulu tanrınızım.” (Naziat suresi 23-24), “Mısır ülkesi ve altımdan akan bu ırmak benim değil mi?” (Zuhuf Suresi 51) diyen Firavun’un sapıklıkta ve tanrılık iddiasında bulunurken güvendiği ve dayandığı şeyin ülkesi ile saltanatı olduğunu söylemektedir. Hükümdarı

²⁰⁶ A.g.e., 217.

²⁰⁷ A.g.e., 218.

“Ey hükümdar bugün Hakk’a kulluk yapmak

Ve yolda gitmek için padişahlık büyük vasıtaadır.

Dünyada senin canını büyüklük tadı kapladı

Çalış da ahirette daha büyük ol” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*,

68.

Firavun'a benzememesi hususunda ihtar etmektedir.²⁰⁸ Ayrıca, hükümdarlığın ve tahtın geçici olduğunu, hakiki devlet sahibi olanın Allah'ı bilen kişi olduğunu şu beyitlerde söylemektedir:

“Bahtun anı bilme ki dirler emir

Tahtun anı sanma ki korlar serir

Devlet anundur ki anundur du'a

*İzzet anundur ki anundur huda”*²⁰⁹

Şeyhoğlu, hükümdarı uyardıktan sonra hükümdarın nefsine uymayıp Allah'a yönelmesi neticesinde ona çok sevap verileceğini, kulluğunun mertebe ve derecesinin yükseleceğini söylemektedir. Hükümdar için Şeyhoğlu'nun bahsettiği bu ideale, kul olmakla ve Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmakla ile varılabilir.²¹⁰

Şeyhoğlu, saltanatın kulluk için ve ahiret hayatını kazanmak için yalnızca bir vasıta olduğunu vurgulamasının yanında bunun zorunluluğunu da ifade eder. Yani, hükümdarın saltanat ve memlekete sahip olmadan ülkeyi yönetemeyeceğinin, mal ve mülkünün çok fazla olmasının ne kadar önemli olduğunun altını çizmektedir. Bu hususta Hz. Süleyman'ı örnek vererek onun “nefis, mal, mülk, raiyyet, insanlar, cinler, vahşi hayvanlar, kuşlar ile Allahu Teala'ya kulluk etmeyi dilediğini” söylemektedir.²¹¹ Şeyhoğlu, bu noktada hükümdarın mal ve mülkünün fazla olmasının neticesi olarak Allah'ın ahlakıyla ahlaklanabileceğini iddia etmektedir. Buna göre, cömertlik ve

²⁰⁸ Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 72-73.

²⁰⁹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 271.

“Sana padişah derler bunu baht açıklığı sanma;

Sana taht verilmiştir, o taht ve padişahlık senin değildir, geçicidir.

Gerçek kutluluk duası kabul olan o kişisindir;

İzzet ve hürmet de Allah'ı bilen ve onu hatırdan çıkarmayanındır.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 109.

²¹⁰ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 223-225.

²¹¹ Ag.e., 223.

iyilikte bulunmak gibi ahlaki vasıflar ancak çok mal ve mülke sahip olmakla gerçekleştirilebilir:

“Kerem kılmağa zer gerek erene

Gönülde var u elde yok çare ne”²¹²

Yine başka bir beyitte hem nefis ile hem mal ile ibadet edileceğini söylemiştir:

“Olar ki nefis ile hem mal ıla ibadet ider

Bu fazlıdur Çalab’un her kime dilerse virür”²¹³

Şeyhoğlu, mal, mevki ve memlekete sahip olmanın bu denli önemini vurguladıktan sonra, bu anlattıkları ile çelişebileceğini düşündüğü şu soruyu sormaktadır: Eğer padişahlığın ve saltanatın bu kadar faydası var ve Allah’a yakınlaşmaya vesile ise niçin Hz. Muhammed (a.s)’e memleket ve saltanat verilmedi? Şeyhoğlu, bu soruyu Hz. Peygamber’in zahiren mal mülk sahibi olmadığını hakikatte ise hükümranlılıkta en yüce makamda bulunduğunu ifade ederek cevaplamaktadır. Hz. Peygamber’in miraca çıkması, bütün mahlukata peygamber olarak gönderilmesi gibi vasıflarla Allah tarafından zaten en yüce devlete mazhar olduğunu ifade etmektedir. Hz. Adem’in insanoğlunun babası olması gibi, Hz. Muhammed’in de hakikat aleminde “ruhların babası” olduğunu söylemektedir. Yani, Şeyhoğlu, Hz. Peygamber’i zirvede olması itibari ile istisnai bir yere koymakta ve Allah vergisi bu hükümranlılığın, sıradan hükümdarlık ile kategorik olarak farklı olduğunu ifade etmektedir. Bu kategorik farkı “niyazmendler” ve “nazeninler” olarak isimlendirdiği kavramlar ile göstermektedir. Buna göre Hz. Peygamber, kendisine Allah tarafından vehbi olarak ihsanda bulunulan

²¹² A.g.e., 226.

“Yiğit kişiye cömertlik için altın lazımdır

Ama ne yazık ki gönülde var elde bir şey yoktur.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü’l-Kübera*, 74.

²¹³ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü’l-Kübera*, 223.

“Onlar hem nefisleriyle hem malları ile ibadet ederler;

Bu onlara yüce Allah’ın iyilik ve keremidir, onu dilediklerine verir.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü’l-Kübera*, 72.

nazeninler grubunda iken, sıradan hükümdarlar ise hükümdarlığı kesb ile yani talep ederek ve çalışarak elde etmesi gereken niyazmendler grubundadır.²¹⁴

Şeyhoğlu'nun kurduğu hükümdarlık-kulluk ilişkisinde de adaletin sağlanması ve halkın zulümden kurtarılması öncelikli olmuştur. Şeyhoğlu, hükümdarın ibadetlerini yapması, farzları ve sünnetleri eda etmesi, ailesi ve yakınındaki kimseler ile ilgilenmesi gibi kulluk vazifelerini yerine getirdikten sonra geri kalan tüm vaktini ülkesini yönetmeye ayırmasını nasihat etmektedir. Hükümdarın nafîle namaz kılması, oruç tutması, çok Kur'an okuması, inzivaya çekilmesi, hükümdarlık vazifesini aksatacağı ve adaleti sekteye uğratacağı sebebiyle doğru bulunmamıştır. Şeyhoğlu'na göre hükümdar ülkesinin durumundan, sulh içinde bulunmasından habersiz olmamalı, halkını ve güçsüz olan insanları zulüm sahiplerinin elinde bırakmamalıdır. Şeyhoğlu, hükümdarın bunları yapmadığı takdirde bütün günahlardan fazla günah işlemiş olacağını söylemektedir.²¹⁵

Netice olarak, Şeyhoğlu'nun kurduğu hükümdarlık-kulluk ilişkisinde şunlar görülmektedir: Hükümdar, saltanatını Allah'a kulluk etmede bir araç olarak görmektedir. Allah'a kulluk için ise çok mal ve mülke sahip olması gerekmektedir. Hükümdar, nefisine uymaktan kaçınmalı, adalete önem vermeli, adaletin sekteye uğramaması için nafîle ibadetler yerine ülke işleriyle ilgilenmelidir. Tüm bu şartları yerine getirmediğinde günah işlemiş olacak ve Firavun gibi olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Bu vazifeleri yaptığında ise mertebesi yükselecek ve ahirette mükafatlandırılacaktır.

5.1.3. Hükümdarlık Çeşitleri

Şeyhoğlu, padişahlık kavramını bir açıdan *has* (özel) ve *amm* (genel), diğer açıdan *hakiki* ve *mecazi* olmak üzere iki ana kategoride dörde ayırmaktadır. Bunlar yine Şeyhoğlu'nun esas kriterleri olan adalet ve ahlak ile doğrudan ilişkilidir.

Has padişahlık, insanın ahlak ve adalet ile kendini yönetmesidir. Bunu kişisel hayatında başaran herkes has padişaktır. Amm padişahlık ise, has padişah olup yani kendi hayatında ahlaklı ve adaletli olan bir kişinin devleti yine Allah'ın ahlak ve

²¹⁴ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 232-241.

²¹⁵ A.g.e., 269-270.

adaletliyle yönetmesidir. Hem has hem amm padişahlığı yerine getiren hükümdar ancak Allah'ın gölgesi ve yeryüzünün halifesi sıfatlarını hak edebilir.

Mecazi padişahlık, has padişahlığa sahip olamayıp yani nefsinin ahlak ve adaletle yönetemeyen fakat halkın idarecisi olan padişaktır. Şeytanın bayrağını taşır. Firavun'un Mısır padişahlığı gibi. Hakiki padişahlık ise, has padişah olan yani nefsinin yöneten ve amm padişahlığı hakkıyla yapıp adaleti sağlayabilen padişaktır. Böylece bu hükümdarın dünyadaki padişahlığı ahirette de devam eder.

5.1.3.1. *Has (Özel) ve Amm (Genel) Hükümdarlık*

Has padişahlık, bir insanın kendi nefsinin yönetmesi, *amm padişahlığı* ise devleti yönetmesidir.²¹⁶

Şeyhoğlu, has padişahlığı şöyle tanımlamaktadır:

“...has padişahlık budur ki, el ve ayak ve endamlar ve nefis ve gönül ve zahir hisler ve batın hisler ki kendü has padişahlığıdır ve hakiki ra'iyyeti anlardır. Cümlesini şeri'atun hükmi ve fermanı bendine çeke ve her birine şöyle ki Hakk'un kullığı buyurilup-durur, yerine getüre ve şeri'at siyasetiyle idilmeyecek nesnelere girü yığa ve nefsi şeri'at burındurığıyla baş çekmeden yığa, boyun virmeklik üzere.”²¹⁷

Buna göre, has padişahlık bir insanın kendi bedenini, nefsinin ve gönlünü yönetmesidir. Bunlara padişah olan insanın uzuvları, nefsi ve kalbi onun halkı hükmündedir. Onları

²¹⁶ Hükümdarlığın has ve amm olarak ayrılmasını İslam inancındaki fanilik düşüncesine bağlayan Keskintaş bu hususta şöyle demektedir: “Padişahlığın siyasetnamelerde amm/genel ve has/özel diye ikiye ayrılması, devlet yönetiminin genel, kişinin kendini yönetmesinin ise has padişahlık olarak ifade edilmesi mekanın fani olduğuna dair inancın padişahlık düşüncesinde meydana getirdiği ikiliktir. Bu ikiliğin bir devamı da saltanatın, dünya ve gönül saltanatı; memleketin ise mülk-i insani ve mülk-i memleket olarak ikiye ayrılmasıdır. Bu ayırımın temel nedeni, yönetmenin konusu olan şeyin toprak, insan, nüfus değil; bizzat insanın kendi bedeni olduğuna dair inançtır.” Bkz. Keskintaş, “Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme”, 159.

²¹⁷ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 249.

yönetirken şeriate uymalı, Allah'a kul olmayı gözetmelidir. Bu şekilde kendi bedenini yönetmeyi başarabilen her insan has padişahdır.

Şeyhoğlu, *amm* padişahlığı ise “Hak niyabeti”, “hilafeti” ve “nübüvvetin yardımı” olarak tanımlamaktadır.²¹⁸ Yani ideal olarak ortaya koyduğu, padişahın Allah'ın ahlak ve adaletliyle yöneterek, Allah'ın gölgesi ve yeryüzünün halifesi olduğu hükümdarlık şeklidir. Şeyhoğlu, *amm* padişahlığı anlatırken dünyada bundan ulu ve büyük başka bir işin olmayacağını söylemektedir. Şeyhoğlu, bu düşüncelerini ayet ve hadis ile desteklemektedir. “Kıyamet gününde Allah indinde en faziletli olan kul yumuşak ve adil olan halifedir.” hadisine yer vermiştir. Ayrıca Şeyhoğlu, Allah'ın adil olan padişahın ibadetini kendisi ve peygamberden sonra sıraya koyduğunu, Allah'ın “Allah'a, peygambere ve sizden ferman sahibine” (Nisa Suresi-59) şeklinde buyurduğunu aktarmaktadır.²¹⁹

Şeyhoğlu, has ve *amm* padişahlık arasındaki ilişkiye dair iki noktanın altını çizmektedir. Birincisi, pek çok kişi has padişahlığı yapabildiği yani kendini yönetebildiği halde *amm* padişahlığını yapamaz. Çünkü bu iş çok uludur ve Allah'ın gölgesi ve yeryüzünün halifesi olmak gibi müstesna bir konumdur.²²⁰

İkincisi, Şeyhoğlu'na göre bir hükümdar has padişahlığı yerine getiremez ise *amm* padişahlığını da yapamaz. Bu hususta Şeyhoğlu, yüzme bilmeyen birinin denize girince kendini kurtaramayacağı için başkalarını da kurtarmasının mümkün olmayacağını misal olarak vermektedir.²²¹ Bununla ilgili şu dizelere yer vermektedir:

“Her ki kendü hasına şah olmaya

‘Âm şahlığından agah olmaya

Nefse binüp zor-ıla il dutsa bol

Şah dime şeytan alemdarıdır ol”²²²

²¹⁸ A.g.e., 248.

²¹⁹ Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 91.

²²⁰ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 248.

²²¹ A.g.e., 249.

²²² A.g.e., 249.

Sonuç olarak, Şeyhoğlu hükümdarın kendini yönetmesi ile devleti yönetmesi arasında doğrudan bir ilişki kurmuştur. Şeyhoğlu'nun ideal hükümdar telakkisinde bir padişah hem has padişahlığı hem de amm padişahlığı hakkıyla yerine getirmelidir. Bu iki tür padişahlık vazifesini yaparken adalet ve ahlak en önemli iki kriter olarak ortaya çıkmaktadır.

5.1.3.2. Hakiki ve Mecazi Hükümdarlık

Şeyhoğlu, hükümdarlığı hakiki ve mecazi olarak yine ikiye ayırmaktadır. Ona göre mecazi hükümdarlık, dünya saltanatına sahip olmaktır ve geçicidir. Mecazi hükümdarlığın karşısında konumlandığı hakiki hükümdarlık ise, Allah'a kul olmak maksadı ile yapılan ve ahirette de devam edecek olan padişahlıktır.

Kenzü'l-Kübera'da mecazi padişahlık, hükümdarın kibir ve gururla devleti yönetmesi, kendi şahlığının bu dünyada gelip geçici olduğunu unutması şeklinde açıklanmaktadır.²²³ Şeyhoğlu'na göre padişahın herkesin kendine muhtaç olarak görmesi, kendini yüce ve üstün görmesi doktorların bile çaresini bulamadığı bir hastalıktır.²²⁴ Buna örnek olarak Mısır padişahlığı yapan Firavun tasvir edilmektedir. Şeyhoğlu, Firavun'un "Mısır padişahlığı benim değil midir? Ayrıca bu ırmak altımdan geçer." (Zuhruf Suresi-51) dediğini ve kibir ve gururundan dolayı mecazi padişah olduğunu söylemektedir.²²⁵

Hakiki hükümdarlık ise, padişahlık vazifesini kulluk maksadı ile yapmak, fani olduğunu unutmamaktadır. Kibir ve gururun aksine acizlik ve çaresizlik içinde kulluk vazifesini yerine getirmek suretiyle padişahlık yapan hakiki hükümdardır. Kendi

"Bir kimsenin, kendisinin, kendi vücudu ve nefesine padişah olduğundan haberi yoksa,

Başkalarına padişah olması mümkün değildir.

Nefs atına binerek zor ile pek çok ülke de alsın,

Ona padişah deme; o şeytanın bayrağını taşımaktadır." Bkz., Yavuz, "Günümüz Türkçesiyle", *Kenzü'l-Kübera*, 91.

²²³ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 271.

²²⁴ A.g.e., 272.

²²⁵ A.g.e., 271.

saltanatına güvenmeyen, eski günlerini düşünüp aciz olduğunu düşünen ve bunları sık sık hatırlayan padişahın ahirette de saltanatı devam edecek ve mükafatını alacaktır. Şeyhoğlu, padişahın ancak bu şekilde hakiki hükümdar olacağını vurgulamaktadır.²²⁶

Hükümdarlığı hakiki ve mecazi olarak konumlandıran Şeyhoğlu, ayrıca mülkü yani devleti de fani ve hakiki / baki mülk olarak ayırmaktadır. Buna göre, padişah, Allah tarafından kendisine fani ve emanet olarak verilen mülk ile baki ve hakiki mülkü kazanmak çalışmalıdır. Yani dünyadaki saltanatını ahirette cenneti hak etmek için kullanmalıdır.²²⁷

Özetle, *Kenzü'l-Kübera*'da has ve amm padişahlık birbirini tamamlayan kavramlar iken, mecazi ve hakiki padişahlık birbirine zıt kavramlar olarak kullanılmıştır. Şeyhoğlu'nun ideal hükümdar telakkisine göre hükümdar has ve amm padişahlığın ikisine de sahip olmalıdır. Ancak bunların ikisine sahip olmakla hakiki padişahlık mertebesine erişebilir. Aksi durumda sadece amm padişahı olan yani halka hükmeden hükümdar olup has padişahlığı elde edemeyen hükümdar, mecazi padişah olmuş olur. Bu ise Şeyhoğlu'na göre hükümdarın kaçınması gereken bir padişahlık türüdür. Mecazi padişah kulluğu ve onun şartları olan adalet ve ahlakı sağlayamadığından dolayı, Allah'ın gölgesi sıfatını taşıyamaz ve yeryüzünün halifesi olamaz. Esasen Şeyhoğlu, *Kenzü'l-Kübera*'nın bütününde mecazi padişahlıktan kaçınıp hakiki padişahlığa erişmenin gerekliliğini iddia etmekte ve bunun şartlarını ortaya koymaktadır.

5.1.4. Hükümdarlık ve Adalet

İslam siyaset düşüncesinin en önemli ilkelerinden olan “adalet” kavramı, *Kenzü'l-Kübera*'nın bütününde kendine yer edinmiştir. Şeyhoğlu'nun hükümdarlık ve adalet ilişkisini ele alış biçimini anlatan bu kısımda sırasıyla şu konular incelenecektir: Hükümdarın adaleti şeriata göre yerine getirmesi; “adalet” kavramının “zulüm” kavramının karşısında konumlandırılması; adaletin, hükümdarın kendisi, halkı ve Allah ile arasındaki ilişkiye göre üç kategoride incelenmesi ve adalet ile gaza arasındaki ilişki.

²²⁶ A.g.e., 271-273.

²²⁷ A.g.e., 211.

5.1.4.1. Adalet-Şeriat İlişkisi

Kenzü'l-Kübera'da, hükümdarın asıl amacının adaleti sağlamak olduğu ve bu amacın her şeyin üzerinde tutulması gerektiği iddia edilmektedir. Hükümdarın adaleti nasıl tesis edeceği hususunda ise “şeriat” öne çıkmaktadır. Şeyhoğlu'na göre hükümdar, adaleti kendine göre değil şeriata yani İslam hukukuna uyarak yerine getirmek zorundadır. Bu hususu şu dizelerde de vurgulamaktadır:

“Degüldür adl ol kim ola tab’i

Şeha adl ol-durur kim ola şer’i

Kişi kim ya’ni adl ider ilana

Ne zulm eyler gör ahir bagubana”²²⁸

Yani, insanın yılanı adalet ettiğini zannederken, aslında bahçivana zulmetmiş olacağını misal olarak veren Şeyhoğlu, hükümdara kendi kurallarına göre değil şeriata emrettiği kurallara göre hüküm vermesi gerektiğini tembihlemektedir.

Ayrıca, Şeyhoğlu adaleti Allah’ın emri, Hz. Peygamber’in sünneti görmenin yanında dört halifenin uygulaması olarak zikretmektedir.²²⁹ Böylece, teorik olarak şeriata uyulması gerektiğini göstermenin ötesinde uygulama olarak da Hz. Peygamber ve dört halife döneminin esas alınması gerektiğini padişaha öğütlemetedir. Onun adaleti bu şekilde konumlandırması, hükümdarın ulaşması gereken hedefini güçlü kılmakta ve ilahi bir amaç haline dönüştürmektedir. Bununla ilgili *Kenzü'l-Kübera*'da şu ayet ve hadislerle yer verilmektedir:

²²⁸ A.g.e., 213.

“Kendine göre yapılan adalet, adalet değildir.

Ey padişah, adalet şeriata göre hüküm vermektir.

Eğer insan yılanı adalet ederse,

Sonunda bahçivana nasıl zulmeder bir bak.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 65.

²²⁹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 202.

“Doğrulukla size adalet etmeyi, iyilikte bulunmayı ve yakınlarla yardım yapmayı emretti. Zikredici olmanız için, fuhuş, yaramaz ve kötü işleri işlemeyi, zulüm ve baskı yapmayı da yasakladı” (Nahl Suresi-90.) Sonra Peygamber sallallahu aleyhi vesellem de: "Cenab-ı Hakk'ın kıyamet gününde yanında üstün kulları, insanlara güzel muamelede bulunan, adaletli hükümdardır. Tanrı'nın katında kıyamet gününde kötü kulları ise, insanları inciten, zulmeden padişaktır.” Buyurdular.²³⁰

Ayrıca, Şeyhoğlu'na göre, hükümdarın ülkenin örf ve adetlerine de uygun hareket etmesi gerekir. “...Tangrı yolunun sülukunun hakkını ve şer muamelelerini beklemegil itmamına irüre vilayet resmlerine ve nübüvvet şartlarına kıyam gösterde,²³¹ demektedir.

Yine şu dizelerde

*“Adl eyler isen cihan dutasın
Kisri bigi ad u san dutasın
Yanmışlara zulm ıssisinden
Dadun-ıla sayeban dutasın
Han kölgesi anda diyiserler
Kim töre vü resm-i han dutasın”²³²*

²³⁰ Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 89.

²³¹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 216.

²³² A.g.e., 242

“Adaletle iş yaparsan cihanı ele geçirirsin.

Ve Kisra gibi şan şöhret sahibi olursun.

Zulüm sahiplerinin yaktığı kimselere,

Adaletin ile gölge verirsin.

İşte buna sultanın gölgesidir diyecekler.

Böylece padişahlığın töre ve kanunlarını yerine getirirsin.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 86.

diyerek padişahın adaleti yerine getirmesi, zulümleri engellemesi, töre ve kanunlara uygun hareket etmesini tembihlemektedir. Her ne kadar Şeyhoğlu, adaletin kaynakları hususunda açık bir tasnife gitmese de geleneksel İslam siyaset düşüncesinde yer alan şeriat ve örf dengesinin Şeyhoğlu'nun adalet telakkisinde benzer şekilde yer aldığı söylenebilir.

5.1.4.2. Adalet-Zulüm Karşıtlığı

Adalet ile ilgili diğer bir mesele “zulüm”dür. İslam siyaset düşüncesinin genelinde olduğu gibi, *Kenzü'l-Kübera*'da da adalet kavramının karşısında “zulüm” kavramı konumlandırılmaktadır. Şeyhoğlu, hükümdarın zulümden kaçınması ile adil olmasını eş değer tutmaktadır. Adaleti karşıtı üzerinden ele alma gayreti, tarifi zor olan adaletin daha bariz şekilde ortaya çıkarılması amacını taşımaktadır. Böylece hükümdar gerek doğrudan adil olmalarının şartlarını takip ederek, gerek zıddı olan zulümden kaçınarak ulaşılması zor olan adil yönetime daha kolay erişebilecektir. Şeyhoğlu da zulüm vurgusunu bu bağlamda yapmakta, padişahı zulme düşüp adaletten sapmaması hususunda uyarmaktadır.

Şeyhoğlu'na göre adil olan bir hükümdarın üzerine kendisinden önceki kötü kanunları değiştirmesi, halkın ve askerın üzerinden zulümleri kaldırması, ağır vergileri hafifletmesi vaciptir. “Ben böyle buldum, böyle sürerim, vebali koyanın boynunadır.”²³³ dememelidir. Eğer böyle derse yapılan zulme ortak olur ve zalim olur.²³⁴ Şeyhoğlu bu hususla ilgili Hz. Peygamber'in “Adalet ve padişahlık ikiz kardeşlerdir.” dediğini belirtmekte, padişahın yöneticiliğinin başından sonuna dek adaleti yerine getirme ve zulümleri ortadan kaldırma vazifesini sürdürmesi gerektiğini söylemektedir.

Şeyhoğlu'nun adalet ve zulmü anlatırken kullandığı bir başka benzetme çoban-sürü metaforudur. Şöyle demektedir:

“Ve dahi bilmek gerek ki padişah çoban bigidür ve kalan halayık sürü bigidür. Ve çobana vacibdür ki sürüyi kurddan ve her şer ehlinden bekleye ve saklaya. Şol hadde ki ger sürüde koç ola ve boynuzu yiti keçi

²³³ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 255.

²³⁴ A.g.e., 255-256.

ola ve ba'zı koyunlar ola boynuzsuz ve ol boynuz isleri dileyeler ki boynuzsuzlara güç ideler ve hayf gösterdeler. Ol boynuzlularun afetin gerek ki çoban ol boynuzsuzlardan zayıf kıla. İndi sürü dediğimiz İslam ehlidür ve kurd bu ortada zalimler ve kafirlerdür... ”²³⁵

Padişahı çobana, halkı ise sürüye benzeten Şeyhoğlu, çobanın sürüyü kurttan ve kötülük getiren her şeyden korumasının üzerine vacip olduğunu söylemektedir. Kurt ile ülkeye dışarıdan gelecek kötülükleri kasteden ve onların bertaraf edilmesi gerektiğini ifade eden Şeyhoğlu, ülke içindeki adalet tanımını ise sürü üzerinden verdiği örnekle göstermektedir. Ona göre sürüde koyunların yanında koç ve sert boynuzlu keçiler mevcuttur. Çobanın bu durumda da zulmü engellemesi yani boynuzluların boynuzsuz olanlar üzerindeki güçlerini ortadan kaldırması gerekmektedir. Şeyhoğlu, mevzubahis koç ve keçilerin devlet işlerine girip de haksızlık yapan çeşitli zalimler olduğunu ifade etmektedir. Bunlara örnekler veren Şeyhoğlu, bu kişilerin hem divan üyeleri, kadılar, devletin üst makamlarında bulunanlar, ordu komutanları gibi devlet yöneticilerinden hem de ahiler, yol kesiciler veya çeşitli fesat çıkarıcı kimselerden olabileceğini söylemektedir.²³⁶

Hükümdarın bu zulmeden kişilere hiç acımaması gerektiğini vurgulayan Şeyhoğlu, bu düşüncesini şu beyitte de ifade etmektedir:

“Miskin bilüp esirgemegil ehl-i fursati

Andan zebun-durur ki anun yohdur aleti”²³⁷

Ehl-i fırsat'ı haramiler ve fesad ehli kimseler olarak tanımlayan Şeyhoğlu, bu beyitte, padişahın onları miskin olarak görmeyip korumaması gerektiğini anlatmaktadır. Hatta

²³⁵ A.g.e., 256.

²³⁶ A.g.e., 256.

²³⁷ A.g.e., 259.

“Fırsat ehline acıyıp da onları korumaya kalkışma,

Elinden kötülük gelmeyenler böyleleri elinde tutsaktır.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 99.

padişah bu fırsatçı kişilere ülkeyi bırakmamalı ve onları daima gözetlemelidir. Ayrıca, padişah, zulme götüren bütün kötü kişilerden ve işlerden kendini uzak tutmalıdır.²³⁸

Şeyhoğlu, hükümdarın zalim olması neticesinde ülkede ortaya çıkabilecek olanları ise şöyle anlatmaktadır: Alimler, hükümdardan korktukları için Allah'ın emirlerini söylemekten kaçınırlar. Zulüm ve kötülük sahibi olanlar, fitne çıkarıcılar, iki yüzlü, hileci olanlar ile iftira atıp söz taşıyanlar ise, padişaha yakınlaşıp makam mevki sahibi olurlar ve padişahın zulmüne alkış tutarlar. Devlet işlerini yapan bu kimseler bidatler koyarak vergileri arttırmaları, yetimlerin ve varislerin mallarını gasp ederler. Ayrıca, işlerini düzensiz ve gelişigüzel yaparlar ve halkı tehdit ederler. Günahsız insanlara iftira atıp, onlara tuzak kurarlar. İyi, zahit, salih ve fakir olan insanları kınarlar. Böylelikle, zulme uğrayanları padişahın dergahından uzak tutmuş olurlar.²³⁹ İşte, tüm bunlara sebep olan şeyin “zulüm” olduğunu söyleyen Şeyhoğlu, hükümdarı geçici dünya için bu zalimlik yoluna girmemesi hususunda kesin olarak uyarılmaktadır. “Bu dünya baştan başa bir karınca incitmeye değmez.”²⁴⁰ diyerek, en küçük ve güçsüz canlıyı temsil eden karıncaya bile zulmetmeyip hakkını vermeyi; hükümdarın bu anlayışta ve niyette olması gerektiğini vurgulamaktadır. Şeyhoğlu'na göre, ancak böylece bir hükümdar, hakiki padişah olabilecektir.

Netice olarak, Şeyhoğlu, adalet ve zulüm kavramlarını karşı karşıya koyduğu gibi adil ve zalim hükümdarı da keskin bir şekilde ayırmaktadır. Buna göre, adil olma ve zulmetme yolundan birini seçen hükümdarın akıbeti de ona göre olacaktır. Şeyhoğlu, bununla ilgili şu ayeti paylaşmaktadır: “Kim bir zerre kadar hayır yaparsa onu görür, kim, zerre kadar şer (kötülük) yaparsa onu görür.”²⁴¹ Eğer hükümdar zalim olur ve zalimlerle iş tutar ise hem bu dünyada hem ahirette bunun cezasını çekecektir. Dünyada kötü, zalim olarak meşhur olacak, ahirette de tek tek hesabı sorularak cehennem ile cezalandırılacaktır.²⁴² Hükümdar adil olmayı yolunu seçtiği takdirde ise, hem dünyada adaletiyle nam salacak ve bunun neticesinde iyilikler bulacak hem de

²³⁸ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 259-260.

²³⁹ A.g.e., 261-262.

²⁴⁰ A.g.e., 267.

²⁴¹ Zilzal Suresi, 99/7-8.

²⁴² A.g.e., 262.

ahirette cennetle mükafatlandırılacaktır. İşte bu, Şeyhoğlu'nun “hakiki hükümdar” diye nitelediği padişaktır.

5.1.4.3. Adaletin Üç Hali

Şeyhoğlu, hükümdarın adalet ile olan ilişkisini üç kategoride incelemektedir: Birincisi, hükümdarın kendi nefesine yönelik adalet; ikincisi, hükümdarın halkı ile arasındaki adalet; üçüncüsü, hükümdarın Allah ile arasındaki adalettir. Şeyhoğlu'nun idealindeki hakiki hükümdar, bu üç adaleti de yerine getirmek durumundadır. Bunlardan biri eksik olursa, adalet sağlanamaz ve hükümdar vazifesini yerine getirmemiş olur. Buna göre, Şeyhoğlu'nun çok boyutlu bir adalet anlayışının olduğundan bahsetmek mümkündür. Mevzubahis üç kategori, Şeyhoğlu'nun padişahlık kategorilerine göre düşünüldüğünde, adaleti sağlayıp hakiki padişah olmak şu üç unsura bağlıdır: has padişahlık (kendi nefesine yönelik adalet) ve amm padişahlığa (halka adalet) sahip olmak ve kulluk bilinciyle hareket etmek (kendi nefesine adalet).

İlk olarak hükümdarın kendi nefesine yönelik adaleti incelendiğinde, Şeyhoğlu'nun şu tanımı ile karşılaşılmaktadır: “...adldür ki kendü nefesine tevhid hasıl ide ve ihsan itdügi kendü ellerinün ve ayaklarınun ve cemi’i endamlarınun hakların ri’ayet itmekdür. Farızalarun ve sünnetlerün uhdesinden gelmeg-ile. Ya’ni nefesine muhalefet itmek bigi ve gönül-ile mürakıb olmak bigi.”²⁴³ Yani, padişah öncelikle kendi şahsını kontrol etmeli ve kendi vücut azalarının dahi haklarına riayet etmelidir. Nefesine yönelik kontrol, murakebe ve muhalefet etmek ise farz ve sünnetleri yerine getirip gıybet, iftira, zina ve diğer günahlardan uzak durmakla mümkün olur. Padişah bunları yaptığında kendi nefesine yönelik adaleti yerine getirmiş ve has padişahlığa ulaşmış olacaktır. Has padişahlık, yukarıda daha ayrıntılı anlatıldığı gibi hükümdarın kendi nefesinde adaleti uygulaması demektir.

*“Her ki sultanlık yolında ola çüst
Olur anun kavli vü fi’li dürüst
Ol gerek kim adl ide zulm itmeye
Hakki koyup eğri yola gitmeye
Kendüzini yatlu işlerden yığa*

²⁴³ A.g.e., 246-247.

Şol işi ide ki şahlığa sığa”²⁴⁴

Şeyhoğlu'nun ortaya koyduğu ikinci adalet şekli, hükümdarın halkı ile arasındaki adalettir. Şöyle açıklanmaktadır: “adl ve insaf itmekdür halk arasında ve zulm ve cevr itmemekdür ve ol ihtiyatı yirine getürmekdür ki kaviler zaiflere güç itmeyeler ve muhteşimler dervişlere yük yığmayalar ve dahi ihsan buyurduğu bunda kerem eserlerin ve mürüvvet güherlerin halayika irürmekdür...” Yani, hükümdar adalet ve insaf etmeli, halkı arasında zulüm ve haksızlık etmemelidir. Ayrıca, fakirlere, çocuklara, yolculara, misafirlere yardım etmeli ve iyilikte bulunmalı, alimlere kıymet vermeli, ilim öğrenenlerin ihtiyaçlarını karşılamalı, salih, abid ve Allah'a ibadetle meşgul olan kimselere itibar etmelidir.²⁴⁵

“Gerçi ihsan eylerem dir hem kim ol sultan-durur

Eylügi yirlü yirine eylemek ihsan-durur

Eşege atlas çul örtüp İsi'ye şal geydüren

Ol sanur ihsan ider ihsan degül tuğyan durur”²⁴⁶

²⁴⁴ A.g.e., 247.

“Kim padişahlık yolunda gönüllü ise;

Onun sözü ve işleri doğru olmalıdır.

Onun adaletle davranıp zulmetmemesi

Ve doğruyu bırakıp eğri yola sapmaması gerekir.

Kendini her türlü kötü işlerden uzaklaştırmalıdır;

İşte bu söylediğim işleri yapan kişi padişahlığa layıktır.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 90.

²⁴⁵ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 252-253.

²⁴⁶ A.g.e., 252.

“O padişah gerçi yardımda bulunuyorum der;

Fakat iyiliği yerli yerince yapmak hakiki yardımdır.

Eşeğe ipekten çul örtüp, İsa'ya şal giydiren kişi,

İhsan ettiğini sanırsa da bu, ihsan ve iyilik değil,

Şeyhoğlu'nun ortaya koyduğu bu adalet şekli, aynı zamanda yukarıda daha ayrıntılı olarak anlatılan amm padişahlığa denk düşmektedir.

Üçüncüsü ise, hükümdarın Allah ile arasındaki adalettir. Şeyhoğlu, bu adalet halini “adl oldur ki zahirin ve batının kendünün gizli ve aşıkara Allahu Ta’ala hazretleriyle bir renge duta” diyerek açıklamaktadır. Yani, padişah, Allah’a karşı içini ve dışını bir tutmalı, gizli ve görünen işlerinde tutarlı olmalıdır. Ancak bu şekilde adaleti sağlayabileceği şu beyitlerde de ifade edilmektedir:

“Çü hakk-ıla için taşun bir ola

Adalet sana kesb ü tevfir ola”²⁴⁷

Ayrıca, Şeyhoğlu, bu kategoride adalet-ihsan ilişkisi kurmaktadır. Hz. Peygamber’in “İhsan, senin Allah’ı görür gibi ona ibadet etmendir, sen onu görmesen de o seni görür.”²⁴⁸ hadisine yer vermekte ve beyitte şunları söylemektedir:

“Tap Tangrı’ya şu resme ki anı gözün görür

Ger sen anı göremeyesin ol özün görür”²⁴⁹

Şeyhoğlu’na göre padişahın adaleti sekteye uğratmaması için farz ve sünnetleri yerine getirdikten sonra nafîle ibadetler yerine devlet işleri ile meşgul olması gerekir.

“Dü dü alem bir eyler şah-ı adil

Haksızlık ve taşkınlığın ta kendisidir.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 94.

²⁴⁷ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 268.

“Tanrı ile için dışın bir olduğu zaman

Sana adalet kazanılmış ve çok verilmiş olur.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 107.

²⁴⁸ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 269.

²⁴⁹ “Allah’a onu gözünle görür gibi ibadet et;

Sen onu görmezsin fakat o seni görür.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 107.

Üç üç menzil bir ölçer merd-i akıl"²⁵⁰

Padişah bunları yaptığında Allah ile arasındaki adaleti yerine getirmiş olur.

Sonuç olarak, Şeyhoğlu'na göre, hükümdarın adil olabilmesi için yukarıda anlatılan üç kategoride de adaleti yerine getirmiş olması gerekmektedir. Şeyhoğlu'nun bu üçlü adalet anlayışında, adalet yalnızca hükümdar-halk arasındaki ilişki ile sınırlanmamış, hükümdarın bizzat şahsını ilgilendiren önemli bir ilke olarak ele alınmıştır. Şeyhoğlu, ikinci adalet kategorisinde hükümdarın halka karşı sorumluluklarını ele alırken, birinci ve üçüncü adalet şekillerinde hükümdarın kendisini muhatap almakta ve ona telkinlerde bulunmaktadır. Böylece hükümdar ülkesini yönetirken yalnızca halkı arasındaki adaleti sağlamakla değil aynı zamanda kendisini yönetmek ve kulluğunu yerine getirmek ile de mükelleftir.

5.1.4.4. Adalet-Gaza İlişkisi

Şeyhoğlu, padişahın gaza yapmasını adaletin şartlarından biri olarak saymaktadır. Ona göre, padişah ülke içinde adaleti sağlamakla yükümlü olmanın yanında, adaletin ülke dışına bakan yönünü de yerine getirmelidir. Şeyhoğlu, padişahın gaza yapmasının "adil hükümdar" olma ile ilişkisini iki esasa dayandırmaktadır. Birincisi, hükümdar, Müslümanları kafirlerden korumalıdır. Bu koruma Müslüman olmayan ülkelere karşı askeri mücadeleler yoluyla gerçekleşebilir. İkincisi, kafirlerden Müslümanlara zarar gelmiyor olsa bile, o ülkelerin İslam'a açılması için gaza yapılması gerekebilir. Padişah önce kafir beldeleri İslam'a davet eder. Eğer kabul etmezlerse, padişahın o ülkelere gaza yapıp, İslam'ı yayması, böylelikle *i'la-i kelimetullah*'ta bulunması dini bir zorunluluktur.²⁵¹

²⁵⁰ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 270.

"Adaletli padişah her iki alemi de bir tutar;

Akıllı kişi de her üç menzilde bir,

Ölçüp biçer ve kendini gözden geçirir." Bkz., Yavuz, "Günümüz Türkçesiyle", *Kenzü'l-Kübera*, 108.

²⁵¹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 228, 258-259.

Şeyhoğlu, gazanın dini bir mesuliyet olduğunu anlatırken, şu ayete atıf yapar: “Ey Peygamber! Şerik koşanlarla ve münafıklarla savaş; onlara karşı şiddet göster, onların sığınağı cehennemdir, ne kötü sığınaktır (Tahrim Suresi- 9).”²⁵² Ayrıca Şeyhoğlu, gaza konusunun önemini anlatırken, hükümdara pratik tavsiyelerde de bulunur. Kafir ülke ile komşu olan bir Müslüman ülkede, padişah uç beyi tayin ederken dikkatli ve seçici davranmalıdır. İslam için çalışan, hamiyetli, dindar, tecrübeli, eşsiz cömertlik, yiğitlik ve cesarete sahip bir yönetici uç beyi olmalıdır.²⁵³

Şeyhoğlu, gazayı anlatırken dönemin padişahı Yıldırım Bayezid’den övgüyle bahsetmeyi ihmal etmez. Yıldırım Bayezid’in adaletini ve gazalarını öne çıkararak onu övmekte, hatta diğer padişahlara örnek olarak göstermektedir. Bayezid için yazdığı uzun unvanlar arasında gaza ve fetihler öne çıkmaktadır: “Allahu Teala’ya hamd olsun şimdiki devirde; yeryüzünde sultanların sultanı, cihanın İskender’i, baş kaldıranların ve isyancıların ıslah edicisi, kafirlerin ve müşriklerin kökünün kazıyıcısı, fetihler sahibi, saygıya mazhar olmuş padişahlar padişahı, karaların ve denizlerin hakimi, arzu ve isteklerine kavuşmuş büyük sultan Osman Han oğlu Orhan Han oğlu Murad Han oğlu Eba Yezid Han’ın; Allahu teala Muhammed aleyhisselam ve yüce ali ve ashabi hürmetine, mülkünü ve saltanatını tam bir izzet ve mükemmel bir devletle ve kuvvetle, kıyamete kadar sürdürsün.”²⁵⁴

Bu sıfatları sıralayarak Bayezid’i oldukça yüksek bir mertebeye koyduktan sonra, diğer Müslüman hükümdarların da Bayezid gibi gaza yapması gerektiğini belirtir. Padişahların padişahlık sıfatını ancak gazayı da yerine getirerek sağlayacağını iddia eden Şeyhoğlu’na göre, ancak bunu yaptıktan sonra padişahların yiyip içtikleri kendilerine helal olur.²⁵⁵ Özetle, Şeyhoğlu adaletin ülke içine bakan yönünün dışında, ülke dışına bakan bir yönünün olduğunu, bunun da gaza olduğunu ifade etmektedir. Gazanın eksik kalması durumunda, adalet yine tam sağlanamamış olur ve padişah, “adil hükümdar” olamayıp, görevini yerine getirememiş demektir.

²⁵² A.g.e., 228.

²⁵³ A.g.e., 298.

²⁵⁴ A.g.e., 257.

²⁵⁵ A.g.e., 258.

5.1.5. Hükümdarlık ve Ahlak

Şeyhoğlu, ahlak meselesini yukarıda ilk kısımda da değinildiği gibi hükümdarın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olması ve Allah'ın ahlakıyla ahlaklanması yönünden ele almaktadır. Allah'ın cömertlik, kerem, hilm, affetme, kahr, merhamet ve şefkat gibi sıfatlarını hükümdarda bulunması gereken vasıflar olarak anlatmaktadır. Şeyhoğlu, bunları açıklarken hükümdarın neden bu sıfatı alması gerektiği, bu sıfata uygun nasıl işler yapması gerektiğinin yanında sıfatın sınırlarını da çizmekte, her birinde ihtiyatlı olma hususunda ise hükümdarı uyarmaktadır.

5.1.5.1. Cömertlik ve Kerem

Şeyhoğlu'na göre, hükümdar kerem sahibi ve cömert olmalıdır. Allah'ın cömert olduğunu ve cömert olanı sevdiğini bundan dolayı hükümdarın da bu sıfatı taşıması gerektiğini düşünen Şeyhoğlu, padişahın Allah'ın fazl ve keremini Allah'ın kullarından esirgememesi gerektiğini, cömert olduğunda dünyada iyi olarak anılacağını ve ahirette de bunun sevabını kazanacağını söylemektedir.²⁵⁶ Padişahın nasıl cömert olacağı ile ilgili ise, hayır işleri yapmak, iyilikte bulunmak, bol bol fakirlere sadaka vermek gibi şeyler öne çıkmaktadır. Bu hayır işlerinin mal ile olacağını vurgulayan Şeyhoğlu, padişahın medrese, köprü, kervansaray, mescit yaptırmasının önemli olduğunu söylemektedir.²⁵⁷

Şeyhoğlu, cömertlik ve keremi hükümdarda muhakkak bulunması gereken ahlaki bir sıfat olarak anlattıktan sonra bunun ölçülü olmasının da altını çizmektedir. “Sehavette dahi şol kadar gulu itmemek gerek ki israfa ve itlafa yite” ikazında bulunarak hükümdarı cömertlikte çok ileri gitmemesi, yoksa israf ve telef etme gibi bir duruma sebep olacağı hususunda uyarmaktadır.²⁵⁸

²⁵⁶ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 283.

²⁵⁷ A.g.e., 292.

²⁵⁸ A.g.e., 281.

“Her ne bahş ki ol mahallinadur

İnsaf buyur sehavet anla

Ger gayr-i mahalla sarf olursa

İsraf bil ve şena’at anla”²⁵⁹

5.1.5.2. Hilm, Yumuşak Huyululuk

Şeyhoğlu, hükümdarın hilm sahibi ve yumuşak huylu olması gerektiğini düşünmektedir. Fakat Şeyhoğlu, bunu iyi bir kişisel ahlaki özellik olmanın ötesinde, padişahın iktidarını muhafaza edebilmesi için gerekli görmektedir. Bu sebeple, hangi durumlarda “yumuşak” olması gerektiğini ve bunların iktidarın muhafazasına nasıl yardımcı olacağını belirtmektedir.

Şeyhoğlu, hilm sıfatının Allah’ın sıfatlarından biri olduğunu belirttikten sonra padişahın halim/yumuşak olması ile saltanat gücü arasındaki bağı şöyle kurar: “Elbette saltanat kuvvetiyle sükunet hasıl idebilürler ki bunca halayıkun izasına ve zahmetine tahammül idebile ve itdükçe hilm sıfatı galib ola. Eğer kuvveti kudreti olmaya aczi ve za’fi olur; zira hilm Hak sıfatıdır ve acz ve za’f halk sıfatı.”²⁶⁰

Yani ona göre “hilm” aslında gücün ve saltanatın göstergesidir. Halktan padişaha yönelik zulümler de olacağının altını çizen Şeyhoğlu, padişahın ancak hilm sıfatına sahip olarak bu zorluğun üstesinden geleceğini belirtmektedir. Aksi takdirde, halktan gelen baskılara karşı “aciz” ve “çekingen” kalır. Halbuki aciz ve çekingen olması gereken halk, sükunetli, halim ve yumuşak olması gereken hükümdardır.²⁶¹

²⁵⁹ A.g.e., 282.

“Her verilen yerine harcanmalıdır,

İnsaf et ve bunu cömertlik bil.

Eğer başka yere harcanırsa,

Onu israf ve ayıplama bil.

²⁶⁰ A.g.e., 226.

²⁶¹ A.g.e., 226.

Şeyhoğlu, hilm sahibi bir hükümdarın bu sıfatın gerektirdiği affetme ve bağışlama ile vasıflanması gerektiğini de ifade eder. Fakat, bu yine kişisel bir affedicilik olmayıp saltanat gücüyle alakalı olarak verilmekte ve belli şartlara bağlanmaktadır. Hükümdar, salih ve niyeti doğru kişinin yaptığı küçük/istisnai suçu affetmelidir.²⁶² Bir diğer şart ise suçunu kabul eden kişinin affedilmesidir.²⁶³ Şeyhoğlu, bu suçların padişaha zarar vermeyeceğinden dolayı o kimseyi bağışlaması gerektiğini işaret etmektedir.²⁶⁴

Böylece Şeyhoğlu, gerek suçunu kabul eden kişilerin suçlarını gerek normalde iyi olan kişilerin suçlarının affedilmesinin padişah için sakıncalı olmadığını hatta saltanatına güç vereceğini düşünmektedir. Bunun dışında kalan suç ve suçlular için ise af değil cezalandırma veya kendi ifadesiyle “kahr” yoluna gidilmelidir.²⁶⁵

Son olarak Şeyhoğlu, hükümdarın bu sıfatta da ihtiyatlı olmasını, çok da halim selim görünmemesini, yoksa “padişahlığının ihtişamı ve saltanatının heybeti”nin halkın nazarında azalacağını, bu durumda da bozguncuların baş kaldıracağını ve zulümlerin ortaya çıkacağını söylemektedir.²⁶⁶ Yani, “hilm”in sınırını saltanatın gücünün zedelenmeye başladığı nokta çizmektedir. Hükümdar, saltanat otoritesinin tehlikeye gireceği noktada “halim” olmamalıdır.

5.1.5.3. Kahr

Şeyhoğlu’na göre, hükümdar, yeri geldiğinde bir başka Hak sıfatı olan “kahr” sıfatı ile hareket etmelidir. Kahr sıfatı gerek memleket haricinde gerek dahilinde tatbik edilmelidir. Buna göre, padişahın kafir ülkelere gaza etmesi ve ülkesinden düşmanı kovması kahr sıfatının bir gereğidir. Diğer taraftan, memleket içinde mazlumların hakkını zalimlerden alması, hırsızların ve yol kesicilerin cezasını vermesi, cinayet işleyenlere şeriatın kurallarına göre kısas uygulaması, korkmadan ölüm cezalarını

²⁶² A.g.e., 276.

²⁶³ A.g.e., 227.

²⁶⁴ A.g.e., 276.

²⁶⁵ A.g.e., 227.

²⁶⁶ A.g.e., 281.

yerine getirmesi gerekmektedir.²⁶⁷ Şeyhoğlu aşağıdaki mısralarla padişaha öğütte bulunmaktadır:

“Kimün kim iline hiraset gerek

Ana kahr u cebr ü siyaset gerek

Çü sultan bu işlerde kahel ola

Vilayet mühimmatı mühmel kala”²⁶⁸

“Kafiri vü münafıki müşriki cümle kişi

Cehd id ü kahr id anları irkek ola vü ger kişi”²⁶⁹

5.1.5.4. Merhamet ve Şefkat

Şeyhoğlu, merhametli ve şefkatli olmayı Allah’ın bir başka sıfatı olarak görmektedir. Hükümdarın merhamet ve şefkat sıfatına sahip olması ile ilgili şunları söylemektedir: “Ve eğer dilerse ki rahmet ve re’fet ve şefkat sıfatıyla sıfatlana, firavan memleket gerek ki ra’iyyet ve halayık çok ola ve mala tok ola ki her bir tayifeye layıklı layıkınca merhamet ve şefkat buyura. Ta bu sıfatda dahi kemal bula.”²⁷⁰ Yani, padişahın halkına karşı merhametli ve şefkatli olması için geniş topraklara, raiyyete, mal, mülk ve zenginliğe sahip olması gerekmektedir. Böylece padişah dünya nimetlerine doymuş olacak ve kimseden zulm ile gaspta bulunmayacaktır. Kısaca, Şeyhoğlu, padişahın merhamet ve şefkat sahibi olabilmesinin esas şartı olarak maddi zenginliği öne çıkarmaktadır.

²⁶⁷ A.g.e., 228.

²⁶⁸ A.g.e., 229.

“Kim ülkesini korumak isterse ona kahr, cebr ve siyaset etmek düşer.

Eğer padişah bunları yapmakta gevşeklik gösterirse

Ülkenin işleri ihmal edilmiş demektir.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 76.

²⁶⁹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 228.

²⁷⁰ A.g.e., 229.

Şeyhoğlu, halka merhamet hususunda da hükümdarın doğrudan kendisinin rol alması gerektiğini, bu hususu diğer idarecilere bırakmamasını tavsiye etmektedir. Buna gerekçe olarak, hükümdarın aracılar üzerinden bilgi edinerek merhamet göstermesi durumunda, aracılardan yanlış aktarma ihtimali sebebiyle yanlışla düşülebileceğini sunmaktadır. Aşağıdaki mısralarda bu düşüncesini dile getirmektedir:

*“Ra’iyyetüne şefakatt kılursan iy sultan
Gücünü zulmünü sen dinle ayruga salma
Garaz karılmamağ ister-isen kaziyelere
Mukabil eyle vü gör ovatdan habar alma”²⁷¹*

5.1.5.5. İhtiyatlı olma

Şeyhoğlu’na göre hükümdarın her işte ihtiyatlı olması, ifrat ve tefritten kaçınması gerekmektedir. Şeyhoğlu, Hz. Peygamber’in “İşlerin iyisi orta olanıdır.” şeklinde buyurduğunu, hükümdarın da bu yolu takip etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Buna göre, hükümdar bilhassa kanunları uygulamada ve halkı idare etmede itidalli olmalıdır.²⁷²

Şeyhoğlu ihtiyatlı olma ile ilgili verdiği bu doğrudan tavsiyenin dışında, yukarıda ele alındığı gibi Hak sıfatı olarak saydığı cömertlik, hilm, kahr, merhamet ve şefkat gibi sıfatlarda hükümdarın ihtiyatlı olmasını tembihlemektedir. Hükümdarın sahip olması gereken bu sıfatların her birinde mutedil olması gerektiğini belirtmekle birlikte, itidal ölçüsünün her bir sıfat için neler olduğunu ortaya koymaktadır.²⁷³

²⁷¹ A.g.e., 213.

“Ey hükümdar emrin altındakilere merhamet etmek istersen,
Onların dertlerini yalnız sen dinle ve başkalarına havale etme.

Eğer doğru ve eğri arasında bocalamamak istiyorsan,

Karşısına çık, bizzat gör ve başkasından haber alma.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü’l-Kübera*, 65.

²⁷² Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü’l-Kübera*, 280.

²⁷³ A.g.e., 281-282.

İhtiyatın sebebi olarak ise iktidarda istikrarın devamını sağlamasını ve ülkenin yönetilmez hale gelmesinin engellenmesini öne sürmektedir. Hükümdarın ihtiyatlı davranmama halinde ise memleketin başına gelecekleri örneklerle anlatarak, itidal ve ihtiyatın önemini vurgulamaktadır. Buna göre, ülke idaresinde hükümdar itidalli davranmazsa, insanlar korku ve dehşete kapılabilir, hükümdara karşı nefret ve gücenme içinde olabilir. Bu durumda halk hükümdardan kurtulmak için dualara başlar. Hükümdara karşı oluşan bu muhalefet ortamında, muhalifler iktidarı devirmek için tuzak ve hilelere yönelirler. Böylece ülkede kargaşa hakim olur, hükümdar ülkeyi yönetemez ve iktidarı elinde tutamaz.²⁷⁴

5.2. Şeyhoğlu'nun İdeal Hükümdar Söylemi: Siyasi Otoritede Güç ve Sınır

Dengesi

Bu kısımda, şimdiye kadar ele alınan Şeyhoğlu Mustafa'nın ideal hükümdar ve toplum düzenine yönelik düşünceleri, “siyasi otoritede güç ve sınır dengesi” çerçevesinde incelenecektir. Bu dengenin birinci ayağı olan hükümdarın otoriteye sahip olması konusunda, Şeyhoğlu, hükümdarı toplumda herkesin üzerinde eşsiz bir konuma koymaktadır. Padişahı yeryüzünün halifesi ve Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak görmekte, padişahın adaleti yerine getirmesi halinde peygamberlik makamı ve mertebesine yaklaşıcağını düşünmektedir.

Hükümdarlıkta güç dengesinin ikinci ayağı olan hükümdarın otoritesinin sınırlandırılması hususunda Şeyhoğlu, hükümdarın gücünü ahlak, şeriat ve adalet ile sınırlandırmaktadır. Bu noktada hükümdarın kul olduğu sık sık hatırlatılmakta, asıl vazifesinin Allah'a kulluk etmek olduğu vurgulanmaktadır. Hükümdarın nefsinin terbiye etmesi, adaletli, cömert, merhametli, affedici olması tembih edilmektedir. Ayrıca adaleti kendine göre değil, şeriata, yani İslam hukukuna göre sağlaması vurgulanmaktadır. Bütün bunlar olmazsa, hükümdarın firavunlaşacağı dile getirilmekte ve bu durum hükümdar için en büyük tehlike ve “hastalık” olarak nitelendirilmektedir.

Padişahın bir yandan Allah'ın yeryüzündeki gölgesi iken, diğer yandan ahlak ve hukuk ile sınırlı olması, görünürde paradoksal bir durum teşkil etmektedir. Aslında Şeyhoğlu,

²⁷⁴ A.g.e., 280-281.

bu söylemi ile siyaset felsefesinin kadim sorularından olan bir siyasi yapıda düzen ve istikrarı sağlama fakat aynı zamanda idarecinin tiranlaşmaması sorunsalını gündeme getirmekte ve buna çözüm aramaktadır. Tezin bu kısmında, Şeyhoğlu'nun bu gerilimi bahsedilen hususları farklı muhataplara göre farklı vurgular yaparak aşmayı hedeflediği iddia edilmektedir. Buna göre hükümdarın güçlü olması hususu halka karşı öne çıkarılmalı iken, hükümdarın sınırlandırılması konusu esas olarak hükümdara telkin edilecek husustur. Böylece bir yandan hükümdarın halk nezdinde güçlü görünmesi temin edilerek kaosun veya onun ifadesiyle “fesad”ın önüne geçilecektir. Diğer yandan ise hükümdarın gücü halk nezdindeki mevzubahis otoritesi sarsılmadan sınırlandırılarak tiranlaşmasının veya Şeyhoğlu'nun ifadesiyle “firavunlaşma”sının önüne geçilecektir.

Bu noktada mevzubahis sınırlandırmanın mahiyetini ele almak önemli olmaktadır. Şeyhoğlu'nun ortaya koyduğu sınırlandırmalar, doğrudan yaptırım gücü olan ve padişahı belirlenen sınırlar içinde kalmaya zorlayacak yapıda değildir. Aynı şekilde hükümdarın üzerinde bulunan denetleyici ve sınırlandırıcı bir makam veya temsil organı da mevcut değildir. Bununla birlikte, Şeyhoğlu'nun belirttiği ilkeler normatif olanı idealize ederek ortaya koymaktadır. Bu itibarla siyasi uygulamaya doğrudan olmasa da dolaylı yoldan etki edecek hususiyete sahiptir. Sosyal ve siyasi düzenin kurulması ve sürdürülmesi amacıyla idari sınıfa nasihat biçiminde sunulan bu ilkelerin esas tesiri meşru olanı ortaya koymasında meydana gelir. Meşru siyasi ve toplumsal düzen, meşru hükümdar ve meşru siyasi otoritenin belirlenmesi, halihazırda gücü elinde bulunduran padişah ve bürokrasi için ilkesel bir özellik teşkil etmektedir. Kabul edilen meşru sınırlar içinde kalan hükümdar, meşruiyet elde etmekte ve siyasi güç kazanmaktadır. Bu sınırları aştığı takdirde ise toplumsal meşruiyeti zayıflamakta, rakip muhalif güçlere karşı güç kaybetmekte ve nihayetinde iktidarını kaybetmesinin ilkesel yolu açılmış olmaktadır. Şeyhoğlu'nun ortaya koyduğu sınırlamalar bu tür doğrudan maddi olmayan fakat sonuçları itibariyle iktidarın kaderini belirleyebilecek dolaylı ve ilkesel sınırlamalardır.

Aşağıda siyasi otoritede güç ve sınır dengesi iki ana başlıkta incelenecektir. İlk olarak Şeyhoğlu'nun hükümdarın firavunlaşması konusundaki yaklaşımı ele alınacaktır. Ardından, “Hükümdarlık Otoritesinin Dengelenmesi” başlığı altında Şeyhoğlu'nun hükümdarın firavunlaşmasına karşı engel olarak ortaya koyduğu sınırlar ele incelenecektir. Bunlar alt başlıklar halinde özetle, kulluğun hatırlatılması,

hükümdarlık çeşitleri, adalet vurgusu ve ahlak ile sınırlandırmadır. Bu inceleme yapılırken sadece siyasi otoritenin sınırlandırılması değil, aynı zamanda Şeyhoğlu'nun hükümdar otoritesinin güçlü şekilde tesis edilmesine yönelik söylemi, güç-sınır dengesi çerçevesinde tartışılacaktır.

5.2.1. “Yeryüzünün Halifesi”nin Firavunlaşma Riski

Şeyhoğlu, yukarıda anlatıldığı gibi hükümdarı Allah'ın gölgesi ve yeryüzünün halifesi olarak zikretmekte ve eşsiz bir konuma yerleştirmektedir. Böylece Şeyhoğlu, hükümdarın siyasi otoritesini neredeyse mutlak bir noktaya taşımaktadır. Bu mutlaklaştırmanın ana maksadı ise padişahın ilahlaştırılması, sorgulanamaz bir konuma konulması veya keyfi otoriteye imkân tanınması değil, devlet nizamının ve siyasi istikrarın sağlanmasıdır. Bunun en açık göstergesi Şeyhoğlu'nun siyasi otoritenin zayıflığı durumunda kaosun hâkim olacağını ve memleket idaresinin imkansızlaşacağını sık sık vurgulayarak, toplumsal kaos ve iktidar zaafına karşı padişahı ihtar etmesidir. Bu sebeple Şeyhoğlu'nun “yeryüzünün halifesi” gibi hükümdarı güçlendiren söyleminin maksadı memleket nizamının tesis edilmesidir, muhatabı da öncelikli olarak reyadır.

Fakat meselenin hükümdara bakan yönünde Şeyhoğlu, padişahın zayıflık ve sınırlarının altını çizmektedir. Bunu yaparak, padişahın devlet idaresinde sahip olduğu ayrıcalıklı ve muktedir konumun, onu tiranlaşmaya götürmesini engellemeyi hedeflemektedir. Şeyhoğlu, padişahın siyasi gücünün sınırlandırılması hususunda şunları söylemektedir:

“... fahşa ve münker ve bagy bu haletde padişahlığın kibri ve kendünün gördüğüdür. Ve sultanlığının yüceliği ve üstünlüğüdür ki ihtiyarsuz padişahın dimağında zahir olur. Ve ol istiğna çoklığının neticesidir ki kendüden artuğın tamamet kendüye muhtaç görür. Ve bu bir marazdır; nihani ve ruhani ki hiç tabibler ilaç idemez.”²⁷⁵

²⁷⁵ A.g.e., 272-273.

“İşte kötü işler, karşı gelmeklik ve yaramazlık padişahlığın kibri ve kendini üstün bilmesidir. Sonra ister istemez padişahın aklında beliren sultanlığının yüceliği ve üstünlüğüdür. Bu da hep yüksekte bakma, kendini hep zengin görme ve muhtaçsızlığın sonucudur. Bu yönden

Böylece Şeyhoğlu, padişahın kendini yüce ve üstün bilip kibirlenmesinin en kötü hastalık olduğunu söylemektedir. Bunun ardından ise bu hastalığın tezahürünün firavunluk, yani tiranlık olduğunu açıkça ifade eder. Şeyhoğlu, firavunlaşmayı hükümdarın hem halkla ilişkisinde hem Allah'la ilişkisinde birbiriyle bağlantılı bir sorunsal olarak ele almaktadır. Firavunlaşmanın tarifini, hükümdarın muhtaçsızlık vehmi ile halkı küçük görmesi, insanlara kibirle ve halka baskı yapması olarak yapar. Bu kibir ve baskı halinin Allah'tan yüz çevirerek kendi benliğini öne çıkarma olması hasebiyle Allah'a da isyan olduğunu ifade eder.²⁷⁶

Bu hususta önce Alak suresi altı ve yedinci ayetleri iktibas eder. Ayetin mealinde şöyle denilmektedir: “Hayır, doğrusu insan azıyor, kendini ihtiyaçsız görerek.”²⁷⁷ Şeyhoğlu, ayetin Arapça aslını verdikten sonra, tercümesini şu şekilde verir: “Hakikat ademi Hak'dan yüzün döndüre ve ayagın haddan taşıra basa çün kendüzin bi-niyaz göre ve halkı kendüye niyazmend Firavn-var ucb ide.”²⁷⁸

Şeyhoğlu, bu ayetten sonra, hükümdarın firavunlaşmamasıyla ilgili ise şu ihtarlarda bulunur:

“Ve dahi yakın bile ki ol vakt ki ganîlik ve mustagnilik ve sultânlik izzeti göziyle kul kendüye baka, tekebbürün ve tecebbürün sayrulığı anun dimâğında görümügele. Horlık ve hakîrlik göziyle Hak ta'âlânun halkına bakar ve derhâl Hak ta'âlâ hâzretinün 'inâyeti nazarından düşer.”²⁷⁹

o padişah kendinden başkalarını hep kendisine muhtaç görür. Bu da bütün doktorların çaresini bulamadığı [gizli ve psikolojik] bir hastalıktır.” Bkz., Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 110. (Köşeli parantezli ifadeler metnin aslına bakılarak Kemal Yavuz'un tercümesine ek olarak tarafımca eklenmiştir.)

²⁷⁶ A.g.e., 273, 274.

²⁷⁷ A.g.e., 273.

²⁷⁸ A.g.e., 273.

“Gerçekte insan, Tanrı'dan yüz çevirir ve ayağını hadden ileri basar. Çünkü kendini ihtiyaçsız, halkı da kendine muhtaç görür ve Firavun gibi kibirlenir durur.” Bkz. Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 111.

²⁷⁹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 274.

Sonrasında Şeyhoğlu Hz. Peygamber'in bir hadisine yer vermektedir: “Uçmaga girmez ol ki gönlinde miskâl zerre kibr ola. Sordılar ki “ya Resûlullâh kibr nedir? “Kibr oldur ki âdemîlere hakâret göziyle bakalar ve hakkı görmeyeler.”²⁸⁰

Böylece Şeyhoğlu, verdiği hadis üzerinden, firavunlaşmanın ana kaynağı olarak gördüğü kibri yine halka ve Allah'a yönelik veçheleri açısından ele almaktadır. Padişahın tiranlaşmasının sonucunun ona cennetin yasaklanması olacağını ihtar ederek, muhtemel en güçlü dini dayanak ve söylemlerle padişahın tiranlaşmasını engellemeye çalışmaktadır.

5.2.2. Hükümdarlığın Siyasi Otoritesinde Güç ve Sınır Dengesinin Tesisi

5.2.2.1. Hükümdarın Kul Olması İtibariyle Güçlendirilmesi ve Sınırlandırılması

Şeyhoğlu, hükümdarın otoritesini bir yandan Allah'a kul olmada bir önemli bir vasıta, diğer yandan tiranlaşmaya sebep olabilecek bir tehlike olarak değerlendirmektedir. Padişah, nefsinin kontrol edip gerek şahsi hayatında gerek halkı idaresinde Allah'a olan kulluğunu yerine getirdiği takdirde hem dünyada hem ahirette bunun mükafatını alacaktır. Ayrıca, Şeyhoğlu, padişahı adaleti sağlaması neticesinde nübüvvet makamına ve mertebesine erişeceğini söylemektedir. Yani, hükümdarlığın gereklerini olması gerektiği gibi yerine getiren padişah kulluk itibariyle de diğer insanlardan üstündür. Bu söylem, kulluk yönüyle hükümdarın siyasi otoritesini güçlendirmekte, sıradan halka karşı hükümdarın kul olarak da üstün olabileceğini ifade etmektedir.

“Sonra zenginlik ve muhtaçsızlık ve padişahlığın yüceliği gözüyle kul kendine bakmalı; kibirlenmenin, başkalarına baskı yapmanın hastalığının kendinde ortaya çıktığını görüp yakın bilmelidir. Eğer aşağılamak ve muhtaç görmek açısından Allahu Taâlâ'nın kullarına bakarsa, işte o zaman derhal Hak Taâlâ hazretinin yardımını görmekten uzak kalır ve aşağılara düşer.” Bkz. Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 111.

²⁸⁰ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 274

“Gönlünde zerre kadar kibir bulunan kişi cennete giremez.” “Ey Allah'ın peygamberi kibir nedir? diye sordular. Cevap olarak: “Kibir insanlara hakaret gözü ile bakmak ve Allahu Taâlâ'yı görmemektir” buyurdu. Bkz. Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 112.

Öte yandan, padişahın hükümdarlıkta yanlışa düşmesi onu kullukta gerilere götüren ve halktan da aşağı bir noktaya düşüren bir risk olarak sürekli hatırlatılmaktadır. Padişahın saltanatı ve gücü, nefsinin her istediğini yapması neticesinde onu kibirlenmeye götürecektir ve şirke düşürecektir. Böylece hükümdar Allah'a kul olamayıp kendisi Tanrılık davasına düşecektir, yani firavunlaşacaktır. Şeyhoğlu'na göre bu durum padişah için en tehlikeli bir yoldur. Bu noktada Şeyhoğlu, hükümdarın kibrinin engellenemediği takdirde Tanrılık iddiasında bulunup firavunlaşacağını vurgulamaktadır. Bu uyarı ile padişahın siyasi otoritesinin sınırlarını göstermekte, onun mutlak otoriteye sahip olmadığını altını çizmektedir.

Şeyhoğlu, hükümdarın tiranlaşma tehlikesinden nasıl kurtulacağı ile ilgili ise tavus kuşu örneğini vermektedir:

“Ve bu âfâtun mu ‘âlecesi budur ki, çün tâvûs bigi her dem sultânlığın kanadına ve kuyruğuna baka kendüye hôt gelmeklik hâsıl ola ve dileye ki tekebbür ‘âlemine pervâz ura ve celvelene hemân-dem ‘acz ve fena ayagının karalığına nazar kıla ki, evvel asl neden-idi? Ki; “Sizi bir hor sudan yaratmadık mı?” Ya ‘nî “yaratmadum mı sizi hôt sudan! Göre ki ön hôt su-y-ıdı ve sonra bir avuç toprak olısar.”²⁸¹

Buna göre, padişah, kibirlendiği zaman acizliğini hatırlamalıdır. Yani Allah'a kul olmalıdır. Hükümdarın saltanat ve iktidarı tavus kuşunun güzel kanatları ve kuyruğuna benzetilirken, zayıflık ve acizyeti ayaklarına benzetilmektedir. Bir kul olan padişah eksiksiz ve kusursuz değildir. İktidar gücü padişaha muhtaçsızlık ve eksiksizlik vehmi verebilir, fakat padişah bunlara kapılıp firavunlaşmamalı, zayıflığını bilip, haddini aşmamalıdır. Allah karşısında zayıflığını bilen hükümdar, halka karşı istediği gibi

²⁸¹ Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 274-275.

“İşte bu belanın ilacı her an tavus kuşu gibi sultanlığın kanadına ve kuyruğuna bakıp kendinde güzel görünmek durumu ortaya çıkınca tekebbür, büyülenme alemine kanat açıp havalanmalı, sonra birdenbire acizlik ve yok olmaklık ayağının karalığına ve çirkinliğine bakıp kendine gelmeli; önceden aslının ne olduğunu düşünmelidir.” Bkz. Yavuz, “Günümüz Türkçesiyle”, *Kenzü'l-Kübera*, 112.

davranmayacak, kendisine çizilen adalet, şeriat ve ahlak sınırları içerisinde vazifesini icra edecektir.

5.2.2.2. Hükümdarlık Çeşitleri Açısından Siyasi Otoritenin Güçlendirilmesi ve Sınırlandırılması

Yukarıda açıklandığı gibi, Şeyhoğlu Mustafa, padişahlığı bir yandan *has* ve *amm*, diğer yandan *hakiki* ve *mecazi* olmak üzere iki ayrı sınıfta dörde ayırmaktadır. Şeyhoğlu'nun "has" ve "amm" padişahlık tanımına göre, has padişahlığın hükümdarın siyasi otoritesinin sınırlandırılmasına, amm padişahlığın ise hükümdarın siyasi otoritesinin güçlendirilmesine örnek olduğu görülmektedir.

İnsanın ahlak ve adalet ile kendini yönetmesi olarak tanımlanan has padişahlık, bunu kendi hayatında gerçekleştirebilen herkesin ulaşacağı bir mertebedir. Bu tanım ile Şeyhoğlu padişahı adalet ve ahlak ile sınırlandırmakta, sınırsız ve mutlak güç sahipliğini gayr-muteber addetmektedir. "Amm padişahlık" ise padişahın devleti yönetmesi olup, Şeyhoğlu'nun padişahın siyasi otoritesini güçlendirdiği yerdir. Bu ikisi arasındaki dengeyi de has padişahlığı elde edemeyip sadece amm padişahlığa sahip olmanın firavunluğa denk düştüğünü belirterek kurmaktadır.

Diğer hükümdarlık çeşitleri olan *mecazi* ve *hakiki* hükümdarlıkta da sınır ve güç dengesi kurulmuştur. Şeyhoğlu, mecazi padişahlığı, has padişahlığa sahip olamayip sadece amm padişahlığa sahip olmak olarak tanımlamaktadır. Böyle bir hükümdarlığın Firavun hükümdarlığı olduğunu, yani tiranlık olduğunu, açıkça belirtmektedir. Şeyhoğlu'nun çizdiği kavramsal çerçevede, mecazi hükümdar olmaması yönünde ihtar edilen padişahın siyasi otoritesi, has padişahlık ile sınırlandırmaktadır. Hakiki hükümdarlık ise, Şeyhoğlu'nun idealindeki hükümdardır. Has ve amm padişahlığın ikisine birden sahip olunarak hakiki hükümdarlığa erişilebilir. Yani Şeyhoğlu'nun ortaya koyduğu ideal hükümdar, siyasi otoritede güç ve sınır dengesini sağlamış olan padişaktır. Sahip olunan güç ile devlet ve toplum nizamı sağlanacak, ortaya konan sınırlar ile devletin başının tiranlaşması engellenecektir.

5.2.2.3. Hükümdarın Siyasi Otoritesinin Adalet-Şeriat ile Güçlendirilmesi ve Sınırlandırılması

Şeyhoğlu'nun yukarıda ayrıntılı anlatılan üçlü adalet anlayışı, “hükümdarlıkta güç ve sınır dengesi” çerçevesinde ele alındığında, hükümdarın siyasi otoritesinin adalet ile güçlendirildiği ve sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu üçlü adalet anlayışına göre, hükümdar adil olma hususunda yalnızca halka karşı sorumlu değildir, kendini kontrol ederek nefsi ile arasındaki adaleti ve kulluğunu yerine getirerek Allah ile arasındaki adaleti de sağlamak durumundadır. Adalete erişme amacı, hükümdara birçok vazifeler yüklemektedir. Ayrıca, hükümdar adaleti kendine göre değil şeriata göre yerine getirmelidir. Şeyhoğlu'nun bu anlayışında adalet kontrol mekanizması olarak çalışmakta, adaletin sağlanması gerekliliği ise hükümdarı dizginlemekte ve onun otoritesini sınırlandırmaktadır.

Diğer yandan, şeriati tatbik etme yetkisinin yegâne sahibi olmak, padişahın siyasi otoritesini güçlendiren en temel unsurlardandır. Ayrıca, hükümdar adaleti sağlarsa, “adil hükümdar” olarak anılacak ve halkın karşısında yüce, üstün görülecektir. Bu da yine siyasi otoritesinin güçlendirilmesine örnektir.

5.2.2.4. Hükümdarın Siyasi Otoritesinin Ahlak ile Güçlendirilmesi ve Sınırlandırılması

Şeyhoğlu'nun ortaya koyduğu siyasi iktidar ve düzen çerçevesindeki “hükümdarlıkta güç dengesi”nin önemli bir ayağını ahlak teşkil etmektedir. Şeyhoğlu, ahlak vasıfları ile ilgili olarak yaptığı Hak sıfatı-halk sıfatı ayrımında, hükümdarın Hak sıfatı alması gerektiğinin altını çizmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu sıfatların bilhassa öne çıkanları cömertlik, merhametlilik, hilm ve kahr sahibi olmaktır. Bu sıfatlara sahip olacak olması itibarıyla hükümdar, Hak sıfatını alan yegâne insan olarak eşsiz bir konuma gelmekte, yani siyasi otoritesi güçlenmektedir. Şeyhoğlu'nun ideal hükümdar tasavvurunda, bu vurgu yine padişahın kendisini üstün görmesine yönelik bir söylem değil, halkın gözünde padişahın otoritesini güçlü kılmaya yönelik bir söylemdir. Bu sebeple, Şeyhoğlu, hak sıfatı olarak bahsettiği sıfatların tamamında, padişahın bu sıfatlarda aşırıya gitmemesi gerektiğini, gittiği takdirde devlet ve memleket nizamının bozulacağını ihtar etmektedir. Bu nizamın bozulması gerek padişahın kahr gibi

sıfatlarda ileri giderek firavunlaşması, gerek yumuşaklık gibi sıfatlarda ileri giderek devlet otoritesinin ortadan kalkması yoluyla gerçekleşir.

a) Hilm

Şeyhoğlu'na göre, hükümdar, Allah'ın sıfatı olarak saydığı hilm vasfına sahip olmalı ve halka sert ve zorba davranmamalıdır. Öte yandan, Şeyhoğlu, padişahın çok da yumuşak ve uysal görünmemesini tembih etmekte, öyle olursa “padişahlığın ihtişamı ve saltanatın heybeti gönüllerden kazınır” demektedir. Hatta hükümdara muhalif olanların bunu “gevşek tabiatlı” olma olarak yorumlayacaklarını ifade etmektedir.²⁸² Ayrıca, çok yumuşak olmanın acz ve çekingenliğe yol açabileceğini, aciz ve çekingen olması gerekenin de halk olduğunu söylemektedir. Böylece Şeyhoğlu, padişaha hilm sahibi olup, halka sert davranmamasını öğütleyerek, onun muhtemel tiranlaşmasının önüne geçmeye çalışmaktadır. Öte yandan, padişahın hilmde ileri gitmemesi gerektiğini hatırlatarak, halkın ve muhaliflerin gözünde hükümdarın siyasi otoritesini güçlendirmekte ve memleket nizamının temin edilmesini sağlamaktadır.

b) Kahr

Şeyhoğlu'na göre, nizamın sağlanmasında ve hükümdarın siyasi otoritesinin tesisinde bulunması gereken bir başka vasıf “kahr”dır. Bu konuda da ihtiyatı önceleyen Şeyhoğlu, kahr vasfını hilm vasfı ile dengelemektedir. Kahr gücü ifade ederken, hilm onun sınırını çizmektedir. Örneğin, devlet otoritesine ve memleket nizamına halel getirmeyecek olan istisnai veya küçük denebilecek suçlar hilm sıfatı gereği affedilmelidir. Böylece suçsuz insanların tiranlık ve zulümle baskı altına alınması bir yana birtakım suçluların dahi affedilmesi öğütlenerek hükümdarın elinde bulundurduğu devlet otoritesini suiistimal etmesinin önü kesilmeye çalışılmaktadır.

Diğer taraftan padişah memleket dahilinde ve haricinde bulunan düşmanlara, fesat çıkararlara, zulmedenlere, adaleti bozanlara karşı var gücüyle mücadele etmeli ve onların zulümlerini ortadan kaldırmalıdır. Padişahın sahip olması gereken bu güçlü siyasi otorite sayesinde devlet ve hükümet nizamı sağlanabilecek, halk huzur, güven

²⁸² Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera*, 279.

ve adalet içerisinde yaşayabilecektir. Hilm sıfatı gereği kahırda aşırıya gitmesi önlenen padişah, tiranlaşmayacak ve ideal siyasi düzen sağlanmış olacaktır.

c) Cömertlik

Şeyhoğlu Mustafa, hükümdara sahip olduğu malı halka hizmet yolunda han, hamam, kervansaray, köprü, mescit yapımı ve fakirlere yardım ve benzeri yollara harcaması gerektiğini öğütlemektedir. Böylece hükümdar elinde bulunan malı halkı unutarak kişisel menfaatleri için kullanmayacak ve tiranlaşmasının önüne geçilmiş olacaktır. Fakat haddinden fazla cömertliğin de devlet nizamına hanel getireceği ihtarında bulunarak padişahın mevzubahis otoriteyi zedeleyecek ölçüde bir cömertlikte bulunmaması gerektiğini ifade etmektedir. Fazla cömertliğin israf olduğunu israfın da para ve malların telef olmasına sebep olacağını söylemektedir. Böylece eldeki malın kontrolsüz harcanması sonucu mali kaynaklar zaafa uğramayacak ve memleket nizamının tehlikeye girmesi önlenecektir.

d) Merhamet

Hükümdarın sahip olması gereken bir diğer ahlak vasfı olan merhamet, yine hükümdarın siyasi otoritesinin güçlendirilmesi ve sınırlandırılmasına örnektir. Siyasi otoritesinin güçlendirilmesi açısından bakıldığında, iki nokta öne çıkmaktadır. Birincisi, Şeyhoğlu'na göre, hükümdarın merhametli olabilmesi için zengin ve güçlü olması gerekmektedir. Yani merhamet daha tanımı itibarıyla padişaha güç veren bir ahlaki vasfı olarak gösterilmektedir. İkincisi, sadece padişahın halkına merhamet göstermesi gerekmektedir. Diğer devlet erkanından başka kimse bu vasfı kullanmamalıdır. Şeyhoğlu buna sebep olarak padişahın başka kimsenin halka gerçek merhamet göstermeyeceğini ve bu hususta kimseye güvenilmeyeceğini ifade etmektedir. Sebep her ne olursa olsun, halka yönelik merhametin sadece hükümdar tarafından gösterilecek olması, hükümdarın siyasi otorite üzerindeki tekeli güçlendirmektedir.

Hükümdarın siyasi otoritesinin ilkesel olarak sınırlandırıldığı nokta ise, padişahın elindeki bütün gücü, zulüm ve baskı için değil, halka merhamet ve iyilik etmek için kullanması gerektiğidir. Şeyhoğlu, padişahın sahip olduğu siyasi gücün suiistimale açık olduğunun farkında olarak, bu gücün padişahı zulme sevk edebileceğinin altını

çizmektedir. Zulüm ve baskı ise tiranlıktır ve Şeyhoğlu'na göre padişah otoritesinin sınırlanması gereken noktayı ifade etmektedir. Benzersiz siyasi otoriteye sahip olan ideal hükümdar, merhamet sahibi olmalı ve gücünü tiranlaşmak için kullanmamalıdır. İktidarını keyfi biçimde kullanarak baskı ve zulüm yoluna giden hükümdar, has padişahlığa ve hakiki hükümdarlığa sahip olamaz, ancak firavun olabilir. Böylece meşru iktidarını kaybetmiş olur.

SONUÇ

Şeyhoğlu Mustafa'nın *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* eseri, erken Osmanlı döneminin bilinen ilk siyasetnamesi olması ve Türkçe olması itibariyle oldukça önemlidir. Ayrıca, İslam siyaset düşüncesi içinde yüzyıllardır süregelen siyasetname geleneğini taşıması ve Osmanlı siyaset düşüncesinin sonraki dönemlerini etkilemesi yönüyle de ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu tez çalışması, *Kenzü'l-Kübera*'nın İslam siyaset düşüncesi ve Osmanlı siyasetname geleneğine dahil olduğunu teyit etmiştir. İlk olarak, *Kenzü'l-Kübera*'nın Necmeddin Daye'nin *Mirsadü'l İbad* eserinden tercüme edilerek yazılmış olması (yarı tercüme/telif), bu eserin başlı başına siyasetname geleneği içerisinde yer aldığını göstermektedir. İçerik olarak Şeyhoğlu'nun *Kenzü'l-Kübera*'da işlediği ideal hükümdar, siyasi iktidar, devlet düzeni, adalet, ahlak, devlet adamlarının görevleri gibi konular önceki siyasetname eserleriyle paralellik arz etmektedir. Şeyhoğlu'nun bu konuları ele alış biçimi de klasik siyasetname eserleri ile ortaklık taşımaktadır. Eserin nasihat tarzında yazılmış olması, eserdeki babların devlet idarecilerinin görevlerine göre ayrılması, her babın altında öne sürülen düşüncenin muhtevasının ayet, hadis, şiir, menkıbe, darb-ı mesel ve hikayeler ile desteklenmesi ortak tarzı gösteren ana unsurlardır. Ayrıca kullanılan kaynakların hem İslam siyaset literatürü (Kur'an, sünnet, hadis, Hulefa-i Raşidin dönemi tecrübeleri) hem de İslam öncesi Fars, Hint geleneğinden siyaset ve ahlak literatürü kaynakları olması bu ortaklığın bir başka tezahürüdür.

Bu tezin temel sorularından olan Şeyhoğlu'nun ideal hükümdar tasviri *Kenzü'l-Kübera*'nın özellikle doğrudan hükümdara dair olan ilk iki babı esas alınarak incelenmiştir. Buna göre, Şeyhoğlu, ideal hükümdarı ortaya çıkarırken devamlı ikilik ve tezatlarla başvurmaktadır. Hakiki padişahlığın karşısına mecazi padişahlığı konumlandırmakta, böylece ideal hükümdarlık ve kaçınılması gereken hükümdarlık modellerini ortaya koymaktadır. Hakiki olarak adlandırdığı ideal padişahı, mecazi, yani kaçınılması gereken erdemsiz padişahı ayıran temel unsur padişahın ahlak, adalet ve şeriat ile sınırlandırılmasıdır. Kendisini bu sınırlamalara tabi tutmayan padişah tiranlaşmış, Şeyhoğlu'nun ifadesiyle firavunlaşmış ve ilahlaşmış olur. Şeyhoğlu'nun çizdiği bu teorik çerçevede mecazi padişah gayr-i meşrudur. Buna karşın, hakiki padişah, “yeryüzünün halifesi” ve “Allah'ın yeryüzündeki gölgesi” gibi kendisini halka karşı eşsiz bir güç konumuna taşıyan sıfatlara sahiptir. Memlekete fayda sağlayacak, siyasi düzeni tahkim edecek ve adaletli yönetimi yerine getirecek

olan padişah işte bu özelliklere sahip olan, eşsiz güce sahip ve çeşitli ilkesel sınırlarla sınırlandırılmış padişaktır. Ancak böyle bir hükümdar siyaseten meşrudur ve “hakiki” padişaktır.

Mevzubahis bu sınırların somut sınırlar olmayıp, padişahı denetleyen bir siyasi makam veya mekanizma bulunmadığının altını çizmek gerekir. Yani Şeyhoğlu'nun padişahı sınırlandırma gayreti normatif ahlaki ilkeler ile sınırlı kalmakta, doğrudan padişahın siyasi otoritesine müdahale özelliği taşımamaktadır. Bununla birlikte, bu normatif ve ilkesel sınırlar, siyasi meşruiyetin çerçevesini çizmekte ve ihlal edilmesi durumunda padişahın meşruiyeti tehlikeye girmektedir. Şeyhoğlu, padişahın gücünü ilkesel yapıda olan ahlaki ilkeler ile sınırlandırarak, bu ilkelerin padişah tarafından aşılması durumunda toplumsal ve siyasi muhalefetin hükümdarı tahttan indirmesinin söylemsel zeminini hazırlamaktadır.

Şeyhoğlu, hakiki padişahlığı elde etmek için padişahın gözetmesi gereken ilke ve unsurları spesifik olarak belirtmekte ve bunları örneklendirmektedir. Bunlar, kulluk şuuruyla yaşamak, adalet ve şeriatı tatbik etmek ve Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmaktır. Şeyhoğlu, her üç ilkede yine güç dengesini öne çıkarmaktadır.

Şeyhoğlu'nun kurduğu hükümdarlık-kulluk ilişkisinde, padişahın tahta geçmesi, Allah'a kul olmak için bir vasıta. Buna göre hükümdarın asıl maksadı Allah'a kul olmak olmalıdır. Bunları yapan padişah peygamberlik mertebesine ulaşır. Şeyhoğlu, hükümdarın çok mal-mülke ve zenginliğe sahip olmasının önemini vurgulamakta fakat nefesine uymaması için de onu uyarmaktadır. Hükümdar, farz ibadetlerini yaptıktan sonra diğer vakitlerinde ülke işleri ile ilgilenmelidir. Çünkü, hükümdar için ülkedeki adaleti sağlamak nafîle ibadetlerden daha öncelikli olmalıdır. Böylece Şeyhoğlu kulluğu hükümdar için hem halka karşı bir güçlendirme vasıtası, hem de kendisini sınırlandıran bir unsur olarak ortaya koymaktadır.

Şeyhoğlu, İslam siyaset düşüncesinin en önemli ilkelerinden olan adalet hususunda kendisinden önceki siyasetname eserlerine benzer bir yaklaşıma sahiptir. Şeyhoğlu, adaleti zulmün karşısına koymakta ve padişahlık ile adaleti ikiz kardeş olarak görmektedir. Adaletin tatbik edilmesi konusunda ise şeriatı öne çıkarmaktadır. Hükümdar, adaleti kendine göre değil, şeriatın kurallarına göre yerine getirmek durumundadır. Ayrıca, Şeyhoğlu'na göre adaletin ülke içine bakan yönü olduğu kadar ülke dışına bakan yönü de vardır. Hükümdar, ülke dışına bakan kısımda adaleti gaza

ile yerine getirmelidir. Son olarak, Şeyhoğlu'nun üçlü adalet anlayışı büyük önem taşımaktadır. Buna göre, adalet, hükümdarın kendisi, halkı ve Allah ile arasındaki ilişkiye göre üç kategoride incelenmektedir. Şeyhoğlu'nun idealindeki hakiki hükümdar, bu üç kategoride de adaleti sağlamak zorundadır. Biri eksik olduğunda adalet yine tam tatbik edilmemiş olacaktır. Özetle, bir yandan padişah ülkede adaleti sağlama hususunda nihai söz hakkına sahip idareci olarak güçlendirilirken, bu hakkın tatbikinde şeriat ile sınırlandırılmaktadır.

İslam siyaset düşüncesinin diğer önemli ilkesi olan ahlak, *Kenzü'l-Kübera*'nın genelinde oldukça geniş yer kapsamaktadır. Şeyhoğlu, hükümdarın Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmasını yani Allah'ın sıfatlarını taşıması gerektiğini söylemektedir. Bu noktada, Hak ve halk sıfatı ayrımı yapan Şeyhoğlu, padişahın yeryüzünün halifesi ve Allah'ın gölgesi olması itibariyle Hak sıfatlarını taşıması gerektiğini dile getirmektedir. Bunlar, cömertlik, kerem, hilm, affetme, kahr, merhamet, şefkat ve ihtiyattır. Böylece sahip olunması gereken ahlaki özellikler, padişahı halka karşı üstün bir konuma koyan sıfatlardır. Fakat bu sıfatların her birisi padişahın elindeki hükümdarlık otoritesini nasıl kullanması gerektiği hususunda padişahı sınırlandırmakta, ona keyfi idare imkânı vermemektedir.

Şeyhoğlu Mustafa'nın yaptığı bu tahlil ve tasvirler ve verdiği tavsiyeler, onun siyaset felsefesinin en temel sorunsallarından birine cevap aradığını göstermektedir: Bir yandan siyasi nizamın istikrarlı ve güçlü olması sağlanırken, diğer yandan hükümdarın tiranlaşmasının önüne nasıl geçilebilir? Şeyhoğlu bu problemi bir "siyasi güç dengesi" ortaya koyarak aşmayı hedeflemektedir. Bu dengenin bir ayağını "güç" diğerini "sınır" teşkil etmektedir. "Güç" kısmında "hakiki" olarak nitelediği ideal hükümdar yer almaktadır. Eşsiz güçlere sahip olması gereken hükümdar, bu sayede siyasi nizam ve istikrarı sağlayabilir. Dengenin "sınır" ayağında ise eşsiz otoriteye sahip olan padişah, bu gücü suiistimal etme ve tiranlaşmaya karşı kulluk şuuru, şeriatla sağlanan adalet ve ahlak ile ilkesel olarak sınırlandırılmalıdır.

Bu dengenin önemli bir unsuru, "güç" tarafının bilhassa yönetilenlere karşı vurgulanıp, siyasi istikrarın sürmesinin sağlanmaya çalışılmasıdır. "Sınır" hususunda ise hükümdar muhatap alınmaktadır. Böylece kendisine sınırlar telkin edilen padişah tiranlaşmayacak, padişahın güçlü yönlerine muhatap olan halk ise siyasi iktidara itaat edecektir. Her ikisinin aynı anda sağlanması ile siyasi nizam adaletle sağlanmış olacak, ülke müreffeh olacak, insanlar huzur ve barış içinde yaşayacaktır.

Şeyhoğlu, sınırlarını aşan hükümdarın mecazi padişah olacağını, firavun mesabesine geleceğini ve hakiki padişahlığa sahip olamayacağını ifade etmektedir. Burada mesele doğrudan padişahın siyasi meşruiyeti ile ilgilidir. Şeyhoğlu Mustafa'nın padişahı sınırlandırmak için ortaya koyduğu engeller olan adalet, ahlak ve şeriat bir hükümdara siyasi meşruiyet kazandıran temel unsurlardandır. Şeyhoğlu, sınırlarını aşan padişahın firavunlaşacağını söyleyerek, onun meşruiyetini yitireceğini ifade etmekte ve padişahın tiranlaşmasına yönelik en büyük karşı engeli koymaktadır. Neticede meşruiyetini yitiren hükümdara karşı isyan da onun rakip siyasiler tarafından devrilmesi de artık meşru olmaktadır. O sebeple, siyasi iktidarı elinde bulunduran bir kimse için en büyük tehdit meşruiyetini kaybederek, iktidarından olmasıdır. Şeyhoğlu Mustafa, elindeki eşsiz siyasi gücü tiranlaşma yolunda kullanması oldukça muhtemel olan padişah için, sınırlarını aşma durumunda tahtını kaybetme riskini ortaya koyarak ve bunun meşrulaşacağını açıkça göstererek, padişahı elindeki gücü suiistimal etmemeye sevk etmeyi amaçlamaktadır.

Kenzü'l-Kübera'nın son iki babını teşkil eden vezirler, alimler ve devletin üst kademe yöneticilerine yönelik tasvir ve tavsiyeler, Şeyhoğlu Mustafa'nın genel yönetim yaklaşımıyla tutarlık arz etmektedir. Bu öğütlerde Şeyhoğlu, devlet yöneticilerinin, bilhassa da vezirin, padişahın otoritesini sarsmaması gerektiğinin altını çizmektedir. Vezirin konumunu bir çadırın direğine benzeten Şeyhoğlu, o ne kadar sağlam olursa ülke yönetiminin öyle sağlam olacağını, aksi takdirde ülke yönetiminin ve nizamının bozulacağını ifade etmektedir. Vezirin Allah, padişah ve asker ile reaya ile ilişkisini tek tek ele alan Şeyhoğlu, vezirin bu ilişkilerde “doğruluk”, “yüce himmetli olma”, “sebat”, “tahammül” sıfatlarını esas alarak hareket etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Böylece vezir hem gücünün gereklerini doğru şekilde yerine getirebilecek, hem de sınırlarına riayet ederek nizamın bozulmadan sürmesini temin edecektir.

Alimleri, müftüler, vaizler ve kadılar olarak üç zümrede inceleyen Şeyhoğlu, her birini incelerken hakiki ve sahte ayrımı yapmaktadır. Bu ayrım hakiki padişah-mecazi padişah ayrımı ile paralellik arz etmektedir. Hakiki olmadığını söylediği müftü, vaiz ve kadı grupları için nefislerinin peşinden giden ve memleketi felakete sürükleyen yöneticiler olduklarını ifade etmektedir. Her birisi hem kendi alanlarında tam ilim sahibi olmalı, işlerini layıkıyla yerine getirmeli ve kişisel menfaat için değil Allah korkusuyla gerçek takvaya ulaşmak için vazifelerini icra etmelidir. Böyle yapıldığında

devlet yönetimi hakkıyla yerine getirilmiş, adalet sağlanmış ve toplum nizamı olması gerektiği şekilde temin edilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adalıoğlu, Hasan Hüseyin. “Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 5, S. 2 (2004).
- Akün, Ömer Faruk. “Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa”. *İslam Ansiklopedisi*, 11/481.
- . “Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa”. *İslam Ansiklopedisi*, 39/481.
- Arıcı, Müstakim. “Ahlak ve Siyaset Üzerine Düşünceler”. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 25 (2011).
- Avcı, Casim. “Hilafet”. *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/539-546.
- Ayan, Hüseyin. *Şeyhoğlu Mustafa Hurşid-name (Hurşid ü Feraşad) İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1979.
- Aycan, İrfan. “Muaviye b. Ebu Süfyan”. *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30/332-334.
- Aydın, Mehmet Akif. “Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi İslam Devlet Yönetimi”. *İslam ve Demokrasi, Kutlu Doğum Sempozyumu-1998*. haz. Ömer Turan. Ankara: TDV Yayınları, 1999, 21.
- . “İmamet”. *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/204.
- Bağdatlı, Özlem. *İslam Siyaset Düşüncesinin Kavramsal Temelleri*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- . “İslam Siyaset Düşüncesinin Kavramsal Temelleri” Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Barca, İbrahim. “Klasik İslam Siyaset Kurumu ve Literatürüne Genel Bir Bakış”. *Siirt Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 2, S. 1 (2015).
- Bardakoğlu, Ali. “İslam”. *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/21.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, 2. Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.
- Cide, Ömer. “Devlette Birliği Sağlama Örneği Ömer b. Abdülaziz”. *Kilis 7 Aralık Üni. Sos. Bil. Dergisi*. C. 8, S. 15 (2018): 56-73.

- Çağrı, Mustafa. "Adalet". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/341-343.
- "Gazzâlî". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13/489.
- Çolak, Orhan M. "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnameler Bibliyografyası". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. C. 1, S. 2 (2003).
- Darling, Linda. *A History of Social Justice and Political Power in the Middle East: The Circle of Justice from Mesopotamia to Globalization*, New York: Routledge, 2013.
- Davutoğlu, Ahmet. "Devlet". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9/237.
- Doğan, Enfel. *Şeyhoğlu Sadrüddin'in Kabus-name Tercümesi, Metin-Sözlük-Dizin-Notlar-Tıpkıbasım*, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2011.
- Emecen, Feridun. "İhtirasın Gölgesinde Bir Sultan: Yıldırım Bayezid", *Osmanlı Araştırmaları*. C. 43, S. 43 (2014): 67-92.
- Eren, Şadi. "Kur'anî Perspektiften Adalet ve Zulüm Kavramlarına Genel Bir Bakış". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*. S. 6 (2018): 121-138.
- Fayda, Mustafa. "Hulefa-i Raşidin". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18/330.
- Gökyay, Orhan Şaik. "Kenzü'l-Kübera ve Mahakkü'l-Ulema". *Çevren*, S. 9 (Mart, 1979): 37-51.
- "Kenzü'l-Kübera ve Mahakkü'l-Ulema". *Çevren*. S.10 (Haziran, 1976): 43-79.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.
- *İslam'a Giriş*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1999.
- İbn Haldun, *Mukaddime*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 1988.
- İnalcık, Halil. "Bayezid I". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 5/231-234.
- Kaçar, Hilmi and Jan Dumolyn. "The Battle of Nicopolis (1396), Burgundian Catastrophe and Ottoman Fait Divers" *Revue Belge de Philologie et*

- d'Histoire / Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*. S. 91 (2013): 905-934.
- Kallek, Cengiz. "Biat". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6/120-124.
- Kara, İsmail. "Hilafetten İslam Devletine Çağdaş İslam Siyasi Düşüncesinin Ana İstikametleri ve Problemleri". *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. C. 24, S. 47 (2019).
- Karaman, Hayreddin. "Adalet". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/343-344.
- Kaya, Mahmut. "el Medinetül-Fazıla". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/319.
- Kenanoğlu, Macit. "Vergi". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2013). 43/54.
- Keskintaş, Orhan. "Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme" Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- . *Adalet, Ahlak ve Nizam: Osmanlı Siyasetnameleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Kılıç, Muharrem. "Turtûşi". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41/430-431.
- Kınalızade Ali Çelebi. *Ahlak-ı Ala'i*. haz. Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.
- Korkmaz, Zeynep. "Kabusname ve Marzubanname Çevirileri Kimindir?". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, (1967): 273-275.
- . *Sadrüddin Şeyhoğlu Marzuban-name Tercümesi, İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1973.
- Kömbe, İlker. "Dünya Düzeninin Temelleri: Adalet Dairesi Literatürüne Giriş", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. C. 18, S. 35 (2013).
- Köse, Hızır Murat "Siyaset". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37/295.

- . “İslam Siyaset Düşüncesinin Temelleri – Bir Giriş Denemesi”, *İslam Siyaset Düşüncesi: Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan*. ed. Lütfi Sunar ve Özgür Kavak. Ankara: Nobel Yayıncılık, (2018), 27-43.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011),
- Levend, Agah Sırrı. “Siyaset-nameler”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*. C. 10 (1963): 167-194.
- Macit, Muhittin. “Tercüme Hareketleri”. *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/501.
- Merçil, Erdoğan. “Anadolu beylikleri”. *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3/138-139.
- Muhammed B. Turtûşî, *Sirâcu'l-Mülûk: Siyaset Ahlakı ve İlkelerine Dair*. haz. Said Aykut. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Necmeddîn-i Dâye, *Sufi Diliyle Siyaset: İrşâdü'l-mürîd ile'l-murâd fi tercemeti Mirsâdü'l-ibâd*. haz. Özgür Kavak. İstanbul: Klasik Yayınları, 2010.
- . *Tasavvuf Yolu: Mirsâdü'l-İbâd*. çev. Halil Baltacı. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013.
- Nizâmülmülk. *Siyasetnâme*. çev. Mehmet Taha Ayar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Öz, Mustafa “Şia”. *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/114-115.
- Özaydın, Abdülkerim. “Nizamülmülk”. *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33/194-196.
- Özcan, Azmi. “İslam”. *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 27.
- Özkan, Mustafa. “Medine Vesikası”. *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2019), ek-2/212.
- Sariyannis, Marinos. *A History of Ottoman Political Thought up to the Early Nineteenth Century*, Brill, 2019.
- Sunar, Lütfi. “Patrimonyalizmin Gölgesinde İslam Siyasal Sisteminin Anlaşılması Sorunu”. *İslam Siyaset Düşüncesi: Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan*. ed. Lütfi Sunar ve Özgür Kavak. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018.

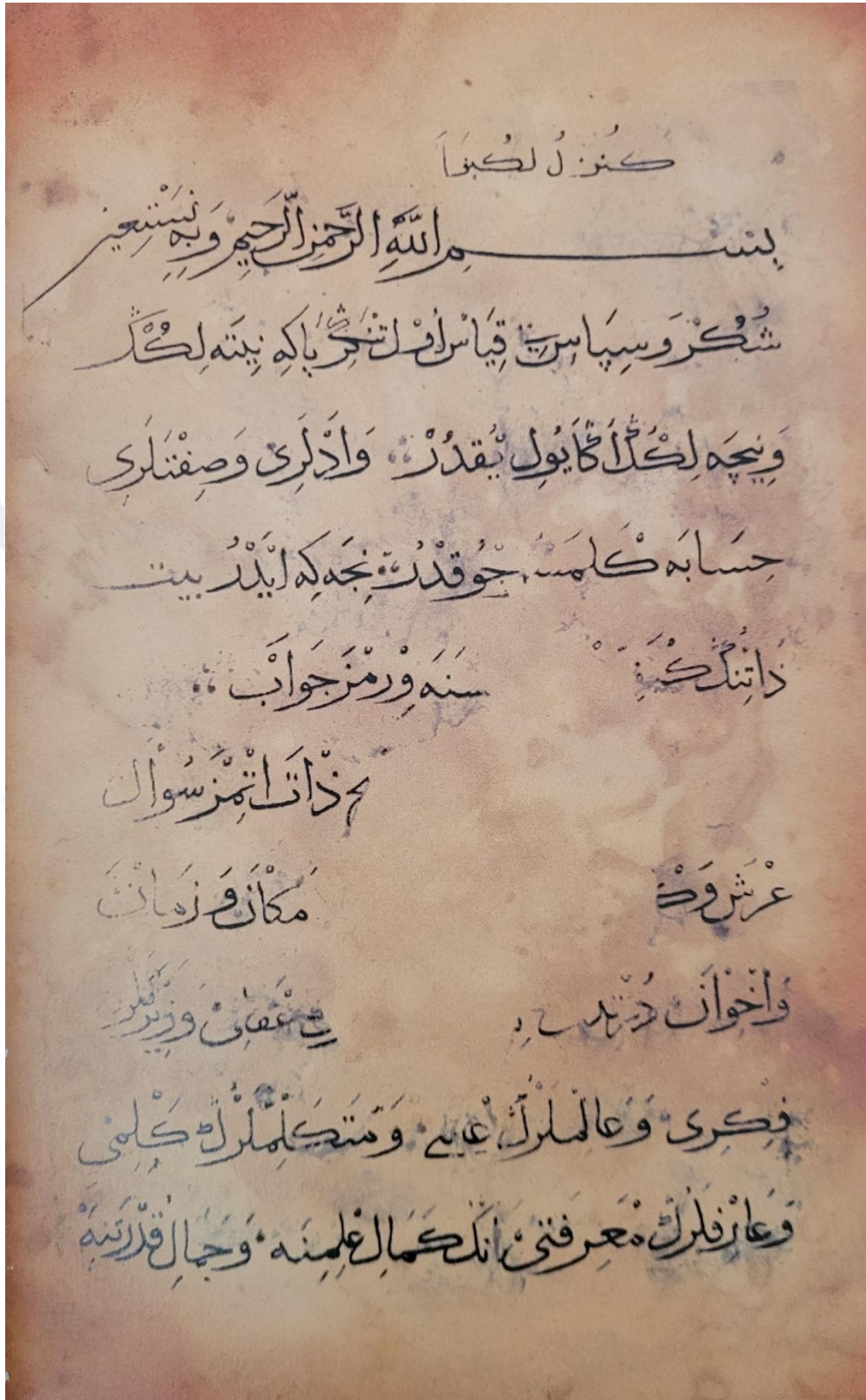
- Sunar Lütfi ve Özgür Kavak, ed. *İslam Siyaset Düşüncesi: Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.
- Şeyhoğlu Mustafa. *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema: Büyüklerin Hazinesi Alimlerin Mihenk Taşı*. haz. Kemal Yavuz. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013.
- Şimşir, Mehmet. "İslam Devleti'nin İlk Kuruluş ve Kurumsallaşma Süreci". *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Dergisi*. S. 38 (2017): 276-277.
- Tefazzülî, Ahmed. "Enuşirvan". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11/255.
- Türcan, Talip. "Şura". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/230-235.
- Türk, H. Bahadır. *Çoban ve Kral: Siyasetnamelerde İdeal Yönetici İmgesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.
- . *Osmanlı Tarihi I.cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982.
- Varlık, Mustafa Çetin. "Germiyanogulları". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14/33-35.
- . "Şeyhoğlu'nun *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* Adlı Tercüme Eseri". *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul 15-20 Ekim 1973): Tebliğler*. İstanbul: 1979, 544-548.
- . *Germiyanogulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.
- Yavuz, Kemal. "Şeyhoğlu". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/88-89.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Abbasiler". *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/37.
- Yılmaz, Hüseyin. *Caliphate Redefined: The Mystical Turn in Ottoman Political Thought*, Princeton University Press, 2018.
- Yılmaz, Mehmet Şakir. *Sultanların Aynası*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016.

Yiğit, İsmail. “Emeviler”. *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11/88-89.

----- İsmail Yiğit, “Müstansır-Billah, Ahmed b. Muhammed”. *İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/119.

Yinanç, Mükrimin Halil. “Bayezid I”. *İslam Ansiklopedisi II*, 369-370.

Kenzü'l-Kübera'nın İlk Sayfası

اِذْ وَى مَرَادِ لِرَزْمِ مَيْتَرًا وَكَيْلَ آرْزُولِى مَسْخَرًا لِّأَبِيهِ
عَلَّمَهُ لِكَلِّ الْمَلِكِ سَعَادَتِ وَدَوْلَتِ مَقَرَّرِ وَالْمِجْنَلِ
عَمْرِى مَعْدِي لِي وَنَحْدُومِ زَاذَةَ كِرِنْدَانَةَ مَحْدُومِ زَاذَةَ لِرِزْمِ
مَرَادِ لِرِزْمِ وَهَر خَيْرِ كَيْلِ آرْزُولِى اِرْزُولِى
شَادُودِ شَمْنِ لِرِ دُوسْتِ الْاَلِ وَنَحْوِ نَحْنِدِ اللهُ تَعَالَى
خُنُودِ لَغْنِ يَا مُحَمَّدٌ وَصَحْبِهِ الطَّاهِرِ آمِينَ يَا عَالَمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
كَنْزُ الْكِبَرِ وَاجِلِ
بِرْدِى بِسْمِ اللَّهِ وَتَالِيفِ نَامِ بِيَاضَهْ كَلْدِى رَجَبِ
اَيْنَكِ بَكْرِى اَوْجِ جِهَارِ شَنِبَهْ كُنْ اَوْبِدِ
وَقْتِدِ يَلْمِ نَحْوِ نَدِ اسْكِرِ بُوْزِ اِجْبِ بِلْدِ
مَطَالِ قَلْبِ رَجَبِ وَبِجَارِ الْاَلِ
لَهُ تَعَالَى

Kenzü'l-Kübera'nın Son Sayfası

فَامِجِ الطَّغَاةِ وَالْمُتَمَرِّدِينَ فَإِنَّ الْكُفْرَةَ وَالْمُشْرِكِينَ ابْوَالْفَتْحِ
شَاهَا نِسَاءِ الْمُعْظَمِ مَلِكِ الْبِرَارِ وَالْجَارِ خَلْدَوْدَادِ كَارِ كَامِرَانَ
وَكَامَكَارِ أَبَا بَيْنِ خَانَ لِي غَيْرِ الْخَلْقَانِ لِي أَوْ خَانَ لِي عِنْمَانَ ظَلَمَ اللَّهُ
وَسُلْطَنَةَ بَعْزَى وَأَمِيَّةَ وَدَوْلَةَ كَافِيَّةَ وَقُوَّةَ سَافِيَّةَ إِلَى الْفَقَارِ
بِحَيْرِ وَاللَّيْرَارِ زَمَانَتَهُ إِسْلَامَ غَالِبَ وَكُفْرًا مَغْلُوبَ مَظْلُومِ
مَرْغُوبِ وَظَالِمِ مُنْكَوِبِ الْمَشْرِقِ سَيْلَهُ كَهْ مَنَاجِيبَانَ وَفِي
سُؤْلِ رَسْمِهِ وَقَبْنِهِ حَاضِرِهِ كَهْ قُرْدِي قُرْدِي وَيُنُورُ لَوْ قُوجَلِكِ
وَكِحَارِكِ يَنْوُزُ بِي سِدِي كَهْ شَمْدِكِ وَقَدِّ قُويِلْدِيخِ قُرْدَا
كَهْ دَهْلِيَا أَوَادُنَا وَآيِهِ كِرْ وَأَوَقَاتِ بَرِ قُرْدِكِ كِرْ رَارِ قَدَنْ
طُورِبِ يَفْدَنْ يَفِيهِ قَجْرُ وَقَبْنِكِ تُوْرِي قُرْدِي أَيْلَابِلْ كَلْدَارِكِ

الذي

ÖZGEÇMİŞ

Fatma SAÇMALI

EĞİTİM

2018 -

Yüksek Lisans

Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bölümü, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (%100 Burslu)

2017 – 2018

Pedagojik Formasyon

İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Öğretmenlik stajı (2017-2018 Bahar Dönemi)

2007 – 2011

Lisans

Sosyoloji Bölümü, Fatih Üniversitesi (%100 Burslu)

DİLLER

İngilizce

Okuma : Çok iyi

Yazma : Orta

Konuşma : Orta

**Osmanlı
Türkçesi**

Okuma: İyi

Arapça

Başlangıç

KATILDIĞI KONGRELER

III. İzü Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi: “Şeyhoğlu Mustafa’nın *Kenzü’l-Kübera ve Mehekkü’l-Ulema* İsimli Siyasetnamesinde İdeal Hükümdar Tasviri”, İstanbul (4-5 Haziran 2022).